

Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України;

ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;

ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;

ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;

КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

КОШПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;

КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;

КУЛІНІЧ М.А.,
кандидат історичних наук, МЗС України;

КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;

МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

НОБІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);

ПЕРЕПЕЛИЦЯ Г.М.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України;

ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор історичних наук, професор, Інститут всесвітньої історії НАН України;

РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;

ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;

ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;

ЦВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, ректор Дипломатичної академії України при МЗС;

ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС;

ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, протокол № 10 від 26.10.2016 року, для «ЗС» №10 (історичні науки).

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:
Ольга Таукач, Юлія Валеева, Леся Савчин, Анатолій Корж, Олексій Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції. Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на «Зовнішні справи» не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

«Зовнішні справи», науковий журнал 2016, № 10. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство «Журнал Міністерства закордонних справ України «Політика і час».

Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: 38 (044) 279-39-18
Адреси електронної пошти і сайту: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП «Політика і час»

Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ «Вістка». Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 30 гривень. Передплатний індекс: 74402. «Зовнішні справи», 2016.

Чим запам'ятається нинішня передзимова пора? Черговими позиційними іграми навколо українського безвізу? Чи кількістю готівки, що, не лякаючись потенційних зловмисників, оприлюднили у своїх електронних деклараціях вітчизняні можновладці? Чи прогірклим присмаком власного проковтнутого гніву – на самого себе за те, що знову обдурився?

Засновник школи чань-буддизму найвеличніший Наставник Лінь Цзи І-сюань так розповідав учням про свої перші кроки на Шляху пізнання:

– Коли я був молодим, мені подобалося плавати на човні. Я мав маленький човник і на самоті міг годинами скочувати водною гладдю. Одного разу я сидів із заплющеними очима і медитував. Була чарівна ніч. Повільна течія несла чийсь порожній баркас і грайливо зіштовхнула його з моїм. У мені почав підніматися гнів! Я відкрив очі та хотів як слід вилаяти людину, котра так нахабно потурбувала мене. Але побачив лише порожню плоскодонку. Моєму гніву не було куди рухатись. Я не мав на кого його виплеснути. Тож нічого не залишилося, як знову закрити очі і почати придивлятися до свого гніву. У той момент, коли побачив його, я зробив перший крок на своєму Шляху. Тієї погожої ночі я підійшов до центру всередині себе. Випадковий порожній човен став моїм учителем.

– І з того часу, – казав Учитель Лінь Цзи І-сюань, – якщо хтось намагається образити мене і в мені збурюється гнів, я сміюся і кажу собі: «А цей човен теж порожній!». І заплющую очі, і відправляюся у глибоке себе ...

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити «Зовнішні справи» ви можете у наших партнерів:

- ДП «Преса» Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
- Агентство ТОВ «АС-Media» Тел.: + 38(044) 353-88-17; + 38(044) 353-88-16;
- Факс: +38(044) 353-88-15;
- ООО Фірма «Періодика» Тел.: + 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі «24 nonstop» та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com

Наказом Міністерства освіти і науки України від 21 листопада 2013 р. №1609 «З.С.» включено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «Історичні науки».

Вимоги до матеріалів – на сайті www.uaforeignaffairs.com

ПОЛІТИКА

5 У форматі «дорожньої карти»

6 Олексій Волович. РФ і США у Сирії: непереможні розбіжності

12 Віктор Нагайчук. Сирійська криза: історичні витоки, передумови, причини

16 Ігор Горобець, Андрій Мартинов. «Ісламська держава Іраку і Леванту» як проблема сучасних міжнародних відносин

ФІЛОСОФІЯ

22 Milan Lajčiak. East and West: Different geography of thinking and implications on actual problems of today's world (частина 2)

26 Тетяна Метельова. На шляху європейської консолідації: досягнення і втрати політики спільної ідентичності

32 Maryna Marctsyniuk. Interculturalism in Portugal: public policy tools and instruments

ІНТЕГРАЦІЯ

36 Тетяна Сидорук. Східне партнерство ЄС в сучасних реаліях: проблеми і перспективи (частина 2)

ІСТОРІЯ

40 Віталій Макар. Українці Канади – неперервний зв'язок із Україною (частина 2)

45 Світлана Свілас. Початок діяльності Білоруської РСР та Української РСР в ЮНЕСКО

50 Олександр Онищенко. Конфесійна політика і Римсько-католицька церква в СРСР

ДИПЛОМАТІЯ

52 Ольга Жук. Франкфуртський ярмарок: як література впорядковує світ

54 Крок назустріч один одному

56 Олександр Сліпченко. Прогулянка тривалістю у три з половиною століття

ГДП

60 Секрети печерських пагорбів

60 Відроджені святині Києва

61 «Українка»: історія держави в жіночих образах

62 Пожежна безпека передусім

У форматі «дорожньої карти»

Всередині жовтня в Берліні відбувся саміт лідерів «нормандської четвірки» (Україна, Німеччина, Франція, Росія). Переговори вели президент Петро Порошенко, канцлер Німеччини Ангела Меркель, президент Франції Франсуа Олланд, президент Росії Володимир Путін та їхні делегації. На саміті було погоджено питання розробки «дорожньої карти» імплементації Мінських домовленостей.

«Головне завдання, яке ми ставили перед собою протягом останніх півроку – переведення формату відносин у формат створення робочої «дорожньої карти», де буде чітко визначено дві складові: складова послідовності кроків, які ми робимо для імплементації Мінських угод, і гарантії їх виконання», – зазначив за підсумками берлінської зустрічі Президент України Петро Порошенко. Він зазначив, як «ще півроку тому про «дорожню карту» ніхто і чути не хотів», але це стало можливим завдяки наполегливості української сторони. На думку Президента України, перше і головне – «дорожня карта» є документом з імплементації всіх документів, ухвалених у форматі Мінських угод.

Глава Української держави сказав, що «жодної альтернативи нормандському формату на сьогоднішній день не існує... На сьогоднішній день Мінські домовленості – це є цілісний документ. І коли ми говоримо про «дорожню карту», то вона і передбачає послідовність та гарантії».

Принципова позиція української сторони базується на дотриманні чіткого виконання безпекових умов,

припиненні вогню, виведенні іноземних військ, дотриманні режиму розведення військової техніки, забезпеченні безперешкодного доступу представників ОБСЄ, звільненні заручників. Усе це має передувати переходу до виконання політичної частини.

Початку проведення місцевих виборів в окупованих окремих районах Донецької та Луганської областей має передувати обов'язкове виконання всіх безпекових компонентів Мінських угод та повне виведення іноземних військ з території України.

Під час спілкування лідерів країн нормандської четвірки питання підготовки до виборів обговорювалося окремо, зокрема було досягнуто домовленості за продовження роботи на рівні експертів, робочих груп з підготовки концепції виборчого процесу на зазначених територіях.

Водночас, Президент України підкреслив, що є категоричним противником висмикування політичного питання та його розгляду без прив'язки до безумовного виконання безпекових умов Мінських домовленостей.

Учасники переговорів

дали доручення міністрам закордонних справ до кінця листопада затвердити основу «дорожньої карти». Були визначені основні напрямки, які цей документ має містити. Також досягнуто домовленості про те, що протягом місяця міністри зустрінуться ще раз і підведуть підсумки для підготовки наступної зустрічі лідерів держав.

У рамках цієї зустрічі, за словами глави МЗС України Павла Клімкіна, має бути обговорена логіка «дорожньої карти» імплементації Мінських домовленостей з урегулювання конфлікту на Донбасі.

Міністр закордонних справ України Павло Клімкін заявив, що з погляду Києва майбутня «дорожня карта» виконання Мінських домовленостей має передбачати першочергове виконання безпекового блоку, а опісля – виконання українською стороною політичного блоку.

За його словами, безпековий блок «має передбачати реальну тишу, але одночасно також обов'язково повний доступ Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ до всієї території Донбасу і, звичайно, до неконтрольованої ділянки українсько-

російського кордону».

«Другий момент має полягати в тому, що ми маємо погодити мандат і домовитися про основні параметри місії, яка забезпечуватиме безпеку виборів. І третій момент: ми маємо домовитися, яким чином відбуватиметься виведення регулярних російських військ, найманців і зброї. Без таких домовленостей починати виконання політичного блоку, зокрема закону про вибори, сенсу, звичайно, ніякого немає, бо це просто легітимізує сьогоднішній російський протекторат на Донбасі», – наголосив міністр.

Павло Клімкін додав, що потім мають бути здійснені ще кілька безпекових кроків для створення реального простору для реальної безпечної ситуації на Донбасі. «І коли ОБСЄ реально нам скаже, що така безпека там наявна, можна переходити, звичайно, до практичних кроків, до дати виборів. От саме така логіка має бути закріплена в «дорожній карті», – сказав міністр.

«Насправді у нас на сьогодні немає жодної «дорожньої карти», де були б закріплені фундаментально важливі речі. Це послідовність того, що необхідно зробити, і гарантія того, що російська сторона це зробить... Нам потрібна одна чітко зрозуміла «дорожня карта», і ця «дорожня карта» робитиметься на основі нашої спільної позиції в «нормандському форматі» – з німецькими і французькими друзями, які мають відповідний мандат Євросоюзу», – сказав Клімкін.

**За повідомленням
інформагентств**

РФ і США у Сирії: непереборні розбіжності

Припинення взаємодії між Вашингтоном і Москвою у справі врегулювання сирійського конфлікту та відповідно загострення розбіжностей і суперечок між ними виникло після багатомісячних спроб протягом останнього року дійти згоди, досягши такого рівня напруги, що загрожує виникненням прямого військового зіткнення між двома країнами на території Сирії.

За словами президента Сирії Башара Асада, «на даний час у світі виникла ситуація, схожа на «холодну війну» 50-х років минулого століття, і запах Третьої світової війни відчувається в повітрі – і вона може початися в Сирії». Б. Асад неодноразово наголошував, що протягом тисячоліть Сирія була об'єктом геополітичної конфронтації на Близькому Сході: контроль над нею ще з часів фараонів і хеттів

був вкрай важливим, оскільки країна вигідно розташована на узбережжі Середземного моря і тут проходить лінія розподілу між різними культурами та цивілізаціями.

На початку нинішнього століття, під час роботи в Посольстві України у Лівані, автору цих рядків довелося багато разів бувати у Дамаску і Алеппо, знайомитися з численними історичними пам'ятками, вік яких сягав кількох тисячоліть. Тоді це була мирна, благополучна і надзвичайно гостинна країна для іноземців. Незважаючи на те, що

ми знаходилися в мусульманській країні, яка належить до іншої цивілізації, ми відчували себе досить комфортно і безпечно. Сирія і сирійці залишили в моїй душі найприємніші та незабутні спогади. І сьогодні дуже боляче спостерігати, як на очах усього світу перетворюється в руїни країна древньої цивілізації, історія котрої сходиться до 4-го тисячоліття до н. е.

За різними даними, за 5 з половиною років громадянської війни та іноземної інтервенції в Сирії загинуло від 300 до 500 тисяч осіб з числа противоборчих сторін і мирного населення країни, ще близько 2-х мільйонів було покалічено, 11 млн стали біженцями, що становить половину населення країни станом на 2011 рік. Бойові дії ведуться між урядовими військами і численними бандформуваннями (100-150 тис. бойовиків), включаючи іноземних, переважно арабських найманців з багатьох країн, частка яких у складі цих формувань за різними даними становить від 60 до 80%. Практично в Сирії має місце іноземна інтервенція. Якби не наплив десятків тисяч «джихадистів» із багатьох країн світу, антиурядовий заколот в Сирії був би придушений ще у 2011 році.

Військова присутність РФ і США у Сирії

Після Другої світової війни відносини Сирії з СРСР і США тяжіли до різновекторності й зали-

шаються такими до сьогодні. Якщо протягом останніх 60 років радянсько-сирійські та російсько-сирійські відносини мали союзницький характер, то відносини Сирії з США – переважно конфронтаційний. Значною мірою це визначалося тим, що в арабсько-ізраїльських війнах 1956, 1967 і 1973 років СРСР надавав допомогу арабським країнам, а США – Ізраїлю, з яким Вашингтон має давні відносини стратегічного партнерства.

Військово-технічна співпраця (ВТС) СРСР і Сирійської Арабської Республіки (САР) почала розвиватися з 1956 року. У цьому році в Сирію почали прибувати перші групи військових фахівців і військова техніка. За допомогою радянських спеціалістів у Сирії почалося масштабне будівництво об'єктів військового призначення. До 1975 р. близько 75% сирійських озброєнь і військової техніки (ОВТ) були радянського виробництва.

У 90-ті роки минулого століття ВТС між РФ і САР загальмувалася, але станом на 2010 р. Росія наростила постачання ОВТ в Сирію і повернула status quo, що існував за часів СРСР. Загальні поставки Сирії радянських і російських озброєнь за останні 50 років перевищили 26 млрд дол. У 2012 р. Росія поставила сирійській армії озброєнь на 1 млрд дол. З 1977 року в сирійському середземноморському порту Тартус функціонує пункт

матеріально-технічного забезпечення (ПМТЗ), який із 2013 р. використовується для базування Середземноморської ескадри ВМФ РФ. Нещодавно Москва і Дамаск домовилися про перетворення цього пункту на повноцінну військово-морську базу ВМФ РФ із можливістю базування важких кораблів, включаючи крейсери та авіаносці.

Таким чином, протягом останніх 60 років Сирія є практично єдиним незмінним союзником Росії серед арабських країн, і тому не дивно, що сьогодні Москва намагається захистити інтереси свого єдиного союзника в арабському світі і, передусім, – свої власні геополітичні інтереси на Близькому Сході.

26 серпня 2015 р. між Росією і Сирією було укладено угоду про розміщення на сирійській території авіаційної групи повітряно-космічних сил (ПКС) РФ, дислокація якої на сирійській військовій авіабазі Хмеймім була завершена до кінця вересня 2015 року. До складу авіаційної групи ПКС РФ увійшло понад 50 літаків і гелікоптерів. До операцій на території Сирії були також залучені Середземноморська ескадра ВМФ РФ і стратегічна бомбардувальна авіація ПКС РФ, що діє з території Росії.

Військові операції авіаційної групи ПКС РФ в Сирії почали проводитися з 30 вересня 2015 року. Станом на вересень 2016 р., за даними МО

РФ, було здійснено близько 15 тис. бойових вильотів, уражено понад 40 тис. об'єктів терористичного угруповання ІДІЛ та інших бандформувань. Однак за даними Міжнародного волонтерського співтовариства Inform-Napalm за рік діяльності ПКС РФ в Сирії в результаті авіаударів російської авіації загинуло також 3 089 цивільних осіб, з яких 743 – діти...

Інакше склалися відносини між США і Сирією. Після «шестиденної» арабсько-ізраїльської війни у червні 1967 р. Сирія розірвала дипломатичні відносини з США, які були відновлені лише у 1974 році. У 1979 р. Сирія була внесена до американського списку держав-спонсорів тероризму, і в цьому ж році Вашингтон застосував економічні санкції проти Сирії, що згодом неодноразово посилювалися через співпрацю Дамаска з Тегераном, підтримку ним різних палестинських організацій і ліванської партії «Хизбулла» в їх боротьбі проти Ізраїлю. З початком громадянської війни в Сирії у березні 2011 р. відносини між країнами знову різко погіршилися, оскільки США

почали надавати допомогу антиурядовим повстанцям, зокрема бойовикам із Вільної Сирійської Армії (ВСА).

У 2013 р. США направили близько 400 військово-службовців і сотні допоміжного персоналу до країн, що межують із Сирією (Йорданії, Іраку і Туреччини), для навчання близько 5 000 бойовиків ВСА на рік. У серпні 2014 р. США почали здійснювати польоти розвідувальної авіації для збору інформації про об'єкти ІДІЛ і «Джабхат ан-Нусри» на території Сирії, а у вересні 2014 р. військова авіація США почала завдавати авіаударів по позиціях екстремістських угруповань в Сирії.

5 вересня 2014 р. за ініціативою США була створена Міжнародна коаліція по боротьбі з ІДІЛ, яка станом на вересень 2016 р. завдала 5 167 ракетно-бомбових ударів по об'єктах ІДІЛ в Сирії. Американські літаки здійснюють польоти над територією Сирії з авіабази НАТО «Інджірлік» на території Туреччини, а також з авіаносців «Гаррі Трумен» і «Дуайт Ейзенхауер», що знаходяться поблизу середземномор-

ського узбережжя Сирії, поряд з кораблями ВМФ РФ.

За даними американського аналітичного центру Stratfor, на початку цього року США приступили до розширення злітно-посадкової смуги аеродрому в місті Румійлан провінції Ель-Хасаке, на північному сході Сирії, контрольованої курдами. На сьогодні на цій базі розміщено кілька американських гелікоптерів і близько 100 військово-службовців спецназу. Інша американська авіабаза створюється у м. Кобані, в північно-західній частині Сирії поблизу турецького кордону.

Спроби взаємодії

28 вересня 2015 р., у своєму виступі на ювілейній 70-й сесії Генасамблеї ООН, президент РФ В. Путін закликав США та інші західні країни об'єднати зусилля і створити широку міжнародну антитерористичну коаліцію за зразком антигітлерівської коаліції часів Другої світової війни. Але як міг Б. Обама погодитися на пропозицію В. Путіна співпрацювати в боротьбі з тероризмом, якщо в цей же день у своєму виступі з трибуни Генасамблеї він звинуватив Росію в «анексії Криму та агресії на сході України»? Як може Росія бути одночасно агресором в Україні і «миротворцем» в Сирії?

Другу спробу умовити Б. Обаму створити нову коаліцію під егідою США і РФ В. Путін зробив 15 листопада 2015 р. під час півгодинної неформальної бесіди з ним в кулуарах саміту G-20 в турецькій Анталії. Однак і ця

спроба не вдалася. Сторони домовилися лише про проведення прямих контактів між військовими двох країн, щоб уникнути можливих зіткнень в ході проведення військових операцій в Сирії.

Після того як російська авіаційна група почала діяти в Сирії, адміністрація Б. Обама була змушена розглянути питання можливої обмеженої взаємодії з Росією на двох рівнях – дипломатичному і військовому. Дипломатичний рівень передбачав взаємодію з метою досягнення мирного врегулювання сирійської кризи шляхом проведення переговорів між протидіючими сторонами, в тому числі в рамках Міжнародної групи підтримки Сирії (МГПС). На цьому рівні основна робота виконувалася російськими і американськими дипломатами, головним чином, главами зовнішньополітичних відомств США та РФ – Дж. Керрі і С. Лавровим.

Взаємодія на військовому рівні здійснювалася насамперед з метою уникнення зіткнення в повітрі, розмежування зон військових дій російської та американської авіації, розділення позицій «поміркованої» опозиції і терористичних організацій «Джабхат ан-Нусра» та ІДІЛ, обміну розвідувальною інформацією тощо. При цьому у Вашингтоні розуміли, що В. Путін прагне до військової взаємодії зі США в Сирії, головним чином, з метою продемонструвати всьому світу, як Росія співпрацює з США в боротьбі з тероризмом, і тому має підстави вимагати зняття або бодай пом'якшення міжнарод-

них санкцій. Але у Вашингтоні неодноразово заявляли, що обмежена військова взаємодія між США і РФ в Сирії жодним чином не знімає відповідальності з Москви за її агресивну політику проти України.

Хистке перемир'я

Протягом останніх двох років держсекретар Дж. Керрі та глава МЗС РФ С. Лавров зустрічалися десятки разів у різних частинах світу і при кожній зустрічі незмінно обговорювали можливості досягнення домовленостей про припинення військових дій у Сирії та відновлення процесу мирного врегулювання сирійського конфлікту. Як відомо, всі попередні численні спроби домогтися сталого припинення вогню в Сирії незмінно закінчувалися невдачею.

Останні два раунди міжсирійських переговорів у Женеві в січні-лютому і березні цього року виявилися зірваними через неприйнятні для Сирії та Росії вимоги сирійської опозиції, яка виступила з попередніми умовами про відставку президента Б. Асада і припинення бомбардування російськими ПКС. Крім того, 30 угруповань сирійської опозиції виступили зі спільною заявою, в якій назвали Росію «спонсором режиму Асада» і відкинули її подальше посередництво в сирійському врегулюванні. Таким чином, протиборчі сторони так і не приступили до обговорення модальностей перехідного періоду по суті, як того вимагала резолюція 2254 Ради Безпеки ООН від 18 грудня 2015 року.

В кінці червня цього року американська адміністрація передала російському керівництву проєкт плану військової взаємодії в Сирії між США і РФ, головний зміст якого полягав у тому, що військове командування США погоджувалося на взаємодію з російським командуванням у питанні боротьби проти терористів у Сирії, а Росія, зі свого боку, мала здійснювати тиск на Б. Асада з тим, щоб сирійська авіація припинила завдавати удари по позиціях тих сирійських повстанських груп, яких США не вважають терористами.

9 вересня глави зовнішньополітичних відомств США та Росії Дж. Керрі і С. Лавров завершили 14-годинні переговори в Женеві по Сирії, в результаті яких було прийнято черговий план мирного врегулювання сирійської кризи, що передбачав повне припинення бойових дій, розмежування між терористичними групами і загонами «поміркованої» опозиції в Сирії, визначення сирійських районів, в яких будуть діяти тільки ПКС РФ і ВПС США, припинення бомбардувань з боку сирійської авіації в зонах, де загони «поміркованої» опозиції перемішані з бойовиками «Джабхат ан-Нусра».

Однак цим благим намірам не судилося здійснитися. 17 вересня два данських винищувача F-16 і два американських штурмовика A-10 Міжнародної коаліції «помилково» завдали ударів по підрозділах сирійських урядових військ, що знаходилися в оточенні терористів ІДІЛ у місті Дейр-ез-Зор

на сході Сирії. В результаті загинули 62 та отримали поранення більш ніж 100 сирійських військовослужбовців. Згодом США і Данія визнали свою причетність до цих ударів і висловили «глибоке співчуття». Росія звинуватила США в навмисній «провокації» з метою зриву перемир'я.

19 вересня гуманітарна колона ООН з вантажем продуктів і медикаментів, розрахованих на 50 тисяч осіб, прибула до міста Урум аль-Кубра неподалік від Алеппо, де була обстріляна, в результаті чого загинуло близько 20 осіб супроводжуючого персоналу, була знищена велика частина вантажу, згорів склад і 18 вантажівок. США і Росія озвучили різні версії нападу на цей гумконвой – від обстрілу з повітря до атаки терористів та інсценування нападу. США стверджують, що гуманітарний конвой ООН був знищений двома російськими винищувачами через помсту за американський удар в Дейр-ез-Зорі.

Після цих інцидентів Сирія і Росія констатували, що продовження перемир'я не має сенсу. 3-го жовтня офіційний представник Держдепартаменту США віце-адмірал Джон Кірбі оголосив, що США припиняють участь у двосторонніх переговорах з Росією щодо Сирії, оскільки «Москва не змогла виконати як свої власні зобов'язання, так і зобов'язання згідно з резолюцією Радбезу ООН 2254».

Проте, незважаючи на взаємні досить жорсткі демарші, пауза в переговорах США і РФ щодо мир-

ного врегулювання сирійського конфлікту тривала недовго. 16 жовтня в Лозанні завершилися багатосторонні переговори щодо врегулювання конфлікту в Сирії, в яких брали участь держсекретар США Дж. Керрі, глава МЗС РФ С. Лавров, спецпосланець генсека ООН щодо Сирії Стаффан де Містур, а також міністри закордонних справ Туреччини, Саудівської Аравії, Ірану, Катару, Йорданії, Єгипту та Іраку. Учасникам переговорів не вдалося досягти конкретних домовленостей про перемир'я. Дж. Керрі повідомив журналістам, що учасникам зустрічі вдалося обговорити низку нових ідей.

Баталії в Радбезі ООН

25 вересня на екстреному засіданні РБ ООН, скликаному за ініціативою США, Франції і Великобританії, постійний представник Росії при ООН В. Чуркін заявив, що «американська сторона фактично розписалася у нездатності вплинути на підопічні їй угруповання і чесно виконати досягнуті домовленості щодо Сирії». За його словами, Росія очікує підтвердження серйозності намірів США відокремити сирійських опозиціонерів від терористів. В. Чуркін висловив упевненість в тому, що бойовики в східній частині Алеппо «отримують важке озброєння від західних країн і коаліції на чолі з США». У свою чергу, постпред США при ООН Саманта Пауер назвала «варварством» дії Росії в Сирії та звинуватила Москву і Дамаск в «повномасштабній наступальній опера-

ції» в Алеппо.

Оскільки РФ і США не тільки займають протилежні позиції щодо сирійського конфлікту, а й беруть в ньому безпосередню участь, умовно кажучи, по різні боки фронту, отримати узгоджену і взаємоприйнятну резолюцію РБ ООН практично не видається можливим. Так 8 жовтня цього року постпред РФ при ООН В. Чуркін, вдавшись до права вето, заблокував в РБ ООН запропоновану Францією та Іспанією резолюцію щодо введення режиму припинення авіаударів по місту Алеппо, населення якого опинилося на межі гуманітарної катастрофи. Документ отримав 11 голосів на підтримку, два голоси проти і ще два члена Радбезу утрималися. На думку представників російського МЗС, текст документа «грубо спотворював реальний стан справ, носив політизований, незбалансований і однобокий характер».

У запропонованому Москвою «альтернативному варіанті» резолюції передбачалось виведення бойовиків «Джабхат ан-Нусри» зі східної частини Алеппо і містився заклик виконувати домовленості про перемир'я в Сирії, досягнуті США і Росією 9 вересня. Однак, оскільки російський проєкт резолюції не містив жодного слова про припинення авіаударів по мирних кварталах Алеппо, які завдають авіація САР і РФ, він не отримав необхідної кількості голосів в Раді Безпеки ООН. 9 країн, в тому числі й Україна, проголосували проти

документа, 4 держави підтримали його і 2 країни утрималися від голосування.

Слід зазначити, що напередодні цих голосувань в Радбезі Верховний комісар ООН з прав людини Зейд Раад аль-Хуссейн закликав Раду Безпеки ООН обмежити право вето щодо його постійних членів. За його словами, лише такі радикальні заходи допоможуть врегулювати локальні конфлікти в Сирії та інших частинах світу. Комісар також вважає, що обмеження права вето дозволило б підключити Міжнародний кримінальний суд (МКС) до розгляду військових злочинів в Сирії.

Саме до цього закликав Президент України П. Порошенко у своєму виступі 21 вересня цього року на 71-й сесії Генасамблеї ООН: «Сьогодні, як ніколи раніше, назріла необхідність реформування Ради Безпеки ООН. Оскільки сьогодні Російська Федерація, як країна-постійний член Ради Безпеки ООН, стала головним порушником Статуту ООН, ініціатором та активним учасником конфліктів, і його арбітром, необхідно обмежити

право «вето» при прийнятті рішень щодо попередження і врегулювання конфліктів».

Реакція лідерів Заходу на дії РФ в Сирії

Дії Росії в Сирії, зокрема в районі Алеппо, викликали вкрай негативну реакцію з боку лідерів провідних західних країн.

Так, президент Франції Ф. Олланд назвав «військовим злочином» російсько-сирійську операцію в провінції Алеппо і заявив, що відповідальні за неї повинні постати перед МКС. Президент Франції заявив, що сумнівається в доцільності особистої зустрічі з В. Путіним в рамках його раніше запланованого на 19 жовтня візиту до Парижа з нагоди відкриття російської церкви святої Трійці на набережній Бранлі в Парижі, якщо в ході цієї зустрічі не буде обговорено питання протиправних дій РФ в Сирії. Після цієї заяви Ф. Олланда В. Путін відмовився від візиту до Франції. З жорсткою критикою військових операцій Росії в Сирії в кінці вересня виступила також канцлер ФРН А. Меркель, засудивши «варварські авіаудари російського і сирійського режи-

мів по східному Алеппо».

А. Меркель заявила, що бомбардування Алеппо російськими літаками мають ознаки військових злочинів, тому вона має намір запропонувати обговорити цю проблему на наступному засіданні Європейської Ради. 19 жовтня в Берліні після зустрічі «нормандської четвірки» президенти Росії, Франції та канцлер Німеччини обговорили ситуацію в Сирії. Як заявила за підсумками тристоронньої зустрічі А. Меркель, відбувся «ясний і жорсткий обмін думками».

Під час парламентських дебатів по Сирії міністр закордонних справ Великої Британії Борис Джонсон звинуватив Москву в причетності до обстрілу гумконвою в Алеппо. За словами Б. Джонсона, супутникові фотографії вказують на те, що атака на гумконвой була здійснена в нічний час літаками ПКС РФ. Представник Міноборони Росії генерал І. Конашенков назвав заяву Б. Джонсона «бурею в склянці каламутної лондонської води».

Кандидат в президенти США від Демократичної партії Гілларі Клінтон звинуватила Росію в «цілеспрямованих спробах» знищити Алеппо і закликала світову громадськість провести розслідування. Г. Клінтон заявила, що РФ скоїла «військові злочини» проти мирного населення Сирії. Вона також зазначила, що протистояла президенту РФ В. Путіну на посаді держсекретаря США і буде робити це в разі свого

обрання президентом США. Проте, як відомо, передвиборча риторика – це одне, Realpolitik – це зовсім інше. На тлі загального обурення лідерів провідних західних країн політикою Кремля вельми контрастно виглядає продовження зближення та співпраці між Росією і Туреччиною, підтвердженням чому став візит Путіна 10 жовтня до Стамбула, де, крім підписання угоди з будівництва газопроводу «Турецький потік», обговорювалося також питання розвитку ВТС між двома країнами. Зокрема В. Путін і Р. Ердоган обговорили можливість постачання російських елементів протиракетної оборони (ПРО) до Туреччини. Крім цього, президенти дали вказівки відомствам по лінії міністерств оборони і військової розвідки обговорити стратегію співпраці в Сирії та домовилися інтенсифікувати контакти між спецслужбами двох країн.

Висновки та прогнози

Припинення взаємодії між РФ і США щодо Сирії було неминучим, оскільки воно базується на основі імперських інтересів як Росії, так і США, а не на основі національних інтересів сирійського народу. По суті, Москва та Вашингтон вели і ведуть боротьбу не заради Сирії, як незалежної і суверенної держави, а за Сирію для себе, тобто за збереження свого впливу в Сирії, як у стратегічно важливому регіоні світу. Іншими словами, і Кремль, і Білий Дім, перш за все, прагнули і прагнуть «виштовхну-

ти» одне одного із Сирії та зберегти свої позиції в цій стратегічно важливій країні світу. У позиціях Росії та США стосовно сирійської кризи є багато розбіжностей і протиріч, але найбільш непереборними і безкомпромісними, на наш погляд, є два з них – це ставлення до президента САР Б. Асада і поділ збройної сирійської опозиції на «поміркувану» та радикальну або екстремістську.

Росія вважає Б. Асада легітимним президентом, а США – таким, який втратив легітимність в результаті «війни проти власного народу». Загальновідомо, що легітимність президента будь-якої країни визначається не тим – хто і як суб'єктивно вважає, а національним і міжнародним правом, а також підтримкою більшості населення країни. Відповідно до міжнародного права, Б. Асад є легітимним президентом Сирійської Арабської Республіки, яка представлена в ООН та багатьох інших міжнародних організаціях і має дипломатичні відносини з більшістю країн світу, в тому числі й з Україною. Б. Асад не міг би протриматися при владі й місяця, якби більшість сирійського народу виступила проти нього.

По суті, «поміркувана» озброєна сирійська опозиція мало чим відрізняється від «непоміркуваної» чи радикальної. Всі вони воюють за гроші закордонних «спонсорів». Тому завдання розділення одних від інших видається практично неможливим. Якщо опозиція веде збройну боротьбу проти законної влади, яку підтримує більшість населення країни, вона не може вважатися опозицією. Опозиціонери зі зброєю в руках, спрямованою проти легітимної влади і власного народу, – це не опозиціонери, а бандити. Цивілізована опозиція здійснює свою діяльність виключно мирними політичними засобами в рамках існуючого законодавства. Уявімо собі, якби нам, українцям, хтось сказав, що збройні проросійські сепаратисти і терористи на окупованій частині Донбасу, які щодня вбивають і калічать наших воїнів та громадян, діляться на «поміркуваних» і «непоміркуваних», то як би ми на це реагували?

З огляду на ту обставину, що США і РФ займають стосовно сирійської кризи полярно протилежні позиції, надаючи військову, економічну і політичну підтримку противоборчим силам, очікувати

ефективної дипломатичної та військової взаємодії між ними в питанні мирного врегулювання в Сирії немає достатніх підстав, тому припинення цієї взаємодії було передбачуваним і практично неминучим. І навіть, коли б між Москвою і Вашингтоном було більше взаєморозуміння і доброї волі до співпраці, здійснити мирне врегулювання сирійського конфлікту було б вельми складно, оскільки в цьому конфлікті, крім РФ і США, задіяно досить багато інших впливових країн: Туреччина, Іран, Саудівська Аравія, Катар, Ізраїль, відносини між якими також є досить не простими. Таким чином, Сирія стала місцем перетину різноекторних інтересів багатьох країн, що значною мірою унеможлиблює досягнення мирного врегулювання сирійської кризи, оскільки кожна з цих країн підтримує «свій» сегмент сирійської опозиції, іноземних найманців і терористів.

На наш погляд, відновлення взаємодії між РФ і США у сирійському конфлікті також є неминучим, оскільки військовим шляхом цей конфлікт не може бути вирішений, як не може він бути вирішеним з використанням нинішніх підходів Москви і Вашингтона, основу яких, образно висловлюючись, становить перетягування каната, боротьба імперських амбіцій і змагання – хто кого переграє, обійде, обдурить і хто кому підставить підніжку. Такі підходи виглядають анахронізмом у ХХІ столітті, особливо на трагічно-

© picture alliance/dpa/Russian Defence Ministry

му тлі загибелі сотень тисяч мирних сирійських громадян. Хотілося б сподіватись, що найближчими місяцями стратеги Кремля і Білого Дому проведуть серйозну роботу над своїми «помилками», в результаті яких в Сирії гинуть невинні люди, і до весни 2017 р. вироблять якісно нові та ефективніші підходи до врегулювання сирійської кривавої драми.

Ще будучи конгресменом, Б. Обама рішуче виступав проти американського вторгнення до Іраку, а на 8-му році свого президентства у квітні 2016 р. назвав збройну інтервенцію США в Лівії у 2011 р. своєю найбільшою «помилкою». Хотілося, щоб Б. Обама не повторив цю помилку в Сирії наприкінці свого перебування на посаді президента США і застеріг Г. Клінтон від повторення своїх помилок. З огляду на те, що Г. Клінтон значно вправніша у питаннях зовнішньої політики за її суперника Д. Трампа, тому в разі її обрання на пост президента США перспективи врегулювання сирійської кризи видаються реальнішими та життєздатнішими. А такими вони можуть бути лише тоді, коли припиниться зовнішнє втручання з метою підтримки як збройної сирійської опозиції, так й іноземних найманців та терористів.

З огляду на повне вичерпання взаємного кредиту довіри між В. Путіним і Б. Обамою та їх вже неабияку втому один від одного, видається, що рішучих й ефективних зрушень у відновленні взаємодії на новій переговорній основі до весни

2017 р. вже не буде і ситуація в Сирії, очевидно, буде заморожена. Швидше за все, що ні Москва, ні Вашингтон в найближчі кілька місяців не здійснюватимуть якихось різких рухів у Сирії, хоча й не можна виключати спроби Путіна щось «утнути», користуючись періодом зміни влади у Білому Домі. Мається на увазі можливе намагання Кремля здобути перевагу на боці режиму Б. Асада шляхом застосування надмірної збройної сили.

Ми знаємо, що відбулося і відбувається сьогодні в Іраку після протиправного повалення президента С. Хусейна і в Лівії після зв'язного вбивства М. Каддафі, при якому життєвий рівень лівійського народу був найвищим серед 54 країн Африки. У разі повалення режиму президента Б. Асада насильницьким шляхом, «лаври переможців» і владу в країні почнуть ділити численні угруповання ісламістів та світської опозиції, штовхаючи країну до нового витка конфронтації, хаосу і руїни, як це відбувається в Іраку з 2003 року та в Лівії з 2011 року. Сьогодні багато хто не тільки в Сирії, а й за її межами розуміє, що в нинішніх умовах державний лад Сирії на чолі з Б. Асадом або з іншим легітимно обраним президентом є єдиною гарантією збереження цілісної і суверенної сирійської держави.

Військові дії Росії в Сирії демонструють усьому світу агресивний характер путінського режиму, якому не вдалося зіграти роль миротворця в цій країні. Раніше агресивна суть цього режиму

проявилася в Грузії у 2008 р. і вже протягом двох з половиною років проявляється в Україні, тому європейським високопоставленим симпатикам Путіна стає дедалі важче його захищати. В багатьох країнах світу починають краще розуміти, яку загрозу для світу становить путінський режим. Думаю, що за цих умов українському керівництву буде легше переконати лідерів Заходу в тому, що мінські домовленості можуть бути виконані лише за однієї умови: передусім виведення російських військ із Донбасу і встановлення Україною за сприяння збройної поліцейської місії ОБСЄ абсолютного контролю над українсько-російським кордоном.

Нині потужний вплив на ситуацію в Сирії має Туреччина, чиї збройні сили проводять військові операції проти сирійських урядових військ на сирійській території. Протягом останнього року турецько-російські відносини зазнали серйозних випробувань і коливань від драматичного загострення до відновлення певного рівня взаєморозуміння та співробітництва в багатьох сферах, включаючи ситуацію в Сирії. Однак видається, що основні розбіжності з сирійської проблеми залишаються, хоча обидві сторони уникають це афішувати. Зокрема це стосується відмінностей у підходах сторін до статусу президента Б. Асада, у ставленні до «поміркованої» сирійської опозиції і в ставленні до курдської проблеми. Тому, на наш погляд, прийняте 10 жовтня у Стамбулі Ердоганом

і Путіним рішення про координацію дій двох країн в Сирії, перш за все, спрямоване на те, щоб не заважати одне одному та уникати можливих випадкових інцидентів і сутичок в діях турецького та російського військових контингентів. При цьому, безсумнівно, обидві сторони будуть уважно стежити за діями одне одного на території Сирії, оскільки повної довіри між ними не було і не буде, враховуючи, що російсько-турецьке зближення значною мірою є вимушеним і ситуативним. Але, тим не менш, воно досить серйозно ускладнить відносини Анкари з Євросоюзом, НАТО і Вашингтоном, хоча і не призведе до їх фундаментальної негативної зміни.

Незважаючи на те, що Україна перебуває у стані «гібридної війни» з Росією, нам не вигідно, щоб США і РФ знаходилися у стані холодної війни чи «напівгарячої» конфронтації, не кажучи вже про глобальний збройний конфлікт, який може перерости у Третю світову війну з використанням ядерної зброї. Для нас важливо, щоб між Вашингтоном і Москвою зберігався діалог бодай на мінімальному рівні, який би був запобіжником виникнення широкомасштабного збройного конфлікту між двома державами, жертвою якого невідворотно стане Україна та багато інших європейських і неєвропейських держав.

Олексій ВОЛОВИЧ,
кандидат історичних наук

24 жовтня 2016 р.

Сирійська криза: історичні витоки, передумови, причини

ЧАСТИНА I

Громадянська війна в Сирії, що триває вже понад п'ять років, є одним із найбільш масштабних, жорстоких і кровопролитних збройних конфліктів сучасності. За різними оцінками, у полум'ї цієї війни загинули від 300 до більш ніж 400 тисяч чоловік. Близько 14 млн сирійців позбавлені засобів до існування. Загалом 45 % населення було змушене залишити свої домівки, у тому числі 4 млн осіб, які втекли з країни, і 6,4 млн чоловік, які стали внутрішньо переміщеними особами. На думку деяких експертів, нинішня гуманітарна криза в Сирії є найбільшою в історії людства з часів Другої світової війни.

Війна в Сирії справляє відчутний дестабілізуючий вплив на ситуацію у великому регіоні Близького Сходу і становить серйозну загрозу для міжнародної безпеки. Слід відзначити, що значні і тривалі зусилля міжнародного співтовариства покласти край кровопролиттю в Сирії регулярно зазнають краху. Очевидно, що сирійський конфлікт демонструє високу резистентність до політико-дипломатичного урегулювання.

З огляду на усі ці обставини важливе наукове і практичне значення має неупереджене дослідження історичних витоків, передумов і причин сирійської кризи. На наш погляд, ключом до розуміння природи цієї кризи є належне урахування особливостей етнорелігійного різноманіття Сирії, а також специфіки становлення її державності.

Сирія, як і деякі її сусіди (Ліван, Ірак, Йорданія), належить до гетерогенних суспільств арабського світу. За станом на 2011 рік, тобто на початок масових заворушень в Сирії, її населення складало близько 22 млн чоловік. Основними етнічними групами є араби (74%), курди (9-10%), туркомани (4-5%), асирійці (3-4%), черкеси та вірмени. Переважна більшість сирійців є мусульманами (87%), з яких 70% сповідують іслам сунітського толку, 12% є алавітами і близько 5% – шиїтами. 10% населення країни станов-

Summary
The paper is focused on examining the historical roots of the ongoing Syrian crisis beginning with the period of the Ottoman empire's disintegration and the creation of the Mandate Syria. Particular attention has been given in this context to the problem of the Syrian statehood's formation and the peculiarities of ethnic and confessional relations in this country. The paper offers in – depth analysis of a number of social, economic, political, ethnic and confessional factors which had been formed during the rule of Presidents Hafez al-Assad and Bashar al-Assad. The author is of the view that those factors had created, back in 2011, prerequisites for the mass protest movements which later escalated into a civil war. In the context of the paper's topic, some external factors of the Syrian conflict are being dealt with.

Keywords: The Ottoman empire, French Mandate for Syria, Alawites, Sunnis, Shias, Kurds, Hafez al-Assad, Bashar al-Assad, Arab spring, Syrian crisis, civil war in Syria, Sunni – Shia confrontation in the Middle East.

лять християни, які належать переважно до православної та католицької церков, а 3% – друзи.

Важливо відзначити, що понад 45 років влада в Сирії – цій поліконфесійній та поліетнічній державі – незмінно перебуває в руках алавітського клану Асадів. Як вважає чимало зарубіжних фахівців, саме міноритарна форма правління в САР, за якою в країні з переважною більшістю мусульман-сунітів президентом протягом десятиліть є представник конфесійної меншості – алавіт, стала одним з основних чинників, що призвів до соціально-політичного вибуху в Сирії в 2011 році.

Алавіти, які відомі також як «нусайріти» (за ім'ям засновника секти Мухаммада Ібн Нусайра), є послідовниками алавізму – еkleктичної релігії, яку можна розглядати як відгалуження персид-

ського напрямку ісламу і навіть шиїзму, з яким алавітів об'єднує культ Алі – зятя і двоюрідного брата пророка Мухаммеда. Чимало ісламських теологів і вчених-ісламознавців класифікують алавізм як особливу релігію, яка, по суті, є сумішшю ісламу, християнства і доісламських східних вірувань. Саме цим пояснюється насторожене, а інколи і негативне ставлення до алавітів як у сунітській, так і шиїтській спільноті у країнах Близького Сходу. Так, мусульманські богослови – послідовники Ібн Таймії – вважають, що алавіти відкололись від шиїзму та відійшли у своїх поглядах і релігійній практиці від домінуючих ісламських напрямів так далеко, що багато в чому втратили право взагалі вважатися частиною ісламу.

На нашу думку, нинішня сирійська трагедія має глибокі історичні корені, що сягають доленосних для Сирії подій сторічної

Французький іноземний легіон в Сирії. Початок XX ст.

давнини. І в цьому зв'язку не можна не згадати таємну угоду Сайкса-Піко, укладену в травні 1916 р. між Францією та Великобританією за участю царської Росії. Цей документ, підписаний у розпал Першої світової війни, фіксував поділ сфер впливу між державами-переможцями на Близькому Сході після розгрому Османської імперії – союзниці Німеччини та Австро-Угорщини. Згідно із зазначеною угодою Франція, зокрема, отримувала під свій контроль південно-східну Туреччину, північний Ірак, Сирію та Ліван. Кожна з держав-учасниць мала право самостійно визначати державні кордони у своїй зоні впливу.

Умови угоди Сайкса-Піко були покладені в основу рішень конференції в Сан-Ремо (квітень 1920 р.) та Севрського мирного договору (серпень 1920 р.), якими офіційно закріплювався поділ арабських володінь Османської імперії між Великобританією і Францією та передбачалось надання їм відповідних мандатів на управління

даними територіями (згідно з цим договором Франція відмовилась від контролю над північним Іраком на користь Великобританії). Проте Севрський договір так і не набув чинності через відмову кемалістської Туреччини визнати його. Тому у липні 1923 р. між державами Антанти та її союзниками з одного боку і Туреччиною, з другого, було укладено Лозаннський мирний договір, який встановив нові кордони Туреччини з урахуванням результатів її війни за незалежність, юридично оформивши розпад Османської імперії. В результаті Великобританія і Франція зберегли за собою контроль над колишніми володіннями Османської імперії на Близькому Сході, як це передбачалось рішеннями конференції в Сан-Ремо. У вересні 1923 р. Лігою Націй був офіційно затверджений мандат Франції на управління Сирією та Ліваном.

Уже влітку 1920 р. французький експедиційний корпус, завдавши поразки сирійським військам, повністю окупу-

вав територію Сирії (Ліван був окупований французами раніше). Невдовзі після цього французький верховний комісар генерал А. Гуро проголосив створення на території Сирії та Лівану шести квазідержав, а саме: Держави Дамаск, Держави Алеппо, Держави Алавітів, Великого Лівану, Джабаль аль-Друз (Держави Друзів) і Санджаку (Провінції) Александретта. Великий Ліван пізніше став сучасним Ліваном. У 1922 р. французами була створена Сирійська Федерація у складі Держави Дамаск, Держави Алеппо і Держави Алавітів (у 1924 р. остання вийшла зі складу Федерації). У 1925 р. Сирійська Федерація була перейменована на Державу Сирія. Остання, у свою чергу, в 1930 р. була трансформована в Сирійську Республіку з одночасним проголошенням французьким верховним комісаром першої сирійської конституції (Республіка проіснувала до 1958 р.). У 1936 р. Франція, під тиском націоналістичних сил Сирії, була змушена погодитись на приєднання до Сирійської Республіки Санджаку Латакія (колишя Держава Алавітів) і Джабаль аль-Друз, які до того часу зберігали свій автономний статус.

Французький мандат діяв у Сирії до 1943 р., проте французькі війська залишались у цій країні до 1946 р. 17 квітня 1946 р. було проголошено незалежність Сирії.

Аналіз політики Франції у підмандатній Сирії дає достатньо підстав стверджувати, що Париж аж ніяк не прагнув допо-

могти сирійцям створити власну життєздатну та унітарну національну державу. Навпаки, французи керувались у своїй теорії і практиці відомим гаслом усіх завойовників: «Поділяй і пануй». Досить красномовним у цьому плані було зізнання вищезгаданого генерала А. Гуро, котрий якийсь у бесіді зі своїм помічником зазначив, що він, як верховний комісар у Сирії, має вибір з двох варіантів: «...або розбудувати сирійську націю, що не існує, ...шляхом усунення розломів, які усе ще розділяють її», або: «...культивувати і зберігати усі явища, що вимагатиме нашого арбітражу кожного разу, коли виникатимуть розбіжності». При цьому він додав, що його цікавить «лише друга опція».

У повній відповідності із зазначеною «опцією» французька адміністрація намагалась, за усілякої зручної нагоди, використовувати у власних інтересах існуючі на той час розбіжності та протиріччя між представниками численних етносів і конфесій, які населяли територію підмандатної Сирії. Більш того, інколи вона свідомо роздмухувала відмінності та міжконфесійні суперечності з тим, щоб послабити національно-визвольний рух у Сирії, який поступово посилювався. У деяких випадках французька сторона, виходячи зі своїх інтересів, вдавалась до тактики вибіркового заохочення або, навпаки, дискримінації представників окремих етносів або конфесій.

Так, нічим іншим як прагненням Франції

законсервувати роздробленість Сирії, не можна пояснити створення на сирійській території кількох вищезгаданих квазідержав, у тому числі на етноконфесійній основі, які проіснували 15-16 років. Така політика проводилась всупереч настроям переважної більшості сирійців, які вимагали об'єднання країни. До речі, деякі зарубіжні фахівці звертають увагу на те, що карта підмандатної Сирії 1920-х рр. дуже нагадує карту бойових дій та сфер впливу воюючих сторін у Сирії 2016 року.

Вельми показовою була позиція Франції з питання сирійських курдів. Як вже зазначалось, курди є другою за чисельністю народністю Сирії (близько 2 млн чол.) і століттями компактно проживали у північно-східних районах країни. Севрським мирним договором 1920 р. передбачалось створення на території колишнього Мосульського вілаєту незалежного Курдистану, але після визвольних війн К. Ататюрка ця ідея більше не згадувалась. За Лозаннським мирним договором 1923 р. курдські землі були поділені між Туреччиною і підмандатними територіями Великобританії та Франції – Іраком і Сирією. Таким чином, курдський народ став жертвою змови між Туреччиною і колоніальними державами.

Франція продовжувала проводити антикурдську політику й пізніше. Так, у 1936-1937 рр., після створення Сирійської Республіки, лідери курдської, асирійської та християнської общин, які меш-

Армія «Вільної Франції» у Дамаску, 1941 рік

кали у північно-східній провінції країни Аль-Джазіра, неодноразово звертались до верховного комісара Франції з проханням надати провінції автономний статус. Вони побоювались, що націоналістичний уряд Сирії в Дамаску нав'язуватиме їм своїх представників для керування місцевими органами влади. Проте французька сторона відмовилась задовольнити це прохання.

Набагато прихильнішою була політика Франції щодо сирійських алавітів. У період османського володарювання алавіти вважались людьми «третього сорту», які стояли нижче християн та іудеїв. Місцями компактного проживання алавітів є гориста місцевість вздовж узбережжя Середземного моря в районі міст Латакія і Тартус, а також рівнини навколо міст Хама і Хомс на заході країни. Переважна більшість алавітів традиційно займалась землеробством, будучи бідними селянами, тоді як земля належала переважно сунітам. Це породжувало певний антагонізм між представниками двох конфесій. У часи

підмандатної Сирії він ще більше посилювався через те, що більшість сунітів виступала за об'єднання і незалежність Сирії, тоді як лідери алавітів не бажали приєднуватися до Сирії, віддаючи перевагу автономії під французьким протекторатом або повній незалежності.

Безперечно, Франція не могла не скористатися такими настроями алавітів. Вона надала можливість алавітам протягом 16 років зберігати свій автономний статус спочатку в рамках Держави Алавітів, а згодом – Провінції Латакія. Більш того, французи, прагнучи створити протизвагу сунітам, які у переважній більшості досить вороже ставились до французького панування в Сирії, всіляко заохочували алавітів поступати на військову службу до французької колоніальної армії. Оскільки для багатьох молодих алавітів це була єдина можливість «вибитися в люди», вони охоче йшли в армію – тим більше, що алавіти історично мають репутацію гарних воїнів. Так завдяки французам алавіти з часом утворили

кістяк збройних сил незалежної Сирії.

Досить характерною для колоніальної, по суті, політики Франції в Сирії була її поведінка в історії з вищезгаданим Санджаком (Провінцією) Александретта. Згідно з Анкарським договором 1921 р. між Францією і Туреччиною Александретті було надано особливий адміністративний статус із метою задоволення культурних потреб турків, що мешкали в цій провінції і складали близько 40% її населення. Решта 60% припадала на арабів (сунітів, алавітів і християн), черкесів, вірмен, курдів та євреїв. Восени 1937 р. в Александретті сталися масові заворушення. В результаті переговорів під егідою Ліги націй провінція отримала широкую автономію у складі підмандатної Сирії.

Влітку 1938 р. в провінції відбулись так звані «вибори» до місцевого парламенту, які звелись до процедури розподілу місць у парламенті серед основних етнічних і конфесійних груп пропорційно до чисельності виборців від них. Напередодні турецькі війська, з мовчазної згоди Франції, вдерлись до Александретти і провели там brutальні етнічні чистки, внаслідок чого тисячі арабів – алавітів і вірменів – були змушені утікати на територію Сирії. Одночасно тисячі турків були таємно переправлені з Туреччини до Александретти. Не дивно, що після такої «ретельної підготовки» турки отримали більшість місць у парламенті. В результаті Туреччина установила повний

контроль над усіма органами влади Александретти. У вересні 1938 р. місцевий парламент проголосив створення Республіки Хатай замість Санджаку Александретта (назву «Хатай» запропонував К. Ататюрк), яка проіснувала один рік під спільним військовим наглядом Туреччини і Франції. У червні 1939 р., за результатами сфальсифікованого народного референдуму в Республіці Хатай, її було приєднано до Туреччини.

Безумовно, анексія Туреччиною Александретти (Хатая) стала можливою лише завдяки відвертому потуранню їй з боку Парижа, який розраховував на те, що отримавши такий «приз», Туреччина дотримуватиметься нейтралітету у Другій світовій війні.

Передача Францією Александретти Туреччині викликала обурення серед сирійців, а сирійський уряд звинуватив Париж у грубому порушенні положень Лозанського мирного договору та умов французького

мандату на Сирію. До цього часу триває територіальна суперечка між Дамаском та Анкарою навколо провінції Хатай, яку Сирія продовжує вважати своєю.

Таким чином, Сирія в її сучасних кордонах стала продуктом розпаду Османської імперії і багато в чому результатом егоїстичної політики Франції як держави-мандаторія. Думається, що саме у той період під фундамент майбутньої Сирії було закладено першу міну уповільненої дії. Решту мін було закладено пізніше.

Після здобуття Сирією незалежності на авансцену політичного життя країни вийшла армія, ключову роль в якій відігравали алавіти. Період 1946-1970 рр. в історії країни характеризувався крайньою нестабільністю, через що часто змінювалися уряди і президенти, зокрема через військові перевороти.

(Завершення статті читайте у наступному номері «З.С.»)

Список використаних джерел:

1. Alawites // Wikipedia [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Alawites#French_Mandate_period
2. Amnesty International. Annual Report 2011. The state of the world's human rights. Syria [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://files.amnesty.org/air11/air_2011_full_en.pdf
3. Balance, Fabrice. Pourquoi il est impossible de comprendre le conflit syrien sans remonter jusqu'à l'Antiquité // Atlantico. - 2013. - 15 septembre.
4. Barr, James. A Line in the Sand: Britain, France and the Struggle that Shaped the Middle East. - N.Y.: Simon & Shuster, 2012.
5. Fieldhouse, David Kenneth. Western Imperialism in the Middle East 1914 - 1958. - Oxford University Press, 2008.
6. French Mandate for Syria and the Lebanon // Wikipedia [Електронний ресурс]. -
7. Hashemi, Nader; Pastel, Danny (ed.). The Syria Dilemma. - Boston: The MIT Press, 2013.
8. Human Development Report 2011. Sustainability and Equity: A Better Future for All. - N.Y.: UNDP, 2011.
9. Kurds in Syria // Wikipedia [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Kurds_in_Syria
10. Leverett, Flynt K. Inheriting Syria: Bashar's Trial by Fire. - Wash., D.C.: Brookings Institution Press, 2005.
11. Zisser, Eyal. Assad's Legacy: System in Transition. - N.Y.: N.Y. University Press, 2001.

Віктор НАГАЙЧУК,
кандидат історичних наук, Надзвичайний і Повноважний Посол України

АНОТАЦІЯ

У статті досліджуються історичні витоки нинішньої сирійської кризи, починаючи з періоду розпаду Османської імперії та утворення підмандатної Сирії. Особливу увагу приділено у цьому контексті проблемі становлення державності Сирії та особливостям етноконфесійних відносин у цій країні. Предметом поглибленого аналізу є низка соціально-економічних, політичних та етноконфесійних чинників, що формувалися у період правління президентів Хафеза Асада та Башара Асада. На думку автора, дані чинники створили у 2011 році передумови для масових протестних рухів у Сирії, що згодом переросли у громадянську війну. У межах тематики даної статті розглядаються деякі зовнішні фактори сирійського конфлікту.

Ключові слова: Османська імперія, мандат Франції на Сирію, алавіти, шиїти, суніти, курди, Хафез аль-Асад, Башар аль-Асад, «Арабська весна», сирійська криза, громадянська війна в Сирії, сунітсько-шиїтське протистояння на Близькому Сході.

АННОТАЦИЯ

В статье исследуются исторические истоки нынешнего сирийского кризиса, начиная с периода распада Османской империи и образования подмандатной Сирии. Особое внимание уделено в этом контексте проблеме становления государственности Сирии и особенностям этноконфессиональных отношений в этой стране. Предметом углубленного анализа является ряд социально-экономических, политических и этноконфессиональных факторов, формировавшихся в период правления президентов Хафеза Асада и Башара Асада. По мнению автора, данные факторы создали в 2011 году предпосылки для массовых протестных движений в Сирии, которые впоследствии переросли в гражданскую войну. В рамках тематики данной статьи рассматриваются некоторые внешние факторы сирийского конфликта.

Ключевые слова: Османская империя, мандат Франции на Сирию, алавиты, шииты, сунниты, курды, Хафез аль-Асад, Башар аль-Асад, «Арабская весна», сирийский кризис, гражданская война в Сирии, сунитско-шиитское противостояние на Ближнем Востоке.

«Ісламська держава Іраку і Леванту» як проблема сучасних міжнародних відносин

УДК 94:327

Терористичні атаки на США, здійснені 11 вересня 2001 р., започаткували стрімкий процес глибокої трансформації глобальної системи міжнародних відносин, у тому числі її регіональних відгалужень. Насамперед, місцем докладання титанічних зусиль єдиною на той час наддержавою було визначено Близький Схід. Стратегічно США намагались тоді започаткувати вирішення взаємопов'язаних проблем: по-перше, зміцнити свої позиції у цьому багатому на енергоресурси регіоні планети; по-друге, «демократизувати» і «вестернізувати» іслам, який після перемоги США в «холодній війні» вважався найбільш непередбачуваною ідеологічною системою, яка кидає виклик західному сценарію глобалізації. Започатковано процес трансформації Близького Сходу було з військової операції в Афганістані. Хоча реалістичні військові стратеги зважали на масштаб проблем, з якими доведеться зіштовхнутися в Афганістані, але де-факто було обрано паліативну стратегію: «перемога ніщо, а військова присутність у Афганістані дає можливість контролювати Центральну Азію, впливати

на Росію та Китай і, таким чином, не допускати появи в Євразії геополітичної сили або коаліції, здатної кинути виклик гегемонії США»[1]. Однак і стратегічна задача зміни балансу сил на арабському Близькому Сході залишалась на порядку денному. Тому у березні 2003 р. джина випустили з пляшки, розпочавши суперечливу історію «демократизації» Іраку. Зрозуміло, що чіткого уявлення про алгоритм дій, спрямованих на цю демократизацію, ніхто не мав. Найгостріша фаза світової економічної кризи 2008 р. спровокувала часткову заміну регулярної армії США в Іраку на співробітників приватних військових компаній, але повністю впоратись із викликами безпеки вони не змогли. Натомість системні суперечності розвитку арабських мусульманських країн, передусім пов'язані із демографічним вибухом, який призвів до неспроможності місцевих авторитарних еліт адекватно реагувати на «революцію очікувань» молоді на покращення життя «вже сьогодні», ангажованість «великих держав» у регіоні, їхнє прагнення посилити свій вплив за раху-

Summary

The article deals with causes of the "Islamic State of Iraq and the Levant" created through disintegration of the Arab Middle East stemming from the disappearance of autocratic regimes and the strengthening of radical political Islam. Raison d'être of the "Islamic State of Iraq and the Levant" includes the creation of a global caliphate, asymmetrical struggle against the "new crusaders" and spreading the radical version of Islam in the world. The author analyzed problems of the fight against the "Islamic State of Iraq and the Levant" by the US and Russia-led coalitions. As regards the mid-term prospects of the "Islamic State of Iraq and the Levant", the paper provides options related to its role as a stimulus for further destabilization of the Middle East, or the "export" version of radical Islam in Europe, Central Asia and Russia.

Keywords: Middle East, global caliphate, Islamic State of Iraq and the Levant, radical political Islam

нок послаблення конкурентів, коливання цін на головний експортний продукт нафту – всі ці фактори разом узяті порушили традиційний суспільний консенсус.

Аналізуючи перспективи розвитку «арабських революцій», навесні 2012 р. автори цієї статті звернули увагу на гостру конкуренцію стратегій майбутньої долі Близького Сходу. Один із вірогідних сценаріїв стосувався стрімкого розвитку проекту створення нового Халіфату. Починаючи із 2013-2014 рр., цей проект намагались реалізувати бойовики «Ісламської держави Іраку і Леванту». Це утворення стало своєрідним «гібридом» «конвенційних» терористичних мереж, які були ідеологічно доповнені новітніми інформаційними та політичними технологіями, що дало суттєвий ефект у сенсі створення відтворюваних мереж вербування, військової підготовки та

застосування на полі бою нових джихадистів. Причому під чорним прапором джихаду зібрались люди, які попри декларування своєї вірності Корану, на практиці розійшлися з багатьма його традиційними тлумаченнями. З цієї точки зору «Ісламська держава Іраку і Леванту» нагадує класичний варіант популістського руху, який намагається грати на протиріччях суспільної кризи, висувати релігійні та соціальні гасла, включно з есхатологічними пророцтвами своєї ролі як «бича Аллаха» в «останні часи» людства, за якими різні адепти можуть побачити те, що хочуть. З іншого боку, «Ісламська держава Іраку і Леванту» не може вважатись аналогом західних антиглобалістських рухів, позаяк ІДІЛ декларує намір не поліпшити існуючу глобальну суспільно-політичну систему, а зруйнувати її заради створення «ідеальної

ісламської держави» як праобразу «кінця світу». Це частково пояснює практику масових страт іновіріців і будь-яких ворогів ІДІЛ, різних «ексцесів виконавців», часто спрямованих на рекламу себе як єдиної «антисистемної сили».

Вітчизняна дослідниця ісламського права Марія Лубська, аналізуючи ісламське право у контексті сучасного цивілізаційного процесу, підкреслює, що ісламські радикали «вважають мирні відносини з немусульманськими країнами тимчасовим явищем, а конфронтацію – неминучою. Позиції прибічників інших течій амбівалентні і не відповідають шариату. Вони вважають, що мир із немусульманськими народами є бажаним, однак їх погляди щодо уникнення конфлікту різняться» [2]. Так само відмінним є трактування практики «джихаду» як, з одного боку, явища боротьби з власною недосконалістю та гріхами, а з іншого – з іновірцями за тотальну ісламізацію світу.

Попередні оцінки у науковій літературі захід-

них країн і Росії помітно відрізняються. Колишній міністр закордонних справ Німеччини Йошка Фішер у книзі-роздумах «Історія повертається. Світ після 11 вересня і відродження Заходу» 2005 р. визнавав, що «з Близького і Середнього Сходу на Захід насувається дедалі більша тоталітарно-революційна загроза, яка беззастережно використовує терористичні методи і не гребує використанням примітивних видів зброї масового знищення, бо вони потрапляють до рук терористичних організацій». З огляду на кількість біженців до країн членів Євросоюзу ця фраза вже може розглядатись як пророцтво, що збулось.

У німецькій науковій літературі оптимістичні оцінки перспектив демократизації арабських країн швидко змінюються на реалістично-песимістичні. Тон цих публікацій задають арабські експерти, які співпрацюють із німецькими партійними фондами. Влітку 2014 р., коли особливо помітними стали військово-політичні успіхи

«Ісламської держави» в Іраку та в Сирії, шейх Алі Реза Аттар у журналі «Фонд Зайделя» опублікував статтю «Сирія: криза всередині кризи». На думку цього шейха, послаблення позицій поміркованої сирійської опозиції до режиму Башара Асада обумовлено не стільки військовими успіхами «Ісламської держави», скільки недостатньою підтримкою «Сирійської вільної армії» західними демократіями [3]. Після залучення 30 вересня 2015 р. російських військово-космічних сил до прямої військової підтримки армії Башара Асада німецькі експерти поставили під сумнів справжні мотиви Кремля. На думку Мартіна Молера, російська військова інтервенція в Сирії має на меті перешкодити реалізації катарського проекту побудови газопроводу територією Сирії. Еміль Сулейманов звернув увагу на безперспективність спільної боротьби проти «Ісламської держави» двох різних за геополітичними інтересами коаліцій: на чолі зі США та російсько-іранської коаліції.

Західні засоби масової інформації, реагуючи на «джихад у прямому ефірі», який практикує «Ісламська держава», створюють портали інформації, що ретельно відстежують перебіг подій. Наприклад, Стенфордський університет подає детальні віртуальні карти зміни становища із «державними кордонами» «Ісламської держави Іраку і Леванту». Своєрідну хроніку подій, пов'язаних із діяльністю

«Ісламської держави Іраку і Леванту» надає британська газета «Daily Mail». Конкуренцію у цьому інформаційному сегменті створює інша британська, умовно ліво-ліберальна, «The Guardian». Як бачимо, піар «Ісламської держави» поставлений на потік інформаційної індустрії відповідно до головного принципу реклами, що єдина погана інформація це некролог. Утім, до некрологу «Ісламської держави» ще далеко.

Також цікаво спостерігати за спогадами провідних західних політичних діячів, що віддзеркалюють зміни їхнього ставлення до поширення радикального політичного ісламу у його найбільш екстремістських формах на Близькому Сході.

Так колишній британський прем'єр-міністр Т. Блер у своїй книзі «Шлях» майже дві сотні сторінок присвятив передумовам, перебігу і наслідкам іракської війни, спрямованої на усунення від влади С. Хусейна. Автор слушно зазначає, що «в Іраку було два конфлікти: відносно короткий, щоб усунути Саддама, і тривалий, щоб позбутися наслідків дестабілізаційної пошесті терору» [4]. Утім, взаємозв'язку між цими двома фазами конфлікту Т. Блер із політичних міркувань помічати не хоче. Щоправда, цього не помічає і президент США Дж. Буш-молодший. У своїх спогадах «Ключові рішення» він констатує, що внаслідок тріумфальної перемоги над Саддамом Хусейном: «...іракська поліція розвалилася,

коли впав режим. Іракська армія зникла. Шкода, завдана в ті перші дні, створила проблеми, що триватимуть роками. Іракці чекали когось, хто зможе захистити їх. Не змігши встановити безпеку в Багдаді, ми втратили свій перший шанс показати, що могли б це зробити» [5]. У 2010 р. Дж. Буш-молодший випромінював оптимізм від того, що «найжорстокіший регіон у світі втратив одне зі своїх найбільших джерел жорстокості та заподіяння каліцтва». Утім цей оптимізм виявився передчасним.

Навесні 2011 р. «арабські революції» змінили ситуацію. Тодішній державний секретар США Гілларі Клінтон ще у січні 2011 р. поставила арабських партнерів США перед суворою дилемою: «...якщо арабським лідерам не вдалося перейняти потреби змін, вони ризикували б утратити контроль над своїм дедалі молодшим і відчуженішим населенням та відкрити двері заворушенням, конфлікту й терористам» [6]. До речі, у 19-й главі своїх спогадів Г. Клінтон визнає Сирію «злісною проблемою» для США. На її думку, «режим Асада вкоренився набагато глибше, ніж режим Каддафі, і мав більшу підтримку серед ключових груп населення, більше союзників у регіоні, справжню армію і набагато ефективнішу ППО». Навесні 2014 р., на думку Г. Клінтон, «поміркованіші члени сирійської опозиції також

визнають загрозу того, що екстремісти намагаються очолити революцію, і дехто почав уже докладати зусиль, щоб вигнати їх з повстанської території». Але до кінця другого президентського терміну Барака Обами «відділити» поміркову сирійську опозицію від терористів «ІДІЛ» ані теоретично, ані практично так і не вдалося.

Зважаючи на це, російські дослідники активно використовують парадигму звинувачень США у виникненні «Ісламської держави», що розглядається безпосереднім наслідком американської політики, яка від 2003 р. була спрямована на демократизацію ісламських держав. Російські експерти солідарні у тому, що арабська «політична весна» 2011 р. об'єктивно стимулювала радикалізацію суспільно-політичних настроїв, завдяки чому політичну ініціативу перехопили представники радикального ісламу. Вони детально дослідили процес формування зони нестабільності, що бере початок у Північній

Африці і через Близький Схід доходить до Центральної Азії. За цих обставин у російській науковій думці домінує точка зору щодо важливості російсько-іранського альянсу у сирійській громадянській війні та у стабілізації становища в Євразії [7].

Виникнення «Ісламської держави Іраку і Леванту», на нашу думку, насамперед обумовлене дезінтеграцією арабських держав Близького Сходу, сприятливим становищем в радикальному ісламі (традиції сунітсько-шиїтського протистояння; ідеї джихаду як протидії ліберально-демократичній глобалізації). Важливим став фактор «війн за довіреністю» як своєрідний військовий аутсорсінг. Зокрема Катар і Саудівська Аравія активно використовували такий аутсорсінг для ліквідації режиму президента Сирії Башара Асада, але на практиці виникли додаткові проблеми внаслідок перетворення Сирії на «державу, яка падає». Ознак цього процесу чимало: по-перше,

втрачено фізичний контроль над значною територією, так само як і втрачено державну монополію на насилля; по-друге, дедалі частіше легітимна влада демонструє неспроможність забезпечити процес прийняття компромісних колективних рішень; по-третє, легальна влада виявляється неспроможною забезпечити елементарні громадські послуги; по-четверте, державна влада виявляється нездатною взаємодіяти з іншими державами як повноправний член світового співтовариства.

Виникнення феномену «ІДІЛ» слід розглядати у контексті загального розбалансування постбіполярної системи міжнародних відносин. Зокрема наявні протиріччя між країнами «великої сімки» (США, Канада, Японія, Велика Британія, Італія, Німеччина, Франція) та рештою країн «великої двадцятки» (Аргентина, Австралія, Бразилія, Китай, Індія, Індонезія, Корея, Мексика, Росія, Саудівська Аравія, Південно-Африканська Республіка, Туреччина). Загострюються протиріччя між національними державами та глобальними ринковими механізмами, які обмежують можливості впливу держав на кліматичні зміни, дефіцит енергетичних і водних ресурсів, дефіцит продуктів харчування, асиметричний демографічний розвиток, який відбувається не на користь багатих

західних країн. У цьому сенсі «Ісламська держава Іраку і Леванту» може розглядатись як своєрідна «антиглобалістська відповідь» Мусульманської цивілізації на протиріччя процесу глобалізації.

Цілі існування «ІДІЛ» пов'язані із поширенням радикального ісламу на нові географічні зони. Військовою тактикою у цьому процесі можна вважати асиметричну боротьбу з «новими хрестоносцями», адже проти «Ісламської держави Іраку і Леванту» одночасно, але з різною ефективністю, діють дві коаліції: першу коаліцію «бажаючих» очолюють США, другу коаліцію де-факто складають Росія та Іран, яким у Сирії опосередковано симпатизує Китай.

Країни-члени Європейського Союзу у цьому контексті найбільше стурбовані біженцями, які продовжують прибувати, передусім із проблемних країн Близького Сходу і Північної Африки. На лівійському напрямку Євросоюз домогся створення чергового уряду національної єдності, але він ще не в повному обсязі відновив контроль над усією територією Лівії. Значні території залишаються під впливом прихильників «Ісламської держави Іраку і Леванту», які не приховують наміру створити у Лівії черговий плацдарм для просування нелегальних мігрантів та ідей радикального ісламу до країн Євросоюзу.

У липні 2016 р. на Варшавському саміті НАТО були проаналізовані найбільш серйозні від часів

завершення «холодної війни» виклики міжнародній безпеці, зокрема напруженою залишається ситуація на кордоні Туреччини з Іраком і Сирією, а також на середземноморському фланзі НАТО, зважаючи на нестабільність у Північній Африці. Стратегія Альянсу передбачає зміцнення оборони і стримування потенційних агресорів. Не менш важлива проблема стосується забезпечення стабільності за межами кордонів країн-членів НАТО. Особлива увага приділена слабким і недієздатним країнами на цих рубежах. Існує елемент стримування, який стосується сфери відповідальності кожної держави-члена НАТО. Це забезпечення самооборони, протидія гібридним і кібернетичним війнам, захист ключових об'єктів військової і цивільної інфраструктури. Другий компонент стримування пов'язаний із загальним військовим потенціалом. Завершується створення оновлених сил швидкого реагування чисельністю сорок тисяч військових, причому не лише сухопутних, а й військово-повітряних і військово-морських сил. На східноєвропейському фланзі НАТО створено шість командних центрів, покликаних координувати зусилля військ країн-членів НАТО. Географічно вони розкидані від Естонії до Болгарії, причому на території Польщі та Румунії створено два постійно діючих штаби НАТО: один для північного сходу, а інший для південного сходу флангів НАТО. Частина повноважень у випадку кризових

ситуацій зосереджена у штаб-квартирі верховного командування НАТО в бельгійському містечку Монс. За результатом Варшавського саміту НАТО висловило готовність проводити спільні навчання з Євросоюзом. Актуальними питаннями для НАТО залишаються протидія «Ісламській державі».

30 вересня 2016 р. виповнився рік від початку російської військової операції на території Сирії. Стратегічна мета участі Росії у сирійській війні полягає не лише у збереженні російських позицій на Близькому Сході, а й у захисті корпоративних інтересів «Газпрому». Втручання зовнішніх сил у сирійський конфлікт п'ять років тому розпочалося зі спроб Катару змінити режим у Дамаску, аби здобути можливість побудувати на території Сирії газопровід із Катару до Середземного моря. Цей процес негативно вплинув би на позиції «Газпрому» на європейському енергетичному ринку та поставив би під сумнів доречність побудови «Північного потоку» і «Південного потоку», тобто газопроводів «Газпрому» в обхід території України. Тому Кремлю вигідно продовжити дестабілізацію Сирії, аби катарський газовий проєкт взагалі було зірвано. Ідеальним для цього варіантом може бути поділ Сирії на окремі території, що на тривалий час припинить реалізацію альтернативних інтересам «Газпрому» газових трубопроводів. Ключовим у цьому сенсі є збереження за кланом Асада контро-

лю над провінцією Латакія, яка має середземноморську берегову лінію, тобто теоретично могла б бути кінцевою точкою катарського газопроводу. Але для контролю Латакії важливим є контроль над містом Алеппо. Ця колишня «економічна столиця» Сирії була зруйнована п'ятьма роками війни. Однак збереження контролю над цією територією залишається вкрай важливим, тому не випадково ворогуючі сторони фактично продовжують воювати за руїни кварталів Алеппо. Стурбованість цією ситуацією продовжує висловлювати Європейський Союз. Європейців турбує перспектива нових хвиль біженців із Сирії, подальша дестабілізація Туреччини та чергові виклики безпеці Євросоюзу.

На початку вересня 2016 р. Євросоюз домогся від США і Росії домовленості про припинення вогню в Сирії, але в третій декаді вересня режим припинення вогню було зірвано. Кремль намагався використовувати інтенсифікацію сирійської війни з метою дискредитації кандидата від Демократичної партії на президентських виборах у США Гілларі Клінтон, презентуючи її як послідовника помилок адміністрації Барака Обами на Близькому Сході. Росія продовжує намагатися використовувати сирійську війну для впливу на справи як США, так і Євросоюзу. Інше питання, скільки на це потрібно витратити російських ресурсів. Російській армії довелося напругу втрутитись у перебіг бойових дій у Сирії на боці Баша-

ра Асада. Це перетворює потенційну участь Росії у цій війні на умовний аналог участі радянської армії в афганській війні. З появою нових витків сирійської війни такий варіант розвитку подій для Росії стає дедалі ймовірнішим. Швидше за все, це розуміють у Кремлі, але поки що там не бачать умов для повного та остаточного виведення російської армії із Сирії.

Крім Сирії, потенційною жертвою «ІДІЛ» може стати Саудівська Аравія. На початку жовтня 2016 р. обидві палати американського конгресу подолали вето президента Барака Обами на законопроект про можливість звернення американських громадян, які постраждали від терактів 11 вересня 2001 року, до судів із позовами до Саудівської Аравії. Нагадаємо, що адміністрація Джорджа Буша-молодшого, провівши розслідування цього злочину, засекретила майже чверть його змісту. Але відтоді минуло п'ятнадцять років і відповідно до американського законодавства адвокати постраждалих домоглися часткового зняття грифу «цілком таємно» з деталей зазначеного розслідування, зокрема стало зрозуміло, що спеціальні служби Саудівської Аравії не дуже активно взаємодіяли з американськими колегами, аби попередити останніх про можливість такого гучного терористичного акту у США. Тому конгресмени, яким 8 листопада треба було переобиратись до вищого законодавчого органу США, підготували закон, який надав можливість

постраждалим від теракту 11 вересня 2001 р. американським громадянам звертатись із позовами щодо компенсації проти саудівського уряду. Адміністрація Барака Обами була шокована таким законопроектом, адже він створював небезпечний прецедент для американських громадян, насамперед військових, які від осені 2001 р. беруть участь у глобальній війні проти міжнародного тероризму. Зважаючи на це, мало кого здивувало вето Барака Обами на цей закон, яке Конгрес США подолав. Відразу з'явилися перші позови. Спочатку дружина загиблого співробітника Світового торговельного центру, в який 11 вересня 2001 р. декілька громадян Саудівської Аравії спрямували літаки, звернулася з позовом про компенсацію. Утім, не довелося довго чекати на аналогічні позови проти Пентагону та Центрального розвідувального управління США, зокрема громадянин Пакистану звернувся проти них із позовом через загибель своєї родини внаслідок атаки американського безпілотного літака. Але найгострішою була реакція на ці події із Саудівської Аравії: королівська родина нагадала, що тримає у своїх руках пакет інвестицій до американської економіки та американських державних боргових зобов'язань на 750 мільярдів доларів. Зрозуміло, що розпродати такі «токсичні» активи навіть у середньотерміновій перспективі неможливо, проте будь-якому новому президентові США буде вкрай неприємно усві-

домлювати, що Сполучені Штати де-факто мають двох із трьох найбільших кредиторів, які, м'яко кажучи, не дуже доброзичливо налаштовані. Мова йде про Саудівську Аравію і Китай. Лише Японія у сенсі кредиторської лояльності залишається поки що зразковим союзником США. Утім, найбільші неприємності вже виникли на світовому нафтовому ринку: того дня, коли стало відомо про подолання Конгресом США вето президента, Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК) погодилася вперше за вісім років скоротити рівень видобутку нафти. Це було зроблено напередодні зимового сезону у північній земній півкулі, що стимулювало тенденцію до збільшення ціни на нафту. Найбільше від цього можуть виграти країни, з якими США мають не найкращі відносини, тобто Росія та Іран, також від соціального бунту може бути порятована Венесуела. Крім того, напруження у відносинах Саудівської Аравії і США може позначитись на розстановці сил як у саудівському королівстві, так і на Близькому Сході. У Саудівській Аравії відбувається запекла, прихована від чужих очей, боротьба за королівську владу, яка може територіально розколоти Саудівську Аравію. Дестабілізація цієї святої землі ісламу може посилити прихильників радикального політичного ісламу та погрожуватиме черговою хвилею терактів. Чергове роздмухування пристрастей може перетворити умовно «керований» хаос

на абсолютно некерований.

Зокрема 3 жовтня 2016 р. Росія висунула «плутонієвий ультиматум» США, пов'язавши скасування санкцій із продовженням виконання угоди про знищення плутонію, який є сировиною для ядерної зброї. Того ж дня США припинили співпрацю з Росією у процесі виконання угоди від 9 вересня 2016 р. про припинення вогню в Алеппо. На фоні протиріч Москви і Вашингтону дієспроможною залишалась «Ісламська держава Іраку і Леванту».

Отже, можливі варіанти перетворення «Ісламської держави Іраку і Леванту» на інструмент подальшої дестабілізації Близького Сходу, а також країн Центральної Азії, зокрема 30 серпня 2016 р., коли факт смерті узбецького президента Іслама Каримова ще приховувався офіційною владою, у киргизській столиці Бішкеку терорист на автомобілі із вибухівкою атакував посольство Китаю. Цей теракт можна розглядати як своєрідну «репетицію» подальшої дестабілізації становища у регіоні. Вже зрозумілі основні потенційні «гарячі точки»: Ошська оаза, узбецько-киргизьке прикордоння, південь Казахстану, де концентруються опозиційні до Назарбаєва політичні сили, казахсько-китайське прикордоння вздовж проблемної для Китаю Сінцзян-Уйгурської автономної провінції, північ Казахстану, де можна очікувати казахсько-російських сутичок. Загалом сучасна Центральна Азія вигля-

дає такою «діжкою з порохом», що її гіпотетична детонація буде потужнішою, ніж від вибуху «арабської весни» 2011 року на Близькому Сході. По-перше, тому що правлячі в цьому регіоні режими послідовно демонструють навіть більш автократичну політичну культуру, ніж Башар Асад у Сирії, тому реакція у відповідь може бути непередбачуваної потужності. По-друге, готовий запал для такого вибуху, адже чимало вихідців із країн Центральної Азії воюють у лавах «Ісламської держави» в Сирії. З переходом військової ініціативи сирійською армією за підтримки Росії та внаслідок прямого втручання у війну сухопутної турецької армії чимало бойовиків «Ісламської держави» можуть через Афганістан повернутись до країн Центральної Азії. По-третє, треба не забувати, що на території Афганістану від 1991 р. і донині базується «Ісламський фронт Узбекистану», який мріяв позбутись свого кровного ворога Каримова та будь-якими засобами прийти до влади в Узбекистані. По-четверте, США можуть звабитись ідеєю використати нестабільність у Центральній Азії для підриву російсько-китайського союзу, якому може не вистачити єдності та потужності для замирення ситуації у регіоні, тому вірогідність серйозної дестабілізації ситуації у його країнах набагато більша за ймовірність відносної стабільності. Зважаючи на відкритість кордонів Росії з країнами Цен-

тральної Азії, можна очікувати напливу біженців від ймовірних конфліктів і чергової гуманітарної кризи величезного масштабу. Другий фронт «Ісламської держави Іраку і Леванту» стосується перенесення активності до Європи. Не виключено, що задля просування в Європу буде використано не лише сирійський, а й лівійський плацдарми. Ймовірна активізація «ІДІЛ» на цих напрямках робить його діяльність у азійських країнах «периферійною», хоча не можна виключати активності «ІДІЛ» у Пакистані та у зоні пакистансько-індійського протистояння в Кашмірі.

Таким чином, «Ісламська держава Іраку і Леванту» перетворилася на «каталізатор», який максимально прискорює процес кризи постбіполярної системи міжнародних відносин та стрімко змінює конфігурацію усталених військово-політичних союзів, зокрема Росія і Китай зацікавлені максимально залучити до протидії «ІДІЛ» шиїтський Іран, який є само собою зрозумілим ворогом номер один гіпотетичному сунітському Халіфату. У цій же ролі Іран можуть використати і США, але їм зробити це важче, зважаючи на стратегічний союз із Ізраїлем. До речі, виживання і безпека Ізраїлю також значною мірою залежать від перебігу боротьби проти «ІДІЛ». Плани останньої поки що настільки «глобальні», що не включають до пріоритетів традиційний порядок денний доби «холодної війни» з її перманентним арабо-

ізраїльським протистоянням, тому Ізраїль поки що, уважно стежачи за діями обох коаліцій проти «ІДІЛ», залишається у тіні, але, зважаючи на військово-політичний потенціал, він завжди готовий у критичний момент втрутитись. Особливо, якщо тоталітарний проект «ІДІЛ» далі розвиватиметься, чого неможливо виключати, адже уся новітня історія «ІДІЛ» є прикладом того, як із маленького фрагмента ланки глобальної терористичної мережі, за сприятливих обставин, може вирости велика проблема.

Список використаних джерел:

1. Таннер С. Афганістан. Історія війн від Александра Македонського до падіння «Талібана». – М., 2004. – С.398.
2. Лубська М. Мусульманське право. Сутність, джерела, структура. – К., 2009. – С.208.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються причини виникнення «Ісламської держави Іраку і Леванту» внаслідок дезінтеграції арабських держав Близького Сходу, зникнення автократичних режимів і посилення радикального політичного ісламу. Цілями існування «Ісламської держави Іраку і Леванту» визначаються створення глобального халіфату, асиметрична боротьба з «новими хрестоносцями», поширення радикального варіанту ісламу у світі. Проаналізовані проблеми боротьби проти «Ісламської держави Іраку і Леванту» коаліцій на чолі зі США і Росією. У середньотерміновій перспективі «Ісламської держави Іраку і Леванту» розглядаються варіанти його ролі як стимулу для подальшої дестабілізації Близького Сходу, або «експортного» варіанту радикального ісламу у країни Європи, Центральної Азії та Росії.

Ключові слова: Близький Схід, глобальний халіфат, Ісламська держава Іраку і Леванту, радикальний політичний іслам

АННОТАЦІЯ

В статье рассматриваются причины возникновения «Исламского государства Ирака и Леванта» вследствие дезинтеграции арабских государств Ближнего Востока, исчезновения автократических режимов и усиления радикального политического ислама. Целями существования «Исламского государства Ирака и Леванта» определяются создание глобального халифата, асимметричная борьба с «новыми крестоносцами», расширение радикального варианта ислама в мире. Проанализированы проблемы борьбы против «Исламского государства Ирака и Леванта» коалиций во главе с США и Россией. В среднесрочной перспективе рассматриваются варианты роли «Исламского государства Ирака и Леванта», как стимула дальнейшей дестабилизации Ближнего Востока, либо «экспортного» варианта радикального ислама в страны Европы, Центральной Азии и России.

Ключевые слова: Ближний Восток, глобальный халифат, Исламское государство Ирака и Леванта, радикальный политический ислам

3.W.E. Ali Reza Sheikh Attar. *Syrien: Krise Innerhalb einer Krise // Politische Studien.* – 2014. – №456. – S.46-50.

4. Блер Тоні. Шлях. – К., 2011. – С.414.

5. Джордж В. Буш. Ключові рішення. – К., 2012. – С.282.

6. Клінтон Гілларі. Важкі рішення. – К., 2016. – С.363.

7. Куршаков В. Шиитский фактор во внешней политике Ирана // *Мировая экономика и международные отношения.* – 2012.

Ігор ГОРОБЕЦЬ,
кандидат історичних наук, доцент кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС

Андрій МАРТИНОВ,
доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України

East and West: Different geography of thinking and implications on actual problems of today's world

Part II

5. Implications for the problems of today's world

5.1 Social progress implications (harmony versus revolt)

There is different tradition of emphasis on the phenomenon of freedom and harmony between East and West, which has an impact on the stability of society and the processes of social movements.

Revolutions are a kind of anti-thesis of harmony.¹ They replace the old world with new orders and new elites.

The West has passed its history by a number of painful revolutionary social changes that destroyed the old social order, and brought new progress. In the West there is a tradition of thought that a harmonized conflict relations and forces represents a development of specific risk because it limits the creation of new things and overall social progress.

Confucian culture in contrast to the Western concept are focusing on harmonious order of society, preferring stability to social

¹ Wayne Cristaudo, Heung Wab Wong, Sun Youzhong: *Order and revolt*, p. 7

changes, which represents the core of their social interests. History of Confucian countries shows that Confucian societies, while have experienced wars and uprisings, they rarely went through revolutionary system changes of the society. The system was strongly conserved through mechanism of harmonized relationships that allowed hardly any social movement in terms of removing the old system and its replacement by a new structure of social relations.

In terms of socio-economic values the West has gradually transferred to the building their societies "based on law", while the East maintained formal Confucian values with social management basically "based on relationships."²

Eastern societies created a vertical structure of governance with emphasis on the obligations of individuals, while Western societies, on the other hand, started at a certain stage of their social development to promote horizontal equality of individuals with

emphasis on the protection

² Shaomin Li: *„Together or Separate Checks?“ „Why the East and West conduct business in different ways*, p.12-13

УДК 327:94

JEL Classification: JEL Z19

Анотація

Хоча сьогодні глобалізація усуває та розмиває відмінності між культурами в різних регіонах світу, відмінності в схильностях і перевагах у мисленні між Сходом і Заходом, культурні особливості та різні ієрархії цінностей, що історично склалися, нині грають важливу роль у підходах до вирішення актуальних проблем.

Специфіка сприйняття світу, ставлення до навколишнього середовища, організація людських відносин, роль соціально-економічних аспектів та модель управління державними справами, прийнята сьогодні на Сході та Заході, настільки відчутна, що ми можемо говорити про різні географії думки.

Це стає особливо помітним при зіставленні західної культури з поглядами суспільства конфуціанської Східної Азії, що відображається не тільки на окремих позиціях, а й у системних підходах, які є свого роду формою ідентифікації колективної свідомості цих культур.

У деяких випадках ці підходи і сприйняття є суперечливими і можуть бути співставлені з допомогою методу "проти", що включає в себе такі антонімічні пари понять: індивідуальність і суспільство, цілісність і редуцціоністські рішення, громадський порядок і громадський спротив, обов'язки і права, прагматизм і онтологічні переконання, конфліктуюче і доповнююче один одного сприйняття світу та інше.

Дана стаття має на меті зробити свій внесок у розуміння цих конфліктуючих концепцій і допомогти у створенні моста взаєморозуміння між двома цивілізаційними сферами.

Ключові слова: конфуціанство, інкубатори західної і східної думки, ключові концепції взаємодії, "шукачі істини", "шлях шукачів", "людина етико-політична", "людина духовно-релігійна", схеми управління, наслідки для сучасного світу.

of individual rights, including economic ones.

These concepts significantly determined the choice of governmental mechanisms, tools of maintain social stability, but also forms of economic development, the formation and evolution of the market, the cost of doing business and a number of important developmental phenomena, such as the role of civil society, the factor of trust, the size of business units, preferences for basic or applied research, the transfer of scientific knowledge and the like.

5.2 Business culture

implications (formalism versus straightforward- ness)

Signs of Confucian culture in business interactions are so wide that this issue should be given separate studies. For illustration, it should be noted, at least some signs of Confucian values in the wider context of life of the South Korean society, which is a typical example of practical reflections of Confucianism in modern business environment.

The most important factor in the management of the South Korean society for all its members is shar-

ing the same values. To support this goal the large and medium Korean companies organize for their employees training camps including education for discipline and loyalty.

In all areas of society, including the business community, there is strong hierarchy, austere formalism, career advancement is possible only with increased age, people's interaction avoids showing directly negative attitudes, strict subordination is at every social level and in most cases the responsibility is associated with collective decisions.

Korean business culture differs from Western business approaches from the first moment of interaction. Koreans tend to identify themselves as members of the group and from the very beginning they show efforts to find points of contact (kinship, school, hometown, college). They construct their identity

typically in relation to people with whom they have close ties, and tend to worry when they feel isolated. This is in stark contrast to Western businessmen for whom individuality plays a high role in constructing their identity.³

The pride is often a question of people's own perception, but with "saving face" in the Confucian concept is all about how others perceive that person. There is probably no person in the world who would not attempt to protect his/her pride, but Koreans consider the pride and preserving their face as extremely important.⁴ In this respect they keep a certain social distance also in the business interaction, a typical feature of Confucian business culture that the West sometimes confuses with the coldness of the person.

One of distinctive traits
³ Prof. Seoil Cha: *Doing Business with Koreans*, p. 21
⁴ Prof. Seoil Cha: *Doing Business with Koreans*, p. 56

of Koreans is their ability to unite and bring private sacrifices to the benefit of the country. Korean vitality of unity and of the joint work is unique when being compared to many advanced nations that favor individualism and this kind of cohesion is reflected especially in times of crisis. Koreans, for example, were able to carry out individual collections of gold to help the country to pay off debt and redeem the restrictive measures of the IMF in the year 1988. Employees of companies in case of company's financial difficulties even return their salaries to contribute to the revitalization of the company. In such cases, the Koreans put the state/country to the level of their family and they perceive it as a common goal. This is a very different professional and business approach compared to Western companies.

Ambitions for education are particularly strongly rooted in the mentality of the South Koreans and the level of competitiveness for better social status through education has achieved enormous scale. Even the parents of their children compete over which of them gets on better schools. Children are under social pressure forced constantly learning even during their leisure time. The most widespread complaints of Korean children is the lack of sleep. Expensive private tutoring of children in order to excel over others are taken even late at night. Children are literally exhausted. The pressure of expectations of good study results is so great that in case of student's failure of admission to the university,

it is not uncommon for students to go for suicide. South Korea is the country with the highest suicide rate in the world (more than 14,500 per year).

5.3 Global affairs implications (clash versus coexistence of civilizations)

In 1993, an essay entitled "Clash of Civilizations?" was published on the summer issue of "Foreign Affairs", USA, by Samuel Huntington and in 1996 the book "The Clash of Civilizations and Remaking of World Order". Huntington's hypothesis is that the fundamental source of conflict in the new world will not be primarily ideological or primarily economic. The great divisions among humankind and the dominating source of conflict will be cultural. Nation states will remain the most powerful actors in world affairs, but the principal conflicts of global politics will occur between nations and groups of different civilizations. The clash of civilizations will dominate global politics. The fault lines between civilizations will be the battle lines of the future.⁵ This theory was discussed and criticized in all aspects by many scholars.

Hungtington's observation is insightful in certain cases, such as Palestinian – Israel conflict, Kosovo conflict or even the Iraqi War a Syria War, where some cultural (religious and ethical) elements catalyzed the outburst of wars, though we should see in these wars also a contest for the strategies of power politics. Hungtington's hypothesis reflects to certain extent

⁵ Samuel P. Huntington: „Clash of civilizations?“, p. 22

also today's reality of growing tension between the Western and Muslim worlds in the form of the war against the extreme/radical interpretation of Islam (ISIS) and in the form of mutually growing anti-sentiments in both parts of these cultures while calling into question compatibility of values between them.

Human history has recorded enough cases of clashes caused by cultural or religious differences among states, nations, or regions. On the other hand, we witness a lot of geopolitical battles and economic competition around the globe. Nevertheless, in view of the general tendency of history, we find that the development of civilizations among different states, nations, and regions, should be dominated by mutual absorption and convergence.

Clash of civilizations theory is reflecting some trends in today's world but hardly can fit the present global situation, nor will it be the future perspective of mankind. Instead, the "coexistence of civilizations" should be the only outlet for human society and future goal we should strive for.

Perhaps, a clearer picture of our age may be built on the idea of the "New Axial Age" (pivotal age), proposed by German philosopher Karl Jaspers (1883 – 1969). According to his theory, around 500 B.C., great thinkers appealed almost simultaneously in Ancient Greece, Israel, India, and China, and they contributed their original ideas to the solution of the problems which are of great concern to humankind.

Distinctive cultures were then formed which, after more than 2000 years of progress, have become the principle part of human intellectual wealth. Until today mankind has lived by what happened during the Axial Period, by what was thought and created during that period.⁶

Judging from certain evidences we may draw this conclusion that in a certain sense, the current development of world multiculturalism might become a new leap forward. Now, we have entered the Information Age when a great leap forward in human society is just happening. Because of the economic globalization, integration of science and technology and progress of information network, different regions all over the world are tightly connected, and local cultural progress could no longer be independent as they once were in the Axial Age 2000 years ago. Instead, they

will be developed in the midst of discords, conflicts, and through mutual influences or mutual absorptions.⁷

At present, human society is standing on a historic turning point and every nation or country should seriously reexamine its own culture in the historic perspective. The cultural tradition is a reality de facto for every nation or state, especially for those nations and states with a long history. Cultural tradition has crucial influence on contemporary human society, for it is deeply rooted in the hearts of its people, forming a spiritual prop of this particular nation or state.

Perhaps the twenty-first century would be dominated by four principle cultural systems: Euro-American, East Asian, South Asian, Islamic. Each of the four cultures has a long tradition and a population of over a billion. Different cultural traditions would

subsist in this New Axial Age, each with a population too large to be eliminated and thus in the long run, the coexistence of civilizations is predictable.

To achieve this goal we must have some self-knowledge. The self-understanding of each culture is undoubtedly limited and the cross – cultural studies are necessary to provide us with a more comprehensive view of our own culture.

Conclusion

Historical and linguistic factors have caused that the Chinese culture, which originated Confucian system of governance, was one of the most poorly understood and sometimes even completely misunderstood cultures in the West. There is still a lack of public awareness in some Western countries about the Confucian system as well as about implications of the Confucian thinking inclinations in today's world. These issues belong to a group of important social topics that

⁶ Karl Jaspers: *The Origin and Goal of History*, p. 7

⁷ Yijie Tang: *Confucianism, Buddhism, Daoism, Christianity and Chinese Culture*, p. 297

become more apparent in the process of globalization, and that are reflected in positions on international relations, on basic aspects of governance and on perceptions of democracy and attributes of individual rights and freedoms.

The comparison of systematic values between East and West is facing a number of problems of inter-cultural communication including the articulation of the terms and concepts that have no equivalent in another culture. This comparison process, however, enriches our world view with new dimensions and promotes the necessary knowledge how qualitatively relevant and important is to perceive the contrasting issues between East and West for solving actual problems of today's world. The comparison of systematic values of different cultures at the same time teaches us a deeper understanding that the long-rooted inclinations of thought are an essential form of cultural identification that, despite today's modernization and globalization trends, are able only to a slow change.

Usability of this approach is of particular importance when addressing global challenges, where East and West need each other, in the inter-regional relationships where both parties need to perceive the background of the other, and above all in the knowledge that the world is not flat but varied, diversified and that, in building our modern societies, we can mutually learn from each other on the millennia accumulated wisdom and experience. In addressing today's actual problems, this

knowledge is even more important, because it is forcing the partners to a deeper perception of different properties and thus to a greater respect while seeking realistic approach acceptable to both sides.

Bibliography:

1. Zhihe Wang: *Process and Pluralism, Chinese Thought on the Harmony and Diversity*.
2. Yijie Tang: *Confucianism, Buddhism, Daoism, Christianity and Chinese Culture*. Foreign Language Teaching and Research Publishing Co, 2015.
3. Y.J.Choi: *East and West: Man versus Spirit*. Copyright 2015 by Y.J.Choi, ISBN: 1512132624,
4. Y.J.Choi: *East and West: Confucianism and Christianity*. Copyright 2015 by Y.J.Choi, ISBN: 1512323039.
5. Tai P. Ng, Ph.D: *Chinese Culture, Western Culture*. Copyright 2015 by Tai P. Ng, ISBN: 13: 978-0-595-42547-1 (pbk).
6. Prof. Seoil Cha: *Doing Business with Koreans*. Published by Okdang Books, 2012.
7. Shaomin Li: „Together or Separate Checks?“. Published by the Center for Modern China Foundation 2015.
8. Karl Jaspers: *The Origin and Goal of History*, New Haven, Yale, University Press 1953, p. 7
9. Samuel P. Huntington: „Clash of civilizations?“, in „Foreign Affairs“, summer, 1993
10. Samuel P. Huntington: *The Clash of Civilization and the Remaking of World Order*, New York, 1996
11. Bertrand Russel: „Chinese and Western Civilization Contrasted, in „The Problem of China“, London, 1922

Dr. Milan LAJČIAK,
Ambassador of the Slovak
Republic to the Republic of
Korea

(Початок матеріалу –
«3.С.» №9. 2016 р.)

АННОТАЦИЯ

Хотя в настоящее время глобализация устраняет и размывает различия между культурами в различных регионах мира, различия в наклонностях и предпочтениях в мышлении между Востоком и Западом, исторически сложившиеся культурные особенности и различные иерархии ценностей играют важную роль в подходе к решению актуальных проблем в наше время.

Особенности специфики восприятия мира, отношение к окружающей среде, организация человеческих отношений, роль социально-экономических аспектов и модель управления государственными делами, принятая сегодня на Востоке и Западе, настолько ошутимы, что мы можем говорить о различных географиях мысли.

Это становится особенно заметным при сопоставлении западной культуры со взглядами общества конфуцианской Восточной Азии. Это отражается не только на отдельных позициях, но и в системных подходах, которые являются своего рода формой идентификации коллективного сознания этих культур.

В некоторых случаях эти подходы и восприятия противоречивы и могут быть сопоставлены с помощью метода «против», что включает в себя такие антагонистические пары понятий: индивидуальность и общество, целостность и редукционистские решения, общественный порядок и гражданское сопротивление, обязанности и права, прагматизм и онтологические убеждения, конфликтующее и дополняющее друг друга восприятие мира и др.

Данная статья стремится внести свой вклад в понимание этих конфликтующих концепций и помочь в создании моста взаимопонимания между двумя цивилизационными сферами.

Ключевые слова: конфуцианство, инкубаторы западной и восточной мысли, ключевые концепции взаимодействия, «искатели истины», «путь искателей», «человек этико-политический», «человек духовно-религиозный», схемы управления, последствия для современного мира.

SUMMARY

Although the current globalization eliminates and blurs the differences between cultures in different regions of the world, different inclinations and preferences in thinking between East and West, historically grounded cultural specificities and different hierarchy of values play an important role in the approach to solving current problems of our time. Differences in perception of the world in relation to its surroundings, organization of human relations, emphasis on socio-economic aspects and models of management of public affairs are between East and West so great that we can talk about different geography of thought. This is particularly the comparison of Western culture and Confucian East Asian societies. It is reflected not only at the individual positions, but at system approaches that are a kind of form of identification of the collective consciousness of these cultures. In some cases these approaches and perception are contradictory and can be compared by the methods of "versus". It includes topics such as individuality versus community, holistic versus reductionist solutions, social order versus revolt, responsibilities versus rights, pragmatism versus ontological beliefs, conflicting versus complementary perception of the world and other concepts. The work seeks to contribute to the understanding of these divergent concepts and help bridging model approaches between the two spheres of civilization.

Keywords: Confucianism, incubators of Western and Eastern thought, key concepts of interaction, "Truth seekers", "Way seekers", "Homo Ethico-Politicus", "Homo Spiritus-Religiosus", governance schemes, implications for today's world

На шляху європейської консолідації: досягнення і втрати політики спільної ідентичності

УДК 94:327

Одним і чи не найпотужнішим інструментом процесу консолідації Європи виступає формування спільної європейської ідентичності громадян країн-членів ЄС. Як зазначає Дж. МакКормік, громадяни об'єднаної Європи мають «думати про себе менше як про німців чи греків, чи фінів, а більше як про європейців» [1, р. 235].

Функціональне значення спільної ідентичності складається зі своєрідної часової триєдності: крім поточного завдання легітимації наявної даності («Європейська ідентичність покликана легітимувати існування наднаціонального інституту «Європейський Союз» для громадян країн-членів спільноти» [2, с. 52]), вона спрямована в минуле («Що є справжньою стратегією Європейського Союзу? Правильна відповідь – захист від війни та геноциду» [3]; «...історично виникнення європейської ідентичності як інструмента інтеграції – це спроба захистити Європу від її минулого, саме в цій захисній формі будувався дискурс навколо поняття «Європа»» [4, с. 72]) та проєктивне майбутнє («...інституціоналізація ідентичності стає інструментом формування з Європи єдиного цілого,

закріплюючи за нею суб'єктність» [4, с. 73]). Однак головне покликання наднаціональної ідентичності європейців у разі її формування полягало б у виникненні такого об'єктивного чинника протидії міжкультурним конфліктам усередині ЄС, вплив якого забезпечувався б його особистим суб'єктивним переживанням кожного громадянина. І, як такий, цей чинник справді може становити міцний ґрунт консолідації ЄС і джерело забезпечення внутрішньої злагоди й порозуміння.

Слід зазначити, що політика Євросоюзу, в рамках якої ставиться і розв'язується завдання формування європейської ідентичності, не може розглядатися лише як складова або напрям виключно культурної політики, оскільки включає до себе й соціополітичний інструментарій та за своїми метою, засобами й механізмами виходить за рамки культурної царини. Тим більше не може вона отожднюватися з феноменом, що отримав останніми десятиліттями назву політики мультикультуралізму, і реалізація якого також виходить за межі власне культурної політики. Методологічно важливим є розрізнення трьох форм реалізації комплекс-

Summary

The article is devoted to identifying the components of the EU cultural policy, the use of which in Ukraine may contribute to the achievement of national unity and social harmony. In this context, the author has analyzed the concept of European identity, revealed the base making it possible, systematized forms and means of forming a common identity in the framework of the cultural policy of the EU and the results of their application. It is concluded that the formation of a common identity possible on a single value-based with priority of human rights, which should be supported by public policy means.

Keywords: cultural policy, European values, European identity, multiculturalism, social cohesion, national consolidation.

них соціополітичних і культурних завдань: культурної політики (що має свою специфіку на рівні ЄС у цілому та в межах національних культурних політик), політики формування спільної європейської єдності як провідного складника культурної політики ЄС, що охоплює й інші сфери, та політики мультикультуралізму. Усі ці форми часто перетинаються й накладаються одна на одну.

За визначенням, уперше даним у 1967 р. під час круглого столу ЮНЕСКО у доповіді «Політика у сфері культури – попередні міркування», під «культурною політикою» розуміють «комплекс операційних принципів, адміністративних та фінансових видів діяльності і процедур, що забезпечують основу діяльності держави у сфері культури». У цьому контексті реалізація політики у сфері культури являє собою «всю суму свідомих та обміркованих дій (чи відсутність дій) у суспільстві, спрямованих на досягнення певних

культурних цілей через оптимальне використання всіх фізичних і духовних ресурсів, які має у своєму розпорядженні суспільство в конкретний час» [5, р. 85].

Політика Євросоюзу у сфері культури, спрямована на реалізацію принципу «єдність у розмаїтті», яка, ототожнена з мультикультуралізмом, за критичними оцінками, «зазнала краху», фактично мала на меті два різні завдання й, відповідно, різні об'єкти докладання зусиль, різні засоби реалізації та, відповідно, різні результати. Перший блок проблем був щільно пов'язаний якраз з реалізацією курсу на формування спільної європейської ідентичності за збереження й навіть підсилення національних, етнічних і відродження локальних культур в усій їх різноманітності. Об'єктом докладання зусиль на цьому напрямі є громадяни, які мають свої усталені національні держави, хоч і об'єднані в наддержавному утворі, проте прагнуть збереження власного куль-

турного обличчя й захищають засобами внутрішньодержавної культурної політики свою національну ідентичність, а значною мірою – й політичний суверенітет. Отже, ЄС на цьому шляху мав знайти стежку між Сциллою уніфікації та Харибдою національної окремості й спонукати автохтонні європейські громади та їх членів до формування спільної ідентичності за збереження культурного розмаїття всіх складників Євросоюзу. Завдання ставилося саме в рамках культурної політики ЄС і було її провідним трендом. Результати, досягнуті на цьому напрямі, говорять самі за себе та є особливо показовими у динаміці: якщо в 1996 р. 46% громадян країн ЄС відчували прив'язаність виключно до національної ідентичності, а 51% – почували себе європейцями лише певною мірою, то за результатами Евробарометру 2010 р. ідентифікували себе як європейців 53% опитуваних і лише 3% не відчували себе європейцями. Для 18% європейська належність була дуже значущою,

ще для 40% – значущою, для 25% – не дуже значущою і лише для 15% – не значущою зовсім [6]. За підсумками опитування 2013 р. європейську ідентичність поділяли вже 66%, при чому найвищий показник виявили мешканці Люксембурга – 88% та Мальти – 81%, найнижчий – Кіпру (45%) і Греції (44%) [7]. Таке стабільне збільшення показників самоідентифікації громадян з європриналежністю свідчить про успіх політики формування європейської ідентичності.

Друге завдання, з проблемами вирішення якого сьогодні справедливо пов'язують неуспіх європейської політики мультикультуралізму, було спричинене інтенсифікацією міграційних процесів, що призвели і без того багатокультурні європейські суспільства до антагоністичного загострення проблем співіснування представників різних за ціннісними складниками ідентичностей у кожному з сегментів суспільного життя. Об'єктом докладання зусиль тут було не автохтонне населення, а іммі-

грантські спільноти. На цій ділянці було застосовано ліберальний у своїй основі принцип збереження розмаїття, доведений до граничної межі, що обернулося несподіваним зворотнім і самозаперечливим боком, коли корпоративно-групові права почали домінувати й підминати під себе права людини та вступати в суперечність із політичним і правовим устроєм держав й базовими європейськими цінностями.

Отже, зосереджуючись на розгляді процесу формування спільної європейської ідентичності як одного зі складників культурної політики ЄС, слід відзначити, що розуміння цього конструкту, як і шляхів його створення, від самого початку мало дискусійний характер. Широке обговорення цих проблем, що особливо загострилося в першій половині 90-х рр. XX ст., розгорнулося передусім у питанні відношення між національною і наднаціональною (європейською) ідентичностями й оформилося наприкінці 2000-х рр. у певну концептуальну

єдність, в основу якої покладено висловлену ще на початку дискусій позицію Соледад Гарсії: «Європейська ідентичність в будь-якому випадку не може бути побудована виключно зверху. Європа буде існувати як безперечна політична спільнота тільки тоді, коли європейська ідентичність пронизує життя людей і повсякденне життя» [8, р. 95]. Таким чином, процес формування європейської ідентичності мав спрямовуватися на переформатування глибинних засад повсякденного буття людини, апелюючи не лише до раціональних чинників, а й до досвіду допредикативного, визначальним складником якого є сфера належного, ціннісного.

Ідентичність глибинно пов'язана з ціннісними й моральними засадами співжиття спільноти. Такий висновок чітко сформульовано Деборою Шилдкраут услід за Дж. Цитріном, Б. Рейнгольд і Д. Гріном під час аналізу новацій у функціонуванні американської ідентичності та зіставленні її з європейською. «Формальні й неформальні правила, – підсумовує вона, – диктують нормативні рекомендації щодо поведінки та процесів, які цінуються і яким в ідеалі слідують члени групи, лідери та інститути» [9, р. 599 – 600].

«Політична ідентичність, – за твердженням Ф. Пілчера, – краще пов'язує між собою людей, що населяють країни ЄС. Хоча європейські культури справді різноманітні, їх єдність в Європейському Союзі визначає європейську культурну концепцію» [10]. Акцентуючи

поняття політичної ідентичності, М. Петітхомме визначає її як «відчуття належності до соціальної спільноти і відповідних політичних структур» [11, р. 15]. З цих позицій автор пропонує два підходи до формування ідентичності, перший з яких («зверху вниз») реалізується через активацію політичних чинників і можливостей політичних структур ЄС, другий («знизу вгору») – зближується з ціннісним і апелює до підсилення цієї компоненти, у тому числі й з використанням інструментальних та інституціональних можливостей першого підходу. Рівень ідентифікації не лише варіюється від країни до країни, а й корелює з тим, до якої з груп країн всередині ЄС – «старої» чи «нової» Європи – вона належить. За наведеними автором даними Євробарометру, у 2006 р. ідею ЄС як політичного союзу підтримували 52% жителів «старої Європи» (мінімум – 36% у Фінляндії і 31% у Великій Британії), у той час як частка її підтримки в «новій Європі» досягала 64% (максимум – 77% населення Словаччини та Словенії) [11, р.17]. Аналогічна картина спостерігається і щодо оцінки перспектив розширення ЄС. «Оскільки «старі держави» членів численніші ніж нові, середнє ставлення європейських громадян до розширення може представляти здебільшого ставлення західних європейців. ... Країни, які стали членами в 2004 і 2007 рр., найбільше підтримують розширення і будівництво політичного союзу», – робить висновок М. Петітхомме. Крім того, рівень позитивного ставлення до ЄС ще

більшою мірою, ніж між групами країн, диференційовано всередині самих країн – він корелює з показниками освіченості, віку та соціального стану: найосвіченіші, молодші за віком і найбільш соціально-економічно успішні демонструють високий рівень підтримки інтеграції ЄС та європейської ідентифікації [11, р. 35]. Виявилася наявність певних кореляцій підтримки європейської єдності з обізнаністю щодо спільних символів ЄС (станом на 2006 р. лівова частка європейських громадян знали символ європейського прапора (95% громадян 27 країн ЄС), і 78% з них вважали, що прапор ЄС «означає щось хороше» [11, р. 27]).

Таким чином, пов'язування формування європейської ідентичності передусім з економічними й політичними результатами діяльності ЄС було визнано неперспективним. Альтернативою підходу «зверху вниз», який здебільшого можна було б назвати «політико-економічним», виступив ціннісний, що акцентував увагу на використанні власне культурних – ціннісних і знаково-символічних

інструментів конструювання європейської ідентичності. Він, зрештою, й переміг та приніс позитивні результати. Його сильною стороною була апеляція до емоційного складника структури особистості й світу культурного переживання. Майкл Брутер був одним із перших, хто привернув увагу до «нематеріальних» можливостей єв्रोструктур у цьому процесі, наголошуючи на впливі «наднаціональної будівлі» на розвиток почуття європейської ідентичності для окремих громадян шляхом систематичної «експозиції з символами ЄС» [12, р. 30–36].

Безпрецедентність поставленого на теренах Європи завдання переформування самоідентифікації громадян Євросоюзу з національної на наднаціональну визначена тим, що формування наддержавної спільноти відбувається за збереження культурного суверенітету національних держав та їх культурної самобутності. Можливість розвитку європейської ідентичності було визнано такою, що реалізується «лише завдяки реконструкції, збагаченню національної самосвідомості шляхом вклю-

чення до неї європейських компонентів» [11, р. 35]. Розбудова спільного, символічно оформленого часово-просторового континууму Європи як надбудови над національними, була визнана найдоцільнішим шляхом досягнення поставленої мети й реально перетворилася на ефективний засіб формування європейської ідентичності з використанням інституціональних і нормативних можливостей ЄС.

Аналізуючи європейський досвід формування наднаціональної ідентичності, Н. Пелагеша переконливо доводить, що «наднаціональні колективні ідентичності будуються за допомогою тих самих механізмів, які використовувалися для національних ідентичностей сучасних держав-націй» [13, с. 59] і виокремлює 16 груп чинників, що забезпечують національну ідентифікацію в межах національної держави [13, с. 36–37], та які можна звести до 4-х блоків:

1. Створення єдиного простору (спільні кордони, єдине громадянство й уніфіковані правові засади його функціонування);
2. Створення спільного часового континууму,

«архаїзація спільноти»: спільна історія (що забезпечується проведенням політики пам'яті), єдина мережа інститутів збереження минулого (музеїв, бібліотек), спільні міфи та проєктивні ідеології, націлені на витворення проєкту спільного майбутнього;

3. Створення єдиних сакралізованих знаково-символічних кодів, що пов'язують час і простір (прапор, гімн, єдина валюта та її іконографія), спільних ритуалів – державних свят, масових дійств, що динамічно актуалізують ці коди;

4. Гомогенізація медіаторів і трансляторів спільних знаково-символічних кодів: спільний комунікаційний (ЗМІ) та мовний простори, стандартизація освіти, насичення літератури й мистецтва відповідним знаково-символічним рядом.

Застосування чинників, що в історичному процесі супроводжували формування національних ідентифікацій і безпосередньо впливали на нього, до створення ідентифікації наднаціональної, візуалізація й об'єктивація відсилання до сакрально насичених шарів допредикативного досвіду особистості, до переживання, дозволили апелювати до глибинних основ соціального, до сфери цінностей і, таким чином, спрямувати роботу «національного складника структури переживання» на наднаціональну мету. Результативність такого підходу відображена й у соціологічних дослідженнях. При формулюванні запитань у разі, коли національна і європейська належності протиставлялися одна одній

(опитувані мали обирати лише одну між ними), перевагу мала перша: «...у той час як почуття національної гордості (за опитуванням Євробарометру в 2006 р. – прим. Т.М.) варіюється від 98% на Кіпрі і 70% в Німеччині, почуття європейської гордості варіюється від 80% в Словаччині до 33% у Великобританії. У середньому, в 27 країнах ЄС, національна гордість досягає 86%, в той час як європейська гордість досягає лише 59%» [11, р. 28]. Однак, коли запитання не вимагало вибору, а європейська ідентичність пропонувалася як додаток до національної, рівень позитивних відповідей щодо неї був значно вищим: «...переважна більшість європейських громадян заявляють, що вони відчувають себе належними і до національної, і до європейської спільноти. Крім конкретного випадку Великобританії (лише 32%), для всіх інших країн ЄС відповіді завжди перебувають у межах від 50% до 73%. 72% греків, 67% людей у Люксембурзі і 65% в Польщі відчувають себе як національні, так і європейські» [11, р. 29].

«Базовий набір» поняття «європейські цінності» визначено в статті 2 Договору про Євросоюз (після внесення змін, передбачених Лісабонським договором).

Однак чи справді існують онтологічні підстави формування «уявної спільноти» – європейської, тобто «спільноти, що закладає в основу свого існування європейські цінності» [4, с. 71]? Чи належать європейські народи до однієї ціннісно-етичної матриці, морально-етичної

системи – так званої європейської (або, в термінах В. Лефевра, Першої морально-етичної)?

Розроблена В. Лефевром [14] теоретична модель рефлексуючого суб'єкта дозволила виявити дві базові етичні системи, в основі яких – системи цінностей, протилежні у своїх засадах і чинні в різних типах суспільств – відкритих і замкнених. У ситуації вибору вчинку, морально-етичного вибору представник притаманної відкритим суспільствам Першої системи схильний до жертвового компромісу, Другої, властивої для суспільств замкнених, – до жертвової боротьби. Модель В. Лефевра дає можливість класифікації нормативних людських характеристик у кожній етичній системі (і суспільстві, де ця система є панівною) і вказує на зв'язок типу системи з нормативною оцінкою комбінації добра і зла. У Першій етичній системі поєднання добра і зла оцінюється як зло. У Другій – таке поєднання оцінюється як добро. Будь-який компроміс у межах Першої системи є нормативом, виправданим і належним, а його досягнення підвищує власну самооцінку суб'єкта, у рамках Другої компроміс – неприпустима дія, яка принижує представника цієї системи у власних очах, знижує його самооцінку. Дієвий нормативний статус цінностей забезпечено переживанням суб'єкта – носія певної системи цінностей власних дій як належних чи неналежних. Дія, спрямована на підтримку й ствердження власної ієрархії цінностей, сприяє підвищенню власної самооцін-

ки.

Однак не лише тип суспільства визначає собою формування й панування тієї чи іншої системи цінностей, а й навзаєм система цінностей уможливорює формування й розвиток того чи іншого типу суспільства, що було обґрунтовано й переконливо продемонстровано ще М. Вебером при аналізі впливу цінностей протестантизму на розвиток підприємництва й капіталістичного (ринкового) суспільно-економічного устрою. Дві морально-етичні, ціннісні системи народжуються і функціонують на початках самої людини і людського й як провідні чинники антропогенезу зумовлюють становлення самої людини. У рамках однієї з них превалює уніфікація індивідуального на користь спільного, домінантність спільного. У рамках іншої – принцип легітимності Іншого й, відповідно, пріоритет одиничного й різноманітності. На особистісному рівні підживлення однієї з них забезпечено процесом соціалізації особистості, її входженням в конкретне культурно-історичне соціальне буття і опануванням його архітектонікою. Закорінена разом зі своєю альтернативою у вітальності особи, залежно від соціальної ситуації, від особливого способу комунікації в соціумі, зумовленого способом його динамічної побудови, одна з двох морально-етичних систем отримує преференції і обіймає панівне становище як у вчинковій сфері особи, так і в суспільстві, своєю чергою підсилюючи можливості функціонування відповідного типу соціуму.

Незважаючи на різноманітність європейських культур, усі вони базуються на схожих світоглядних засадах, ціннісним центром яких є неусувний антропний складник, а провідне місце в ієрархії цінностей посідає одиничне (особа), що переконливо доводять результати європейських і світових досліджень (проекти «Всесвітні огляди цінностей» (World Values Survey – WVS), що тривають з 1970 р. дотепер), «Вивчення європейських цінностей» (European Values Survey – EVS), «Європейський барометр» (Eurobarometer – EB), його аналог на пострадянському просторі – «Євразійський монітор» (EM), Програма міжнародного соціального дослідження (International Social Survey Programme – ISSP) та «Європейське соціальне дослідження» (European Social Survey – ESS)). А, отже, справді можна говорити про існування в Європейській цивілізації єдиного спільного ціннісно-комунікативного стрижня, навколо якого виростає широка палітра

знаково-символічних рядів зі спільним ціннісним зарядом. І саме цю обставину було використано в рамках проведення культурної політики ЄС задля формування європейської ідентичності як засобу забезпечення міжгромадської злагоди й загальноєвропейської консолідації.

Однак сучасний європейський світ, як, утім, світ західний у цілому, в культурному сенсі не є сукупністю лише «сумісних» із ціннісними засадами європейської ціннісної системи знаково-символічних (культурних) кодів. Містить він і протилежні явища. За мірою зростання кількості іммігрантів із країн, що репрезентують панування протилежної ціннісної системи, перспектива розв'язання проблем, які виникають у контексті взаємин представників різних цивілізаційних і ціннісних систем, все менше вселяє оптимізму. Для осіб, для яких чинні ціннісні настанови Другої морально-етичної системи, феномен іншості і зумовлена ним легітимність розмаїття, в тому

числі національно-культурного, сприймається негативно і являє собою дещо неприпустиме, засуджуване. Така ціннісна система характеризується ворожим ставленням до інакшості, автаркічними інтенціями й негацією особистісного. І саме з цим пов'язана криза мультикультуралізму як політики «вписування» іммігрантів в європейський соціокультурний простір.

На сьогодні практика доводить: відповідь на запитання про можливість діалогу представників різних ціннісних систем є відкритою, якщо не негативною. Діалог на цілковито різному ціннісному ґрунті – між тим, для кого такий діалог є цінністю, і тим, для кого він є неприпустимим, – неможливий, що цілком чітко зазначено в Білій книзі з міжкультурного діалогу. Уже в передмові до «Білої книги з міжкультурного діалогу», випущеної Радою Європи в 2009 р., акцентовано принциповий пріоритет прав людини перед правами спільнот, на якому ґрунтується нова пропонувана модель – не мульти-

культурна, а міжкультурна: «...наше спільне майбутнє залежить від здатності захищати і розвивати права людини, закріплені в Європейській конвенції з прав людини, демократію і верховенство права та підтримувати взаєморозуміння. ...Якщо йдеться про втілення в життя певної європейської ідентичності, вона має спиратися на спільні фундаментальні цінності, повагу до спільної спадщини і культурного розмаїття, а також поважання рівної гідності кожної людини» [15, с. 3].

Основоположною для міжкультурного діалогу є «свобода вибору власної культури – ...це головне питання прав людини» [15, с. 13]. Ніхто проти волі не повинен бути обмежений рамками певної групи, громади, системи мислення або світогляду, а, навпаки, – мати можливість вільно відмовитись від свого минулого вибору і зробити будь-який новий вибір, якщо він не суперечить універсальним цінностям прав людини, демократії й верховенства права (виділення моє – прим. Т.М.). Взаємна відкритість і обмін є невід'ємною частиною багатокультурності. Це – правила співіснування як окремих людей, так і груп, що можуть практикувати власні культури за єдиної умови – поваги до інших [15, с. 13]. За відсутності поваги, рівної гідності всіх людських істот, прав людини, верховенства закону і демократичних принципів жодний діалог неможливий, – констатує документ [15, с. 14]. У «Білій книзі» запропоновано й загальні принципи для здійснення такого практичного повернення до діалогу, серед

яких відмова від морального релятивізму та обов'язок усіх учасників діалогу визнавати цінність людської особистості та її вільний вибір себе, діалог із тими, хто готовий до такого визнання, конструктивна і визначальна роль громадянського суспільства в ньому та повернення до політики інтеграції іммігрантів із обов'язковим вивченням ними мови країни перебування.

Відтак із 2011 р. розпочався новий етап трансформації культурної політики ЄС, пов'язаний із переосмисленням негативних наслідків її мультикультуралістського складника і пошуком механізмів, що дозволяють реалізувати принципи, визначені в «Білій книзі», ґрунт яких було закладено Декларацією 1990 р. «Мультикультурне суспільство та європейська культурна ідентичність». Її лейтмотивом є визнання того, що здійснення культурного розвитку ЄС можливе лише на ґрунті гарантування основних свобод і прав людини, що є фундаментом європейської історичної спадщини та культури. У цьому сенсі і для Європи, й для України є важливим та значущим не лише позитивний, а й негативний європейський досвід, який засвідчує: без пріоритету європейських

цінностей – цінності іншого й розмаїття – над цінностями будь-яких локальних спільнот, без пріоритету стає проблемним дотримання прав людини, її культурних прав та прав на ідентифікацію. Сьогодні ЄС активно працює над розбудовою альтернативи мультикультуралізму – культурною політикою, протекціоністською за своєю суттю до етнонаціональних культур в усіх регіональних і локальних варіаціях, в яких, проте, спільним є те, що й називається «європейськими цінностями», яким і має бути забезпечено безумовний пріоритет усіма державними і наддержавними інструментами.

Список використаних джерел:

1. McCormick J. *Understanding the European Union: a concise introduction* / J. McCormick. – New York : Palgrave Macmillan, 2005. – 276 p.
2. Киридон А. *Європейська ідентичність: космополітична концепція Ульріха Бека* / А. Киридон // *Зовнішні справи*, 2015. – № 9. – С. 52–55.
3. Delgado-Moreira J. M. *Cultural Citizenship and the Creation of European Identity* // *Electronic Journal of Sociology*. – 1997. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.sociology.org>.
4. Берендеев М.В. *«Европейская идентичность» сегодня: категория политической практики или дискурса?* // *Вестник Балтийского феде-*

рального университета им. И. Канта. – Вип. 6, 2012. – С. 70–79.

5. Gordon, Christopher. *European Perspectives on Cultural Policy: Cultural Policy Reviews – Requirements for a Sustainable Cultural Policy (Culture, Development and Society)* / Ch. Gordon, S. Mundy. – Paris : UNESCO Publishing, 2001. – 117 p.

6. Eurobarometer. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/public_opinion/archives_en.html.

7. Нижегородцев А. *Что показывает Евробарометр? / Вся Европа*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://alleuropalux.org/?p=4995>.

8. Garcia, Soledad. *Europe's fragmented Identities and the frontiers of citizenship* / S. Garcia / *European Identity and the search for legitimacy*. – London & New York: Pinter Publishers, 1993. – 185 p.

9. Shildkraut Debora J. *Defining American identity in the 21 century: how much «there» is there?* / *The Journal of Politics*. – № 69 (3), August 2007. – P. 597–615.

10. Pichler F. *European Identity: Conceptual Approaches*. – [Електронний ресурс] / F. Pichler, 2008. –

Режим доступу : <http://www.cinefogo.cuni.cz>.

11. Petithomme M. *Is there a European Identity? National Attitudes and Social Identification towards the European Union* / *Journal of Identity and Migration Studies*. – *Journal of Identity and Migration Studies*. – Vol. 2, № 1, 2008. – P. 15–36.

12. Bruter, Michael. *Citizens of Europe?: The Emergence of a Mass European Identity*. – Houndmills: Palgrave Macmillan, 2005. – 221 p.

13. Пеллагеша Н. *Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації* / Н. Пеллагеша. – К. : НІСД, 2008. – 288 с.

14. Лефевр В., Смолян Г. *Алгебра конфликта*. – М.: Либроком, 2011. – 70 с.; Лефевр В. *Алгебра совести*. – М.: Когніто-Центр, 2003. – 426 с.

15. Біла книга з міжкультурного діалогу «Жити разом у рівності й гідності». – К.: «Оранта», 2010. – 44 с.

Тетяна МЕТЕЛЬОВА,
кандидат філософських наук, заступник директора з наукової роботи Інституту всевітньої історії НАН України

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено виявленню складників культурної політики ЄС, застосування яких в Україні може сприяти досягненню національної консолідації і міжгромадської злагоди. У цьому контексті проаналізовано поняття європейської ідентичності, виявлено підстави, що уможливають цей феномен, систематизовано форми і засоби формування спільної ідентичності в рамках культурної політики ЄС та результати їх застосування. Зроблено висновок, що формування спільної ідентичності є можливим на єдиній ціннісній основі з пріоритетом прав людини, яка й має підтримуватися засобами державної політики.

Ключові слова: культурна політика, європейські цінності, європейська ідентичність, мультикультуралізм, суспільна злагода, національна консолідація.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена выявлению составляющих культурной политики ЕС, применение которых в Украине может способствовать достижению национальной консолидации и общественного согласия. В этом контексте проанализировано понятие европейской идентичности, выявлены основания, делающие возможным этот феномен, систематизированы формы и средства формирования общей идентичности в рамках культурной политики ЕС и результаты их применения. Сделан вывод, что формирование общей идентичности возможно на единой ценностной основе с приоритетом прав человека, которая и должна поддерживаться средствами государственной политики.

Ключевые слова: культурная политика, европейские ценности, европейская идентичность, мультикультурализм, общественное согласие, национальная консолидация.

Interculturalism in Portugal: public policy tools and instruments

УДК 94:327:325.2

In this paper, we propose that effective public policy tools and instruments such as legal frameworks, institutions and associations may create special sociocultural environment in favor of immigrants. These instruments may bind immigrants and host country nationals together, creating special intercultural links that can serve a basis of effective multicultural policy. We found the confirmation of this idea in a Portuguese immigration policy in the late 90th and the beginning of the 2000 years.

Portuguese Law 18/2004 prohibits discrimination based on race, skin color, nationality, ethnic origin and a number of other grounds. Article 3(1) provides that, "for the purpose of this law the principle of equality of treatment means the absence of any discrimination, direct or indirect, based on racial or ethnic origin". While Article 3(2) notes that, "all actions or omissions affecting persons on the grounds of race, skin color, nationality or ethnic origin which violate the principle of equality are considered as discriminatory practices". [1]

In 2003 was passed the Labor Code, which protects individuals against direct and indirect discrimination

on the basis of ancestry, age, sex, sexual orientation, civil status, family situation, genetic patrimony, impaired work capacity, disability or chronic disease, nationality, ethnic origin, religion, political or ideological persuasion and membership of a trade union. [2]

Article 25 of the Labor Code provides that, "legislative measures of a specifically defined temporary nature, benefiting certain disadvantaged groups, including groups defined by reference to sex, reduced working capability, disability or chronic illness, nationality or ethnic origin, enacted with the aim of guaranteeing the exercise, in conditions of equality, of the rights provided for in this Code and of correcting a situation of factual inequality persisting in

Анотація
Мультикультуралізм або інтеркультуралізм можуть служити ефективними засобами державної політики та інструментами, які пов'язують іммігрантів і громадян приймаючого суспільства в єдине ціле. Іммігранти, в свою чергу, також можуть стати джерелом конкурентної переваги для країни, якщо вона здійснює ефективну мультикультурну чи інтеркультурну політику. Щодо Португалії, то мультикультурна політика жодним чином не закріплена у Конституції цієї країни, однак у країні ефективно розвивалися різноманітні інституційні засоби і моделі включення іммігрантів у приймаюче суспільство, які знайшли своє відображення у законодавстві Португалії і досліджуються у цій статті.
Ключові слова: інтеркультуралізм, державна політика, законодавство, інституційні органи, адаптація іммігрантів.

social life, shall not be considered discriminatory". [3] This suggests that affirmative action policies would be permissible if they aimed at correcting existing inequalities. However, as Malheiros pointed out, this provision of the code had not been implemented.

In 2001, the government passed the Law, which established the legal status of sociocultural mediators whose function it is to promote social cohesion, inter-

cultural dialogue, inclusion and respect for cultural diversity. Still, in the act noted that recruitment would give preference to those who belong to immigrant or ethnic communities or who possess knowledge of the socio-cultural characteristics of target communities. While not an affirmative action policy per se, this assertion would give some preference to immigrant and ethnic minority groups.

The mediators are typi-

Вихідці з України, які
проживають у Португалії, не
забувають про своє
національне коріння

cally from immigrant or ethnic communities and operate largely in schools, social service agencies (including immigrant support centers), and other public bodies.

At an institutional level, the position of High Commissioner for Immigration and Ethnic Minorities created in 1996. In 2003, it was refashioned into a High Commission, and its responsibilities were expanded (Santos 2004); in 2007, it was renamed the High Commission for Immigration and Intercultural Dialogue (ACIDI). As Sardinha points out, the High Commission has been created partly to ensure immigrant and minority communities could become partners in the policy process. [4]

ACIDI is responsible for immigrant integration and operates a number of National Immigrant Support Centers (CNAI), which use a "one-stop-shop" model to deliver services to newcomers. These include assistance related to health, education, banking, the labor market, and citizenship. [5]

In 1998, an Advisory Committee for Immigration Affairs created. Its structure was changed in 2002 to make it more of a government agency, and it was renamed the Consultative Council for Immigrant Issues. [6]

It works to strengthen consultation and dialogue between the government and organizations that represent immigrants and ethnic minorities. It also issues statements related to migrant rights and participates in policy-making processes related to immigrant integration. [7] Associations were recognized by the High Commission and have the right to participate in the Consultative Council and to be consulted on matters concerning immigrants and ethnic minorities. [8]

In 1981, Portugal passed a law that would allow citizens who attained a foreign citizenship to retain their Portuguese citizenship; prior to that, Portuguese citizens who attained another citizenship automatically lost their Portuguese citi-

zenship. [9]

A new citizenship law was passed in 2006. It expanded the right to acquire Portuguese citizenship, most notably allowing third-generation migrants to acquire Portuguese citizenship (third-generation migrants are those who are born in Portugal to a parent who was also Portuguese-born, but whose own parent(s) was foreign-born). Children who were born in Portugal to a foreign-born parent or parents are still prevented from becoming citizens until they have satisfied residency requirements. [10]

While Faist and Gerdes (2008) position Portugal as a country that accepts dual nationality, they note that naturalization by immigrants remains low because of the restrictions placed on attaining citizenship if one is not born in Portugal. Still, they categorize Portugal as having a "tolerant" citizenship law (as opposed to, say, Austria, Belgium, Denmark, Finland, Germany, the Netherlands and Norway, which are regarded as "restric-

tive").

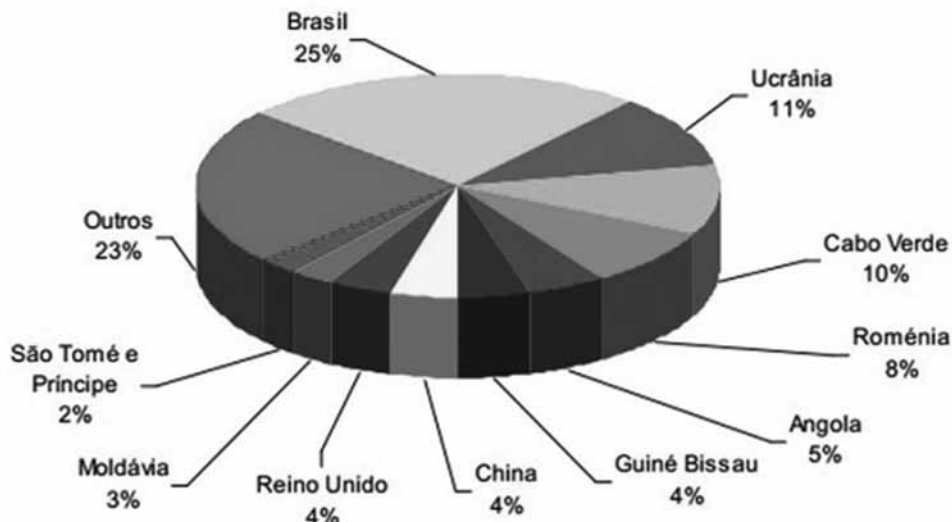
Fonseca notes, "Despite referring to the respect for the immigrants' social and cultural identity, the law focuses on 'the promotion of the knowledge and acceptance of the Portuguese language, laws, and also of the cultural and moral values of the Portuguese Nation as conditions for a complete integration'. [11]

Prior to 2000 when several changes to immigration laws were adopted, the bulk of immigrants to Portugal were Portuguese speaking. Increasingly, however, immigrants are arriving from China, Eastern Europe and other non-Lusophone countries, and schools are having some difficulties adapting to their new student bodies. Several schools are apparently offering Portuguese classes to students who speak a foreign language, but it is not clear that the classes are specifically bilingual or offered partially in the students' mother tongues. [12]

Lima and Gomes further report that, "The Ministry of Education provides specialist language learning support to those whose mother-tongue is not Portuguese (with the possibility of providing tutors and involvement in specific projects)."

Legislation legally recognize immigrant associations in 1999 also made them eligible for state funding. [13]

Sardinha notes that since 2000, the number of immigrant and ethnic associations in Portugal has increased significantly, in part because of the adoption of new funding initiatives. In particular, associations may apply for technical support and project funding through a program called

На графіку – відсоткове співвідношення імміграції до Португалії з різних країн світу

GATAIME, which is the Portuguese acronym for the Immigrant Associations Technical Support and Grants Office or Gabinete de Apoio Técnico às Associações de Imigrantes e Minorias Étnicas; the program is administered by the High Commission for Immigration and Intercultural dialogue. [14] In a report on civic engagement in Portugal, Sardinha (2007) notes that in between July 2002 and February 2005, the High Commission granted 88 financial requests to 44 immigrant associations; 43 of the grants were one-off, while the remaining 45 were renewable on an annual basis. Altogether, the High Commission distributed about \$962 million to immigrant and minority associations in the period under examination. [15] There are also programs that offer funding to support the placement of socio-cultural mediators in the country's immigrant service centers; these are employees of various immigrant associations, who the High Commission remunerates to assist with intercultural dialogue,

translation and interpretation in the immigrant service centers. [16]

Portuguese legislation also provides sensitivity in representation of immigrants and ethnic minorities in the public media or media licensing.

Legislation that provided for the legal recognition of immigrant associations in 1999 granted them a right to participate in the process of assigning public broadcasting time. [17] However, this legislation did not stipulate that ethnic minorities be represented in public media or media licensing, but merely that immigrant associations have a right to participate in public consultations relating to the allocation of public broadcasting times.

A new Television Law (Law 27/2007) was passed in 2007; it amends several earlier laws passed in the 1990s. Although the law does not specifically mention ethnic or cultural minorities. Article 6 does notes "the state, public service concession holders and other television operators shall collaborate in the pur-

suit of values of human dignity, the rule of law, democratic society and national cohesion, and in the promotion of the Portuguese language and culture, taking into consideration the special needs of specific groups of viewers". Prior to the 2007 Television Law, there was no requirement that the media take into consideration the needs of particular groups of viewers.

Article 9 of the Television Law further stipulates that, "the purposes of general television program services are: (a) to contribute to the information, education and entertainment of the public; (b) to promote the right to inform and be informed, accurately and independently, without impediments or discrimination; (c) engender the creation of habits for civic harmony appropriate in a democratic state and contribute to political, social and cultural pluralism; and (d) to promote Portuguese culture and language and the values that express national identity." In this way, there are provisions related to respect for cultural pluralism, although the

law does also emphasize the importance of promoting Portuguese culture.

Regulations related to programming content confirmed, that at least 50 percent of the broadcasting airtime must be allocated to Portuguese language programming and at least 20 percent for creative works in Portuguese. Non-Portuguese language programming must not exceed 25 percent of airtime, and preference is to be given to European productions. Nonetheless, Sardinha notes that once an immigrant association has been recognized by the High Commission for Immigration and Intercultural Dialogue (a process provided for in Law 115/99 which was passed in 1999) it has the right to participate in public processes related to the allocation of public broadcasting time on radio and television. Fonseca also points out that the High Commission has worked to increase ethnic representation in the media, most notably by producing documentaries and television programs that explore challenges faced by immigrants and minorities; these include the program entitled *Ns (Us)*, which was broadcast on RTP 2, the Portuguese public television station. The High Commission also instituted the Immigration and Ethnic Minority-Journalism for Tolerance award, which recognizes exceptional reporting or journalism related to anti-racism or combating xenophobia. [18]

Conclusions

We conclude that there are legislative and institutional affirmation of multiculturalism in Portugal that displayed at the central and

municipal levels. Furthermore, Portuguese legislation provides sensitivity in representation of immigrants and ethnic minorities in different areas of social life. Legislative instruments and institutional tools helped not only immigrants to adapt in host society but bind them together with country nationals creating multicultural environment.

Literature

1. Malheiros J. "Irregular migration in OECD member states: Nature, profiles and policies: an overview", unpublished research paper, 2008.
2. Malheiros J. "Ethnic Civic Communities and Political Participation: the case-study of Cape Verdean associations in 3 municipalities of the Lisbon Metropolitan Area and in Rotterdam" in Fonseca, L. (ed.), *Cities in Movement: Migrants and Urban Change*, Lisbon, CEG, pp.165-202, 2008 (with Ana Paula Horta and António da Graça).
3. Malheiros J. (With Ana Paula Horta). "Citizenship and Integration Policies in Portugal: an overview of recent immigration to Portugal" - *Canadian Diversity*, n° 4, vol.6, 107-110pp., 2008.
4. Sardinha J. *Providing voices? Civic participation opportunities for immigrants in Portugal*. University of Oldenburg. POLITIS Working Paper Series, Working Paper n. 7, 2007. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uni-oldenburg.de/politis-europe/download/WP7-POLITIS_Sardinha_2007.pdf
5. Machado, Fernando Luís, Maria Abranches, Ana Raquel Matias and Sofia Leal, "Where is African immigration in Portugal going? Sedentarisation, generations and trajectories", in Guerreiro, Maria das Dores, Anália Torres and Luís Capucha (orgs.), *Welfare and Everyday Life, (Portugal in the European Context, vol. III)*, CIES, ISCTE-IUL, Lisbon, Celta Editora, pp. 185-205, 2009.
6. Fonseca M. L., Ormond M., Malheiros J., Patricio, M. and Martins F. *Reunificação Familiar e Imigração em Portugal*. Lisboa: ACIME/Observatório da Imigração, 2005.
7. Machado, Fernando Luís, Maria Abranches, Ana Raquel Matias and Sofia Leal, "Where is African immigration in Portugal going? Sedentarisation, generations and trajectories", in Guerreiro, Maria das Dores, Anália Torres and Luís Capucha (orgs.), *Welfare and Everyday Life, (Portugal in the European Context, vol. III)*, CIES, ISCTE-IUL, Lisbon, Celta Editora, pp. 185-205, 2009.
8. Sardinha J. *Immigrant Associations, Integration and Identity: Angolan, Brazilian and Eastern European Communities in Portugal*. IMISCOE Dissertations / Amsterdam University Press. (ISBN 978 90 8964 036 9), 2009.
9. Fonseca M. L., Ormond M., Malheiros J., Patricio, M. and Martins F. *Reunificação Familiar e Imigração em Portugal*. Lisboa: ACIME/Observatório da Imigração, 2005.
10. Fonseca M. L., Ormond M., Malheiros J., Patricio, M. and Martins F. *Reunificação Familiar e Imigração em Portugal*. Lisboa: ACIME/Observatório da Imigração, 2005.
11. Fonseca M. L., Ormond M., Malheiros J., Patricio, M. and Martins F. *Reunificação Familiar e Imigração em Portugal*. Lisboa: ACIME/Observatório da Imigração, 2005.
12. Sardinha J. *Immigrant Associations, Integration and Identity: Angolan, Brazilian and Eastern European Communities in Portugal*. IMISCOE Dissertations / Amsterdam University Press. (ISBN 978 90 8964 036 9), 2009.
13. Sardinha J. *Immigrant Associations, Integration and Identity: Angolan, Brazilian and Eastern European Communities in Portugal*. IMISCOE Dissertations / Amsterdam University Press. (ISBN 978 90 8964 036 9), 2009.
14. Sardinha J. *Providing voices? Civic participation opportunities for immigrants in Portugal*. University of Oldenburg. POLITIS Working Paper Series, Working Paper n. 7, 2007. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uni-oldenburg.de/politis-europe/download/WP7-POLITIS_Sardinha_2007.pdf
15. Sardinha J. *Immigrant Associations, Integration and Identity: Angolan, Brazilian and Eastern European Communities in Portugal*. IMISCOE Dissertations / Amsterdam University Press. (ISBN 978 90 8964 036 9), 2009.
16. Sardinha J. *Providing voices? Civic participation opportunities for immigrants in Portugal*. University of Oldenburg. POLITIS Working Paper Series, Working Paper n. 7, 2007. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uni-oldenburg.de/politis-europe/download/WP7-POLITIS_Sardinha_2007.pdf
17. Fonseca M. L., Ormond M., Malheiros J., Patricio, M. and Martins F. *Reunificação Familiar e Imigração em Portugal*. Lisboa: ACIME/Observatório da Imigração, 2005.
18. Циватий В.Г. Імміграційні процеси та імміграція з Латинської Америки до США: інституційно-політичні дилеми сучасного світоустрою / В. Циватий, Н. Буреїко // *Зовнішні справи*. – 2015. – № 05. – С. 25-29.

Марина МАРЦИНЮК,
аспірантка
Дипломатичної академії
України при МЗС

SUMMARY

Multiculturalism or interculturalism can serve both an effective public policy tool and an instrument that binds immigrants and host country nationals together. Immigrants can also be a source of competitive advantage for the country when it has effective multicultural or intercultural policy. In the case of Portugal, there is no constitutional discourse of multiculturalism in this country, but country offers various institutional bodies and models of immigrants' incorporation that displayed in Portuguese legislation.

Keywords: interculturalism, public policy, legislation, institutional bodies, immigrants' incorporation

АННОТАЦІЯ

Мультикультуралізм або інтеркультуралізм можуть служити ефективними засобами державної політики та інструментами, які зв'язують іммігрантів та громадян приймаючого суспільства в єдине ціле. Іммігранти, в свою чергу, також можуть стати джерелом конкурентного переваги для країни, якщо вона здійснює ефективну мультикультурну або інтеркультурну політику. Що стосується Португалії, то мультикультурна політика ніяким чином не закріплена в Конституції цієї країни, однак в країні ефективно розвивалися різні інституціональні засоби та моделі включення іммігрантів в приймаюче суспільство, які знайшли своє відображення в законодавстві Португалії та досліджуються в цій статті.

Ключові слова: інтеркультуралізм, державна політика, законодавство, інституціональні органи, адаптація іммігрантів.

Адаптація дітей іммігрантів у місцевих садочках та школах

Східне партнерство ЄС в сучасних реаліях: проблеми і перспективи

Частина II

Угоди про асоціацію вже давно є основою двосторонніх відносин ЄС із країнами південного виміру ЄПС (Північної Африки та Близького Сходу). Проте істотного впливу на стан політичних систем та економік цих держав вони не мають. Тому укладення угод про асоціацію навряд чи безпосередньо і неминуче вплине на процеси трансформації у східноєвропейському регіоні.

Поглиблені та всеосяжні зони вільної торгівлі обіцяють східним сусідам доступ до внутрішнього ринку ЄС. Пропозиція, безумовно, щедра, але дещо розмита, далека і дорога. Стратегія ЄС побудована на отриманні переваг країнами-сусідами від доступу на внутрішній ринок ЄС. Однак оскільки цей доступ залежить від відповідності правилам і стандартам внутрішнього ринку, ЄС пропонує країнам-сусідам перейняти значну частину *acquis* (права ЄС), яка регулює функціонування внутрішнього ринку (близько 80 %). У випадку країн СП така пропозиція становить значний виклик не лише через брак правової та адміністративної здатності прийняття і впровадження *acquis*, потребу змінити усталену практику ведення бізнесу, а й через неминучість значних витрат. Країни ЦСЄ, які приєдналися до ЄС, йшли на такі

видатки заради переваг, які надає членство (у тому числі й програми допомоги). СП не забезпечує такої мотивації. Модель «інтеграції без членства» [1], яку ЄС пропонує в рамках СП, не створює достатніх передумов для країн-партнерів для ефективного здійснення структурних реформ.

Загальновизнано, що заради підвищення ефективності СП, ЄС має запропонувати нові стимули для країн-партнерів в обмін на впровадження європейських стандартів і посилення демократизації. Найбільшим стимулом для України та інших країн, що беруть активну участь у СП (Грузії, Молдови), для продовження руху шляхом європейської інтеграції, є перспектива членства в ЄС. Мова йде не лише про декларації на кшталт того, що двері ЄС для країн-учасниць СП залишаються відчиненими, а про запевнення у тому, що в залежності від прогресу внутрішніх реформ ЄС дійсно готовий почати передвступний процес із відповідною країною. Лише в такому випадку угоди про асоціацію – як крок у напрямку процесу інтеграції – можуть забезпечити довгострокову ефективність СП.

Однак наскільки цей шлях є реальним, зважаючи на явне небажання більшості держав ЄС брати на

УДК 32(477)(4-672ЄС)

Summary

The effectiveness and prospects of the European Union project called «Eastern Partnership» in the context of experience of the initiative and contemporary geopolitical realities in Europe are analyzed. Conclusions on the need for a new concept of modern eastern EU policy are made.

Keywords: Eastern Partnership, European Union, eastern neighbours, association agreement, reforms.

себе будь-які зобов'язання щодо можливості подальшого розширення ЄС на Схід? І навіть якщо вдасться досягнути консенсусу з цього питання, то чи надання перспективи членства країнам СП неминуче зумовить незворотність і успішність їх інтеграції до ЄС?

Перспектива членства, яка відіграла важливе значення в процесі інтеграції країн ЦСЄ, можливо, не буде таким самим ефективним стимулом у випадку країн СП і в нових геополітичних умовах. Навіть свого часу в ЦСЄ надання перспективи членства в ЄС лише підкріпило ліберальні стратегії реформування в Польщі, Угорщині та Чехії, але водночас це не змогло запобігти неліберальним стратегіям здобуття і використання влади в Румунії, Болгарії та Словаччині майже до кінця 90-х років ХХ століття [2, с. 21]. І лише після того, як ЄС «вирушив у напрямку до розширення», тобто почав задіювати активні важелі (дисципліна передвступного процесу), його вплив на хід внутрішніх перетворень у країнах-кандидатах неспівмірно зріс [2, с. 20-21].

Інше дискусійне питан-

ня – чи перспектива членства забезпечує вирішальний стимул для країни, щоб розпочати модернізаційні реформи; чи країна отримує перспективу членства в ЄС тоді, коли вона вже досягла істотного прогресу [3, с. 17]. Схоже, на практиці ЄС все більше схиляється до другого і менше схильний роздавати аванси, ніж це було в минулому. Звідси випливає, що необхідні ще інші інструменти, проміжні стимули для реалізації чіткого плану реформ, що може призвести до надання перспективи членства країнам СП в близькому майбутньому.

Нарешті, попри те, що перспектива членства все ще розглядається як ефективний інструмент, він не є прийнятним рішенням для багатьох країн ЄС (передусім західних і південних). У контексті нинішньої війни в Україні додалися побоювання, що будь-які кроки щодо розширення ЄС в цьому напрямку призведуть до контрзаходів з боку Росії і подальшої дестабілізації на Сході Європи. За словами експерта Німецького фонду Маршалла (США) Д. Шварцера, європейські політики повинні насамперед переконати

національні групи населення, що такі стимули, як перспектива членства, необхідні [3, с. 21-22]. Але це може стати реальністю тільки в тому випадку, якщо країни-партнери продемонструють явний прогрес і готовність до реалізації дорогих реформ. Референдум у Нідерландах 6 квітня 2015 року щодо угоди про асоціацію між Україною та ЄС з усією очевидністю показав справедливості подібних міркувань.

З огляду на те, що країни-члени та інституції ЄС досі серйозно не розглядають можливість надання європейської перспективи державам СП, необхідні інші інструменти, щоб вирішити, принаймні частково, згадані вище проблеми. Цілком очевидно, що у випадку Грузії, Молдови і, особливо, України необхідно посилити політику ЄС, інакше СП «кипітиме на малому вогні», доки втратить узагалі будь-який сенс. ЄС може запропонувати проміжні кроки у напрямку до повноправного членства, сумісні з короткостроковим мисленням східноєвропейських політичних еліт і нинішньою неготовністю ЄС говорити про перспективи членства згаданих країн. Цікаву і не позбавлену логіки думку в цьому контексті пропонують науковці литовського Центру досліджень Східної Європи [3]. На їхній погляд, «золотою серединою» між двома полюсами – де-факто призупиненням програми СП і швидке надання перспективи членства країнам-партне-

рам – може стати План дій (Дорожня карта) для надання перспективи членства, запропонований кожній країні. Це має бути план реформ, базований на стандартних принципах у напрямку руху до відповідності «копенгагенським критеріям», але диференційований для кожної окремо взятої країни з урахуванням її основних проблем, виконання якого призведе до надання їй перспективи членства в ЄС. Надання такої Дорожньої карти стане стимулом для проведення реформ, а також в такий спосіб буде «кинуто м'яч» в руки країн СП, так як вони повинні будуть реалізувати цілі, поставлені ЄС: впровадити правила і стандарти ЄС, перш ніж останній ухвалить політично важке рішення про надання перспективи членства [3, с. 22-23].

Дійсно, досвід реалізації Планів дій з візової лібералізації Грузією, Молдовою та Україною довів значний вплив обумовленості ЄС, коли критерії викладені чітко, а обіцяні винагороди відчутні. Усі три країни продемонстрували знач-

ний прогрес в імplementації реформ у міграційній сфері, боротьбі з корупцією, покращенні контролю над кордоном та у сфері прав людини. Важко повірити в те, що реформи, запущені в рамках процесу візової лібералізації, стали б реальністю без винагороди з боку ЄС.

Найбільшою перешкодою на шляху модернізації і європеїзації країн-учасниць СП є небажання політичних еліт проводити реформи, які загрожують їхній могутності та існуванню. Витрати на дотримання вимог ЄС і пов'язані з ними політичні ризики занадто високі, у той час як їх недотримання практично нічого не коштує. Можна припустити, що еліти відмовилися б від такої поведінки за умови пропозиції вагомих і чітких стимулів та жорсткої дисципліни з боку ЄС, про що свідчить приклад виконання Планів дій з візової лібералізації трьома країнами СП, а також практика розширення ЄС на Схід та Західні Балкани.

Одним із останніх підтверджень дієвості зовнішніх стимулів та тиску з

боку тих, хто їх пропонує, є історія зі спробою зриву останнього зобов'язання Києва для впровадження безвізового режиму з ЄС, коли Україна 15 серпня 2016 року запустила в роботу несертифіковану систему електронного декларування статків високопосадовців, що не відповідає цілям закріплення ключових юридичних наслідків у разі подання

н е п р а в д и в и х декларацій. Однак під тиском ЄС і МВФ (на кону були безвізовий режим з ЄС, \$3 млрд кредиту від МВФ, 1,2 млрд євро макрофіндопомоги від Євросоюзу) Україна змушена була відмовитися від зриву е-декларування і після наради, проведеної Президентом України Петром Порошенком, було досягнуто домовленості щодо термінового оформлення атестата відповідності системи електронного декларування до 31 серпня [4].

Таким чином, для підвищення ефективності СП ЄС може посилити дію обумовленості, збільшуючи потенційно високі винагороди у порівнянні з доволі високими витратами на реформи, запровадити короткострокові стимули, сумісні з короткостроковим мисленням східноєвропейських політичних еліт (запевнення в наданні перспективи членства за умови виконання чіткого плану реформ, наприклад, в рамках імplementації угод про асоціацію), і здійснювати жорсткий моніторинг реалізації зобов'язань країнами-партнерами.

Альтернативою вище наведеної ідеї щодо Дорожніх карт із надання перспективи членства може бути визначення переліку пріоритетів у рамках імплементації угод про асоціацію, обмеженого в часі, із чіткими критеріями і показниками реального прогресу, за якими ЄС візьме на себе зобов'язання ухвалювати рішення щодо надання європейської перспективи трьом країнам. Це означатиме зосередження уваги на стійкому здійсненні угод про асоціацію Грузією, Молдовою та Україною протягом найближчих років, запуск ключових реформ, результати яких зможуть пройти процедуру офіційної оцінки, що вплине на отримання (чи не отримання) статусу кандидата на членство в ЄС. Такий підхід дозволить державам-членам ЄС, які негативно ставляться до ідеї подальшого розширення на Схід, контролювати розвиток відносин з країнами-партнерами і призупинити його, якщо результати реформ будуть незадовільними. З іншого боку, для держав-учасниць СП це означатиме, що залежно від результатів виконання конкретних умов, поставлених ЄС, вони матимуть можливість перейти на вищий рівень відносин з ним та отримати «зелене світло» у вигляді визнання статусу потенційного кандидата на членство.

Грузія, Молдова і Україна уже продемонстрували певний прогрес у запровадженні європейських норм і стандартів в багатьох сферах, однак досі проблемою залишається їх належна імплементація, забезпечення стійкості та незворотності внутрішньої

трансформації та європейзації. Аналіз економічних і політичних показників трьох держав, їх позицій у різних міжнародних рейтингах (індекс сприйняття корупції, індекс свободи, індекс глобальної конкурентоспроможності, рівень державного боргу щодо ВВП тощо) та їх порівняння з показниками країн Західних Балкан у 2003 році, коли ЄС надав останнім європейську перспективу [5, с. 10-15], показує, що у більшості випадків перші перебувають сьогодні у набагато кращому становищі, аніж західнобалканські держави перебували тоді. Отже, можна припустити, що серйозна пропозиція з боку ЄС, яка розвіє сумніви щодо його намірів стосовно держав СП і надасть останньому чіткий напрям руху та кінцеву мету, забезпечить реальний вплив ЄС на проведення реформ, подібний до дисципліни передвступного процесу. Однак повертаючись до прикладу із країнами Західних Балкан, слід вказати на, мабуть, ключову відмінність, яка й зумовлює специфіку СП як альтернативи розширення. На відміну від країн Західних Балкан наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, держави

СП – не «порожній простір», щойно позбавлений комуністичного впливу, а зона «особливих російських інтересів». І доки більшість столиць ЄС будуть схильні зважати на цей чинник, доти СП буде позбавлене будь-якої політичної символіки і, передусім, прив'язки до можливості набуття повноправного членства в ЄС країнами-партнерами.

Ситуація у сфері безпеки. Досі ЄС обходив теми безпеки і заморожених конфліктів у східному сусідстві. СП було сконструйоване таким чином, щоб оминати ці рифи, оскільки в ЄС були переконані: ці проблеми не можливо розв'язати дипломатичними методами, натомість вони ослабнуть за умови позитивних політичних, соціальних та економічних змін. Але ми бачимо, що це не так – насправді відбувається протилежне: конфлікти підривають демократичний та економічний розвиток східних сусідів ЄС. Більше того, спалах у 2008 році російсько-грузинської війни, визнання Росією самопроголошених республік Абхазії і Південної Осетії, військова анексія Криму, а також агресія у Східній Україні істотно

змінити ситуацію у сфері безпеки у гірший бік.

Ключовим чинником цих змін є Росія з її готовністю використовувати військову могутність для проекції сили та впливу в межах пострадянського простору. Кремль здійснює масштабну програму військової модернізації, підвищує витрати на оборону та почав широко використовувати військову силу як інструмент зовнішньої політики [6, с. 59].

Тривалий час це відбувалося на тлі байдужості до питань оборони в інших країнах регіону. Витрати на безпеку й оборону України залишалися на рівні не вище 2% від ВВП протягом останніх двох десятиліть. І цей рівень витрат не супроводжувався модернізацією, реформами військового та оборонного секторів, зусиллями з боротьби з корупцією, що призводило до розкрадання значної частини військового бюджету. У 2016 році Україна збільшила витрати на безпеку і оборону до 5% від ВВП [7]. Однак, як слушно підкреслює Н. Попеску, будь-яке збільшення витрат на оборону не зробить жодну країну СП здатною перемогти у війні з Росією [6, с. 60]. Проте належний стан збройних сил і сектора безпеки могли б зробити використання тактики «гібридної війни» набагато складнішим і тим самим підвищити поріг для застосування військової сили проти них.

Мілітаризація регіональної геополітики, де сила була використана для зміни кордонів Грузії й України, є новою тенденцією міжнародних відносин у Європі, яку ЄС не може ігнорувати. До того ж, загроза застосування сили

буде залишатися гострою протягом наступних років, а держави регіону все ще погано підготовлені до того, щоб мати справу з цим новим викликом. Якщо ЄС раніше мусив давати раду побічним наслідкам від збройних конфліктів лише на Півдні, то тепер він має робити це і на Сході. Це потребує і короткострокових дій, таких як врегулювання криз, посередництво тощо, і чіткої довгострокової концепції та стратегії її виконання, спрямованої на сприяння безпеці і розвитку сусідніх країн, що є життєво важливим інтересом для ЄС.

Нинішня ситуація, передусім в Україні, але також у Грузії та Молдові, вимагає застосування Європейським Союзом (і Заходом загалом) комплексного підходу з політичною, безпековою та модернізаційною складовими, подібно тому, який ЄС успішно застосовував щодо держав Західних Балкан. Ключовим елементом політичної складової є перспектива членства в ЄС. Безпекова складова вимагає застосування спеціальних інструментів політики безпеки. Це може бути поглибле-

ний діалог у галузі політики безпеки з країнами СП, як у двосторонньому, так і багатосторонньому форматах, підтримка реформ у секторі безпеки, чітке узгодження цілей і завдань СП з іншими інструментами ЄС в рамках Спільної зовнішньої і безпекової політики, максимально можливе використання потенціалу останньої у врегулюванні «заморожених конфліктів» у країнах-партнерах тощо. Відсутність політичної складової і неухвага до ситуації безпеки в регіоні унеможливить створення умов для стабільного соціально-економічного розвитку країн-партнерів і успіху політики модернізації. Україна, Грузія, Молдова потребують великої підтримки і допомоги ЄС для досягнення успіху. З іншого боку, внаслідок комплексної та ефективної діяльності в найближчому сусідстві, ЄС може відновити свою міжнародну репутацію, яка була підірвана економічною і міграційною кризами та референдумом щодо Brexit.

Таким чином, СП потребує перегляду за кількома напрямками. По-перше, оновлений підхід до відно-

син із державами-партнерами має враховувати їх чутливість до зовнішнього тиску, передусім, «больові точки», які залишаються відкритими для впливу Росії, і пропонувати шляхи, які б дозволили його мінімізувати в сенсі нарощування «м'якої сили» ЄС у найближчому сусідстві і можливостей протидії «жорсткій силі» Кремля. По-друге, ЄС має замислитися над тим, які реальні стимули спільнота може запропонувати своїм проєвропейськи орієнтованим східним сусідам (Грузії, Молдові, Україні), і поступово прокладати шлях до визнання за ними статусу потенційних кандидатів на членство за умови незворотності внутрішніх перетворень. По-третє, з кардинальною зміною ситуації у сфері безпеки в регіоні ЄС потребує задіяння інструментів політики безпеки з метою сприяння стабілізації на його східних околицях, подібних тим, які він досі застосовував на Балканах і в країнах південного виміру Європейської політики сусідства.

Список використаних джерел:

1. Сидорук Т. В. Політика сусідства Європейського Союзу у Східній Європі: модель інтеграції без членства: монографія / Т. В. Сидорук. – Львів: ПАІС, 2012. – 444 с.

2. Вахудова М.-А. *Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму* / М.-А. Вахудова; пер. з англ. Т. Цимбала. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 379 с.

3. *Eastern Partnership in a Changed Security Environment: New Incentives for Reform: Study* / L. Kasčiūnas, V. Ivanauskas, V. Keršanskas, L. Kojala. – Vilnius, November 2014. – 31 p.

4. Сидоренко С. *Гроші в обмін на реформи: чому Банкова відмовилася від зриву е-декларування* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/08/18/7053523/>

5. Літра Л., Чхіквадзе І. *Перспектива членства в ЄС для Грузії, Молдови і України: неможлива, забута чи прихована?* / Л. Літра, І. Чхіквадзе; Інститут світової політики. – К., 2016. – 20 с.

6. Gaub F., Popescu N. *The EU Neighbours 1995-2015: shades of grey: chaillot papers* / Florence Gaub, Nicu Popescu; European Union Institute for Security Studies. Paris, December 2015. – 72 p.

7. *Витрати на оборону у 2016 році складуть 5% від ВВП* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/vitrati-na-oboronu-u-2016-roci-skladut-5-vid-vvp-180923_.html

Тетяна СИДОРУК,
доктор політичних наук,
доцент, Національний
університет «Острозька
академія»

АНОТАЦІЯ

Дано оцінки ефективності та перспективності проекту Європейського Союзу під назвою «Східне партнерство» в контексті досвіду його реалізації та сучасних геополітичних реалій у Європі. Сформульовано висновки щодо потреби перегляду концепції сучасної східної політики ЄС.

Ключові слова: Східне партнерство, Європейський Союз, східні сусіди, угода про асоціацію, реформи.

АННОТАЦИЯ

Даны оценки эффективности и перспективности проекта Европейского Союза под названием «Восточное партнерство» в контексте опыта его реализации и современных геополитических реалий в Европе. Сформулированы выводы о необходимости пересмотра концепции современной восточной политики ЕС.

Ключевые слова: Восточное партнерство, Европейский Союз, восточные соседи, соглашение об ассоциации, реформы.

Українці Канади – неперервний зв'язок із Україною

Частина II

Годі у короткому матеріалі для часопису дати широке трактування позицій канадських українців стосовно України та українців на Батьківщині. Тому дозволимо собі зупинити увагу на вибраних подіях, загалом відомих в українському суспільстві, але маловідомих у нас реакції на них у Країні Кленового Листка, зокрема такими подіями у міжвоєнному періоді були, наприклад, пацифікація українських сіл Галичини польською владою у 1930 р., Голодомор 1932-1933 рр. у радянській Україні, руйнація Православної церкви на Холмщині у 1938 р. тощо.

Якщо говорити про першу із зазначених подій, то варто згадати про безліч протестаційних акцій у всій Канаді. Але чи не найважливішим виступом на користь переслідуваних українських галичан слід розглядати діяльність депутата канадського Парламенту Михайла Лучковича. У своїй парламентській промові 8 травня 1931 р. депутат різко засудив т. зв. пацифікацію як нелюдську розправу над українцями і вимагав її осуду на форумі Ліги Націй та перед світовою громадськістю.

Попередньо, 24 квітня Лучкович звернувся до прем'єр-міністра Беннета із листом, у якому детально описав насилля над

західними українцями після Першої світової війни. Він, зокрема, зазначив, що майже із 3 000 українських шкіл, що діяли за австрійських часів, лише 400 продовжували працювати, а з 17 вищих шкіл залишилося лише 3, і то як двомовні. На дев'яти сторінках листа його автор відтворив страхітливую картину насилля над східними галичанами. В іншому місці листа Лучкович навів факти із заяви 16 депутатів-українців польського Сейму, датованого 31 грудня 1930 р., про те, що польська «кіннота, поліція і жандармерія, вчинили екзекуцію... в 304 селах», зруйнувавши при цьому 105 українських кооперативів, 59 хат-читалень, 42 приватні будинки та наклавши грошову кару на 31 село. При цьому зазнала катувань 1 221 особа, включаючи 82 кооператорів, 5 керівників

кооперативів. Серед побитих були 8 сільських голів, вчитель, лікар, депутат парламенту, 5 священників та 17 жінок і неповнолітніх дівчат.

Протягом травня того року Михайло Лучкович отримав сотні листів від українських і неукраїнських організацій Канади та із-за кордону, а також

від окремих осіб: зокрема товариство «Просвіта» з Гамільтона, що у провінції Онтаріо, 16 травня висловило палку підтримку його виступу в парламенті. Ось що писали українські гамільтонці у своєму листі: «Мимо доказів прем'єра Беннета, що то є домашні справи Польщі, в які Канада не має права ані потреби вмішуватися, Канада як одна з Британських доміній є до певної міри відповідальна за віддання українських земель Польщі через підпис Британії (йшлося про рішення Ради Антанти про передачу відновлених Польській державі західноукраїнських земель – прим. В.М.). З тої причини обов'язком Канади є тепер, бачачи наслідки того підпису, подати поміч покриттjem українцям».

Учасники Конгресу гуманітарних асоціацій університетів Канади, червень 2007 р.

Віталій МАКАР з колишнім керівником загонів УПА на Холмщині та Підляшші Євгеном Штендерою. Оттава, 2007 р.

Що ж до Голодомору, то ця ганебна акція радянської влади протягом 25 років незалежності України переконливо засуджена у більшості країн світу, а в Канаді – особливо. У ті ж часи, по гарячих слідах, Михайло Лучкович під час виступів у парламенті, зустрічаючись із політиками, громадськими діячами, у виступах в засобах масової інформації з прип'яманістю йому наполегливістю домагався осуду Голодомору в Україні. До речі, закінчивши депутатську кар'єру Лучкович зайнявся освітньою діяльністю та літературною творчістю, здебільшого пов'язаною з українською та українсько-канадською проблематикою. Протягом усього свого життя він був серед тих зарубіжних українців, які боролися за суверенну Україну. Яскравим свідченням цього є його лист до державного секретаря США Діна Раска у 60-х рр. минулого століття.

Між іншим, ще у 1930-х рр. лише члени і прихильники канадського Союзу українських самостійників провели низку акцій протесту проти пацифіка-

ції в Галичині, суду над членами Спілки визволення України, Голодомору 1932-1933 рр., ліквідації українського національного життя на Буковині, засудження членів УВО та ОУН. При цьому було схвалено сотні резолюцій, розісланих державним і дипломатичним діячам, які мали на меті нагадати світовій громадськості про страхіття, вчинені на українських землях як на сході, так і на заході.

Окремо варто зупинитися на реакції українців Канади на таку трагічну сторінку історії українців як руйнування віковичного, релігійно-національного укладу буття, апогеєм чого стало знищення православних храмів на Холмщині і Південному Підляшші у 1938 р. Цей процес розпочався ще із відновленням Польської держави після Першої світової війни.

Щодо насилля над православними українцями у Польщі канадський часопис «Український голос» 10 серпня 1938 р. у статті «Переслідування православних» писав про «відбирання церковного

майна та руйнування храмів на Холмщині». 7 вересня видання повідомило про нараду у Вінніпезі представників українських церков і організацій, що відбулася трьома днями раніше, на якій відомий громадський діяч Мирослав Стечишин «подав огляд положення українського народу по Світовій війні, а зокрема у Польщі, і представив образ теперішнього польського наступу на українську Холмщину». Наступного тижня в «Українському голосі» з'явилася велика замітка «Історичний лист!», де йшлося про однозначну позицію митрополита Шептицького, який виступив на захист українських вірян. Як повідомляв часопис, владика зробив заяву, в якій засудив переслідування польською владою православних українців на Холмщині та Підляшші.

Чи не наймасовішою подією засудження дій польської влади проти православних українців стала маніфестація у Вінніпезі за участю понад трьох тисяч осіб. Поряд із подібними акціями представники українських організацій зверталися до урядових кіл Канади. У вересні 1938 р. представники Української греко-православної церкви, Союзу українців-самостійників та Союзу колишніх українських вояків звернулися до уряду з вимогою звернення до Ліги Націй щодо вкрай незадовільного становища українців у Польщі. У липні наступного року ряд українських організацій країни звернулися до прем'єра Маккензі Кінга з Меморанду-

мом щодо політичної ситуації на українських землях у міжвоєнний період, маючи на увазі становище українців не лише у Польщі, а й у Радянському Союзі.

Питання незалежності України постійно перебувало в полі зору всіх українських організацій Канади, а також провідних політиків українського походження. Увага до цього особливо посилювалася після Другої світової війни, коли до Країни Кленового Листка прибули біженці та переміщені особи. Зрештою, з 60-х рр. минулого століття розпочала свою діяльність міжнародна українська організація – Світовий конгрес вільних українців (СКВУ), який із 1993 р. став називатися Світовий конгрес українців (СКУ). Місце перебування СКУ – Торонто, нинішній голова – громадянин Канади Євген Чолій. Суто канадська організація – Конгрес українців Канади – від самого свого заснування поряд із питаннями життєдіяльності української громади одим із найголовніших своїх завдань вважала визволення України від чужоземного панування.

Ми, чернівецькі науковці, відвідуючи Канаду, доволі часто зустрічаємося з колишнім головою СКУ Петром Саварином. У науковій і навчальній роботі використовуємо його праці. Колишній голова СКУ та голова КУК – на жаль, покійний – Дмитро Ципівник відвідував Чернівецький університет і розповідав нашим студентам про зусилля, яких КУК доклав до боротьби за вільну Україну. До речі, нинішній

очільник КУК Павло Грод наприкінці серпня відвідав Центр канадських студій імені Романа Гнатишина Чернівецького університету, мав із нами тривалу дискусію про історію 125-літнього поселення українців у Канаді, результатом чого стала домовленість про видання наступного року спільної монографії.

Хоча КУК формально є не канадською, а міжнародною організацією, та все ж, проглянувши протоколи її з'їздів, так само як і протоколи з'їздів КУК, знаходимо в них вимоги повернення Україні незалежності. Багатолюдні віче в Торонто, Вінніпезі, Саскатуні, Едмонтоні та інших великих і малих містах Канади постійно супроводжувалися вимогами до власного уряду, міжнародних організацій, світової спільноти вимагати припинення переслідування українців на національному ґрунті та підтримку прагнень України вибороти незалежність.

Доречно також згадати про діяльність, спрямовану на здобуття Україною незалежності, відомих канадських політиків українського походження вже після Другої світової війни. Вони, акумулюючи думку української спільноти, справді чинили потужний тиск на свій уряд, а також на міжнародні організації. Особливо помітною була діяльність сенатора Павла Юзика від провінції Саскачеван, котрий як науковець залишив по собі цілий ряд праць з історії, політології, соціології. В одній з них – «Для добра Канади», що вийшла з нагоди десятиліття його

Зустріч в Канадському Інституті українських студій Альбертського університету (зліва направо: директор інституту професор Зенон Когут, професор ЧНУ Юрій Макар, заступник директора Інституту Богдан Клід). Липень 2011 р.

сенаторської діяльності у 1973 р., вчений і політик чимало уваги приділив проблемі незалежності України.

Названа публікація – це збірка промов Юзика у сенаті, виступів на прийомах, конференціях. Її другий розділ називається «Заяви про Радянський Союз і Україну». У ньому, зокрема, видрукувана промова Юзика у сенаті 22 січня 1969 р., тобто у День злуки, День української незалежності, в якій недвозначно йшлося про те, що «Радянська Україна не є вільною ані суверенною державою», що над нею ще з царських часів панувала Росія. Юзик закликав правлячі кола своєї держави докласти зусиль, щоб допомогти Україні здобути суверенітет. 22 квітня наступного року Юзик свій виступ у сенаті присвятив 100-літтю з дня народження Леніна, в якому розкрив справжню сутність ленінської національної політики в СРСР. Тут вже йшлося не лише про українців, а й про всі інші поневолені більшовизмом народи.

Значення ролі українців Канади у визнанні нею

незалежності України та її підтримки 25 років тому стало на увесь світ відомо, що Канада, поряд із Польщею, першими визнали незалежність України. Сталося це 2 грудня 1991 р., в одну годину, але різниця в часі між Варшавою і Оттавою складає 6 годин. Першість у визнанні нашої незалежності з боку цих двох держав нам, українцям, не байдужа, бо Польща – наш найближчий стратегічний сусід, а Канада – заокеанський. Ні в Україні, ні в Канаді, ні у цілому світі ніхто вже давно не сумнівається у тому, що на політику Канади стосовно України суттєво впливає потужна і добре зорганізована українська громада, яка має не лише свої організації, що об'єднуються навколо Конгресу українців Канади, а й чимало своїх представників у владних структурах – від місцевих, провінційних до федеральних в Оттаві.

Очевидно, доцільно бодай побіжно зупинитися на підтримці України з боку Канади у сферах – політичній, економічній, соціальній, культурній і, що тепер уже третій рік

поспіль надзвичайно важливо через агресію Росії проти нашої держави, – у військовій. Якщо вести мову про політичну підтримку, то, насамперед, це – акт визнання Незалежності нашої держави, і після цього усі наступні кроки. Очевидно, що найважливішими документами після встановлення дипломатичних стосунків між нашими державами стали Декларація про особливе партнерство, підписана 31 березня 1994 р., та Угода про дружбу та співробітництво, укладена 24 жовтня того ж року. У згаданих документах було закладено основи подальших взаємин між Україною і Канадою в усіх сферах їх життєдіяльності.

На підставі названих документів протягом наступних років було напрацьовано правову базу для подальшого розвитку українсько-канадських взаємин, зокрема стосунки особливого партнерства набули обрисів у Дорожній карті, підписаній керівниками зовнішньополітичних відомств обох держав 24 вересня 2009 р. До того і після того канадське керівництво постійно наголошує, що жодна із західних держав не має тісніших зв'язків з Україною, ніж Канада, яка «підтримуватиме право України визначати власну долю без втручання зовнішніх інтересів».

У міжвоєнній та повоєнній часи обстоювання українського питання базувалося здебільшого на громадській ініціативі. Після 1991 р. ця робота набула характеру прямого зацікавлення канадської влади, яка активно почала брати участь у його обго-

воренні та врегулюванні. Сказане прямо і безпосередньо стосується, наприклад, Голодомору, правда про який і досі залишається актуальною. З цього приводу на початку нинішнього століття у Канаді ухвалено цілу низку рішень на всіх рівнях законодавчої влади, здебільшого з ініціативи політиків українського походження. Так 19 червня 2003 р. Сенат Канади прийняв резолюцію, внесену сенаторкою Рейнелл Андрейчук, яка закликала уряд країни визнати Голод в Україні 1932-1933 рр. геноцидом українського народу. Згідно з резолюцією четверта субота листопада кожного року по всій Канаді є Днем пам'яті жертв Голодомору. Відповідні акти прийняті Законодавчими асамблеями провінцій, зокрема 7 травня 2008 р. парламент провінції Саскачеван ухвалив навіть не резолюцію, а закон, внесений заступником прем'єра і членом Законодавчої асамблеї Кеном Кравцем. Через 20 днів аналогічний закон прийнято у провінції Манітоба, проект якого вніс також член Законодавчої асамблеї Леонід Деркач. Щоб не перерахувати усі провінції, згадаємо для прикладу ще Альберту, де проект закону озвучив Євген Звоздецький. Сталося це 30 квітня 2008 р.

У квітні нинішнього року в Парламенті Канади створена Група дружби з Україною у складі 84 депутатів з обох палат – Сенату і Палати громад. Головою став відомий політик українського походження Борис Вжесневський. Серед його заступників інші відомі політики, які

також регулярно порушують українську проблематику – згадана Рейнелл Андрейчук, Джейме Безан, Джулі Джерович. До групи увійшла і міністр праці Мері-Енн Мигичук, також українського походження.

З особливою силою проявилось ставлення Канади до України у зв'язку з подіями, які сколихнули нашу державу наприкінці 2013 р. – Революція Гідності, внаслідок якої Україна отримала можливість здобути реальну, а не лише формальну незалежність. На цьому шляху складно переоцінити допомогу Канади, яку вона надає, у тому числі завдяки безпосередньому впливу української громади. Із самого початку російської агресії проти України, у намаганні РФ розчленувати нашу державу, захопивши спочатку Крим під прикриттям псевдореферендуму, а потім, використовуючи пряму військову агресію, відторгнути південно-східні області і створити на їхній основі псевдореспубліки, Канада рішуче стала на бік України. Вона однією з перших запропо-

нувала введення політичних і економічних санкцій проти Росії.

24 серпня 2014 р. тодішній прем'єр Канади Стівен Гарпер, відзначаючи чергову річницю Незалежності України, заявив: «Канада залишається неситною у своїй підтримці народу України, надаючи допомогу для розвитку, торгівлі та добросовісного управління. Наші двосторонні відносини значно підсилюються завдяки понад 1,2 мільйона канадців українського походження, оскільки їхній внесок до нашого спільного успіху є незмірним».

Цього року новий прем'єр Канади Джастін Трюдо відвідав Україну, щоб особисто висловити підтримку нашій державі у важкій боротьбі проти російської агресії та взяти участь у створенні Зони вільної торгівлі між обома країнами, переговори про яку велися з 2009 р. Міжурядову угоду про Зону вільної торгівлі у присутності Президента України Петра Порошенка і Прем'єра Канади Джастіна Трюдо підписали український Перший віце-

прем'єр – Міністр економічного розвитку Степан Кубів і Міністр міжнародної торгівлі Канади Христина Фріланд. Вона, до речі, онука відомого українського громадського діяча і журналіста Михайла Хом'яка, який під час Другої світової війни редагував популярні «Краківські вісті». Керівники обох держав високо оцінили угоду не лише як важливий економічний чинник, а й як потужний політичний фактор підтримки нашої держави у нинішній напруженій ситуації.

Якщо говорити про морально-політичну підтримку України з боку Канади, то сьогодні збіглися дві надзвичайно важливі події для усього українства – 25-річчя Незалежності України і 125-ліття поселення українців у Канаді. У найбільших містах Країни Кленового Листка відбуваються багатотисячні маніфестації на підтримку України, ініційовані Конгресом українців Канади, за участю представників усіх рівнів влади. Для прикладу, в заходах у Торонто, де проживає понад 300 тис., тобто 2,5 відсотки населення, взяла участь прем'єр провінції Онтаріо Кетлін Уїнн. Як вона підкреслила: «Українсько-канадська громада допомогла перетворити Онтаріо на одне з найкращих місць для життя, роботи та виховання дітей. Значний внесок сучасних членів громади продовжує збагачувати багатокультурний пейзаж провінції та покращувати наше соціальне, економічне та культурне життя». Прем'єр та інші промовці окремо наголосили на

Ректор ЧНУ професор Степан Мельничук вручає привітання професору Менітобського університету Романові Єренюку

Президент КУК Павло Град з професором Юрієм Макаром.
Літо 2016 р.

необхідності підтримати Україну у важкій хвилині життя її суспільства.

Місцеве відділення КУК провело 28 серпня разом з іншими організаціями велелюдну маніфестацію за участю посла України в Канаді Андрія Шевченка в Едмонтоні, присвячену 25-літтю Незалежності України та 125-літтю поселення українців у Канаді. Дійство, яке тривало без перерви дев'ять годин, справді стало справжнім святом українського єднання обабіч океану. Промови політиків і громадських діячів с у п р о в о д ж у в а л и с я численними мистецькими виступами. Його окрасою став спів знаменитої Руслани Лижичко з України. Тисячі присутніх канадців усіх національностей палко підтримали боротьбу України за остаточне звільнення від російського свавілля, а українців Канади – за їхній внесок у розвиток своєї країни. Посол України, у свою чергу, дякував за всебічну підтримку нашої держави і пообіцяв повну підтримку канадським українцям

у сприянні національної самоідентичності.

Що ж до культурно-гуманітарної співпраці між нашими державами, то варто відзначити її давній і плідний розвиток завдяки зосередженій у Канаді добре зорганізованої української громади з надзвичайно розвиненою системою культурно-освітніх закладів, наукових і дослідницьких установ, музеїв, художніх колективів, мистецьких об'єднань тощо. Це сприяє прямим особистим контактам між громадянами наших країн, а також безпосередній співпраці між подібними організаціями, закладами та установами України і Канади. Для прикладу можна зіслатися на контакти Чернівецького і Саскачеванського університетів, започатковані ще у липні 1977 р. вченими-українознавцями. Ініціатива виходила від наших канадських друзів. Президент Саскачеванського університету Роберт Бегг привіз пропозиції, підготовлені кафедрою української мови, зокрема професором

Віктором Буйняком, підтримані Ромою Франко, Юрком Фотієм, до речі, уродженцем буковинського села Ленківці, що входить тепер до складу міста Чернівці. Угода систематично подовжується, в ній активну участь бере відділення КУК провінції Саскачеван. А у складі нашого університету діє Центр канадських студій імені Рамона Гнатишина, колишнього генерал-губернатора Канади буковинського походження і Почесного доктора ЧНУ.

Підсумовуючи, варто зазначити, що за 125 років перебування у Канаді українці не просто зберегли свою національну ідентичність – серед багатьох інших етнопонаціональних груп вони виділяються високим рівнем самоорганізації. Українці відіграли і відіграють помітну роль у розбудові обраної Батьківщини та вносять вагомий внесок у розвиток її політичної і соціально-економічної системи, а також гуманітарної сфери.

Не можна не помічати того, що українці Канади значною мірою зберегли для України національно-культурні надбання, брутално знищені у радянські часи, і суттєво їх примножили.

У свою чергу, нинішня Україна є живильним середовищем для підтримки власної ідентичності українців Канади. Проте, щоб уповні виконувати таку місію, самій Україні ще належить побороти перепони, які наразі заважають їй це робити.

Знаковою є для України підтримка Канади в усіх сферах життя українського суспільства, особливо

тепер – у час неймовірних випробувань, що випали на долю нашої держави через відверту агресію з боку Росії. Інше питання, що нам хотілося б бачити ту допомогу більшою, але слід пам'ятати, що кожна держава, у даному випадку Канада, де дуже помітна роль тамтешніх українців у налагодженні стратегічних міждержавних стосунків, відстоює насамперед свої власні інтереси.

Список використаних джерел:

1. У парламенті Канади утворили рекордно велику групу дружби з Україною. – <http://www.unian.ua/politics/1318048-u-parlament-kanadi-stvorili-rekordno-veliku-grupu-drujbi-z-ukrajinoju-posol.html>
2. Ювілейна книга 25-ліття Інституту ім. Петра Могили в Саскатуні. – Вінніпег, 1945.
3. A Ukrainian Canadian in Parliament. Memoirs of Michael Luchkovich. – Toronto, 1965.
4. Canada-Ukraine Relations. – <http://www.canadainternational.gc.ca>
5. UCAMA / UKAMA. The Michael Luchkovich Collection. – Vol. 2. – File 1.
6. XXV трирічний Конгрес українців Канади. – <http://congress.ucc.ca>
7. Senator Andreychuk commemorates victims of the Maidan. – <http://www.ucc.ca/2015/02/20/senator-andreychuk-commemorates-victims-of-the-maidan>
8. Yuzyk P. For a Better Canada. – Toronto, 1973.

Віталій МАКАР,
кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, директор Центру канадських студій імені Рамона Гнатишина

Початок діяльності Білоруської РСР та Української РСР в ЮНЕСКО

УДК 327.7.075 (476-69)ЮНЕСКО/(091)

Вивчення радянського досвіду взаємодії з ЮНЕСКО – одна з ще не реалізованих можливостей підвищення ефективності зовнішньої культурної політики суверенних Білорусі та України, їх публічної дипломатії. Участь радянських республік в діяльності організації під час хрущовської «відлиги» до недавнього часу було вивчено фрагментарно, на основі вузької бази джерел і методологічного монізму [1, с. 5-10]. Розсекречення архівних матеріалів МЗС Білорусі та України, досягнення «історіографічної революції» створили сприятливі умови для дослідження зовнішньополітичної діяльності Української та Білоруської РСР. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) була створена для досягнення взаєморозуміння та інтелектуальної солідарності людства через допомогу народам і країнам у ліквідації неписьменності, забезпечення загального та рівного доступу до освіти, розширення наукового і культурного співробітництва, поширення інформації про світові досягнення в духовній сфері суспільного життя, охорони і захисту культурної спадщини.

Ініціювала створення ЮНЕСКО конференція міністрів освіти країн-союзників (СAME), яка періодично скликала з

листопада 1942 по грудень 1945 р., і де лідируючі позиції належали США, а Радянський Союз з 1943 р. мав статус спостерігача. СРСР пропонував заснувати ЮНЕСКО тільки після створення одного з органів ООН – Економічної і Соціальної Ради (ЕКОСОР), яка повинна була попередньо розглянути це питання і взяти на себе організацію скликання установчої конференції (відповідно до ст. 59 Статуту ООН). Уряд Великобританії, ініціатор скликання форуму, проігнорував цю пропозицію з метою поширення свого впливу на створювану організацію. За оцінкою російського вченого-юриста і дипломата М. О. Федотова (2002), реальною причиною відмови СРСР від вступу до ЮНЕСКО в 1946 р. стала ідеологічна «зашореність» сталінського керівництва, яке не сприймало ті загальнолюдські цінності, заради яких створювалася організація – інтелектуальну і моральну солідарність, повагу до гідності особи, пошук об'єктивної істини. В. М. Молотову приписують слова: «Ми не можемо допустити, щоб англо-американські шпигуни вільно розгулювали нашою країною». Відомий дослідник міжнародних відносин і дипломат В. Л. Ізраєлян (2003, 2005) відзначав скепсис Сталіна у ставленні до багатосторонньої

Summary

On the basis of the archival documents, memoirs, Soviet and modern historiography there was regarded the accession and the first experience of the participation of the Byelorussian SSR and the Ukrainian SSR in the activity of UNESCO. There were revealed the causes, conditions and circumstances of the accession of the republics into the Organization, the position of their representatives on the Conference on elaboration of the International Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of the Armed Conflict, and also at the 8th session of the General Conference of UNESCO (1954), there were given the evaluations of this event by the Soviet participants, and also by modern historiography.

Keywords: Belarus, Ukraine, UNESCO, Khrushchev's Thaw, international cooperation in education, science and culture.

дипломатії, котрий вважав, що створену в 1945 р. ООН слід використовувати виключно з пропагандистською метою. Російський історик І. В. Гайдук (2007) причину неучасті Радянського Союзу в діяльності ЮНЕСКО в перші роки її існування вбачав у першочерговості для Кремля завдань зміцнення безпеки країни і збереження завоювань у Східній Європі [1, с. 35-36].

У листопаді 1945 р. представники 37 держав підписали в Лондоні Статут ЮНЕСКО, що вступив у силу 4 листопада 1946 р. після ратифікації двадцятьма державами. Ця дата вважається Днем створення Організації. Угода, укладена ЮНЕСКО з ЕКОСОР про статус спеціалізованої установи ООН, була затверджена ГА ООН у грудні 1946 року. Міністр закордонних справ Білоруської РСР К. В. Кисельов під впливом бесід з представниками дипломатії США та Англії під час I-ої сесії ГА ООН (січень 1947 р.) направив керівництву союзного зовнішньополі-

тичного відомства пропозицію про вступ СРСР, УРСР і БРСР до ЮНЕСКО з метою використання організації у боротьбі проти загрози нової війни, протидії ідеологічному впливу на неї з боку інших урядів, передусім США та Англії, застосування як засобу радянського впливу. Проте на думку заступника міністра закордонних справ А. Я. Вишинського вступ до ЮНЕСКО не зіграв би ту роль, на яку розраховував К. В. Кисельов – швидше навпаки: Радянський Союз буде змушений частково відповідати за діяльність організації, посилюється проникнення до СРСР ворожої буржуазної ідеології, активізується шпигунська діяльність, «англо-американці» не допустять розповсюдження радянських ідей, оскільки займають там пануючі позиції. Вступ до ЮНЕСКО Радянського Союзу, БРСР і УРСР міг інтерпретуватися як ознака слабкості, відступ від принципу не співпрацювати з організацією, створеною англіїцями [2, с. 168].

Після смерті Сталіна цілі радянської зовнішньої політики продовжували ґрунтуватися на революційно-імперській парадигмі, але підходи, як зазначає російський дослідник В. М. Зубок (2011), були набагато менш конфронтаційними. М. С. Хрущов щиро вірив у мирну реалізацію комуністичної ідеї і не боявся змагання із Заходом в освіті, науці та культурі, розумів важливість запозичення його досягнень. До того ж в ЮНЕСКО відбувалися зміни, що імпонували новому керівництву Радянського Союзу: Генеральний директор Л. Еванс виступив проти розпорошення сил і закликав зосередитися на кількох проєктах, звернувши особливу увагу на участі організації в Розширеній програмі технічної допомоги ООН, був прихильником перетворення ЮНЕСКО з «організації окремих особистостей» в «організацію держав» (у чому були зацікавлені і США, і Радянський Союз). 25 червня 1953 р. колегія МЗС СРСР висловила за вступ країни до ЮНЕСКО, а ЦК КПРС підтримав цю ініціативу [1, с. 39].

У листопаді 1953 р. МЗС БРСР повідомив зовнішньополітичне відомство Великобританії про рішення уряду республіки прийняти Статут ЮНЕСКО. Уряд Білоруської РСР доручив підписати документ міністру закордонних справ республіки К. В. Кисельову. Листом від 26 березня 1954 р. міністр закордонних справ повідомляв про це ж Генерального директора Л. Еванса. Напис на документі свідчить, що він був спрямований до союзного

Міністр закордонних справ Білоруської РСР К. В. Кисельов

МЗС, але потім замінений листом, датованим 10 квітня 1954 року. В ньому К. В. Кисельов ставив Генерального директора ЮНЕСКО до відома, що уряд Білоруської РСР вирішив прийняти статут Організації та уповноважив посла СРСР у Великій Британії Я. О. Малика підписати його. 23 квітня 1954 р. посольство Франції повідомило МЗС СРСР, що інформоване про здачу на зберігання послом Радянського Союзу в Лондоні грамот про приєднання СРСР до ЮНЕСКО і було б вдячне міністерству за інформацію, чи мають намір Україна і Білорусія вчинити таким же чином. Тимчасовий повірений у справах СРСР у Франції В. Я. Єрофєєв 30 квітня 1954 р. вручив директору департаменту культурних відносин, в. о. Генерально-го директора ЮНЕСКО

Тома лист міністра закордонних справ БРСР про прийняття урядом республіки Статуту ЮНЕСКО та отримав обіцянку негайно інформувати МЗС Англії, яке домовиться з послом СРСР в Лондоні про час підписання документа. 7 травня, відразу після повернення Л. Еванса в Париж, В. Я. Єрофєєв зустрівся з Генеральним директором для обговорення організаційних питань, пов'язаних зі вступом республіки в Організацію. Я. О. Малик підписав Статут ЮНЕСКО від імені БРСР і УРСР 12 травня 1954 року (від імені СРСР документ був підписаний 21 квітня 1954 р.). З моменту підписання статуту БССР і УРСР є членами організації [1, с. 39 - 40].

Першим форумом ЮНЕСКО, в якому БРСР і УРСР брали участь як

члени Організації, стала міжурядова Конференція з вироблення Міжнародної конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (квітень-травень 1954 р., Гаага). При підписанні 14 травня 1954 р. Заключного акта конференції та Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту представники радянських республік і союзної делегації у письмових заявах висловили невдоволення, що на Конференції не обговорювалася запропонована Радянським Союзом резолюція про звернення до урядів усіх держав-членів ЮНЕСКО прийняти на себе беззаперечні зобов'язання не застосовувати атомного, водневого та інших видів зброї масового знищення, а також відхиленням пропозиції СРСР виключити з тексту Конвенції посилання на те, що повага до культурних цінностей не поширюється на випадки, викликані військовою необхідністю. Радянська делегація дотримувалася позиції, що надання воюючим державам права виправдовувати руйнування і знищення культурних цінностей військовою необхідністю суперечить основним цілям і принципам Конвенції. Третій документ конференції, Протокол

про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, був підписаний СРСР, БРСР і УРСР пізніше через його «незадовільний зміст». У грудні 1954 р. від імені Білоруської РСР і Української РСР зазначений документ підписав посол Радянського Союзу у Франції С. О. Виноградов. Президія Верховної Ради Білоруської РСР ратифікувала Конвенцію і Протокол у березні 1957 р., вони вступили в силу в тому ж році [3, д. 266, л. 1-7; 1, л. 41-42].

Наступним форумом Організації, в якому брали участь Білоруська РСР і Українська РСР, стала 8-я сесія Генеральної конференції (12 листопада – 10 грудня 1954 р., Монтевідео). БРСР відрядила туди 6 осіб, з них троє були співробітниками зовнішньополітичного відомства, четверо професійно володіли іноземними мовами, серед делегатів були організатор освіти та вчений-економіст. Перед делегацією стояло завдання детального вивчення роботи ЮНЕСКО, встановлення контактів з представниками інших країн і викладу позиції з основних питань порядку денного [3, д. 304, л. 11-12]. Літак, на якому летіли представники республіки, а також частина союзної та української делегацій, перетнув Атлантичний океан вночі з 6 на 7 листопада, і радянським пасажиром «довелося пошкодувати, що не на Батьківщині, а над екватором в далекому океані їх застала чергова річниця Великої Жовтневої соціалістичної революції». Ментальність радянської людини відображають і такі рядки: «Надавала гордості свідомість того, що

ми летимо за тисячі кілометрів не на розважальну туристську прогулянку, а на Міжнародну конференцію за дорученням народу, який будує комунізм і бажає миру та дружби з народами всіх країн». Постійний представник республіки при ЮНЕСКО протягом 12 років (1967-1971 рр., 1984-1992 рр.), а тоді молодий співробітник МЗС, випускник МДІМВ 1953 р., В.С. Колбасін розмірковував: «Майбутнє покаже, чи будуть здатними так звані міжнародні діячі ЮНЕСКО зрозуміти реальність фактів сучасного міжнародного життя і прислухатися до голосу представників країн соціалізму...» [4, с. 8-9, 29-30].

Делегати Української РСР виходили з того, що Організація, в складі якої тоді перебувала 71 держава, на практиці далека від здійснення декларованих в Статуті благородних цілей; різні рішення, резолюції та програми, прийняті органами ЮНЕСКО, відрізнялися невизначеністю і носили абстрактний характер, а практичні результати ряду заходів «мізерні» [5, д. 443, л. 26].

Конференцію, засідання якої проходили у будівлі парламенту Уругваю, відкрив представник Індії Радхакришнан, котрий відзначив, що «СРСР не прийшов один: ми одночасно зустрічаємо Білорусію та Україну, а також Угорщину, Чехословаччину та Польщу», і висловив надію, що їх присутність сприятиме взаєморозумінню [4, с. 9]. Матеріали білоруських делегатів доповнювали багаж делегації союзної, зокрема виступ заступника міністра культури і відомого вченого-біолога В. М. Сто-

летова. Свою промову в загальній дискусії 15 листопада 1954 р. глава білоруської делегації заступник міністра освіти С. А. Умрейко почав словами: «БССР вступила до ЮНЕСКО з намірами всіляко сприяти втіленню в життя благородної мети цієї організації, сформульованої у статті 1 Статуту: сприяти миру і безпеці шляхом розвитку співробітництва між країнами за допомогою освіти, науки і культури», «сприяти загальній повазі до справедливості, законності, прав людини і основних свобод, які підтверджуються для народів світу, незалежно від раси, статі, мови або релігії, Статутом ООН». Він висловився за прийом до Організації КНР, Румунії та Болгарії, зміцнення зв'язків з іншими міжнародними організаціями, надання допомоги слаборозвиненим країнам, максимальне скорочення адміністративних витрат. До «потреб першорядної важливості» глава білоруської організації відніс ліквідацію неписьменності за допомогою навчання на рідній мові, розвиток національної культури, обмін передовим досвідом. Доповідач особливо наголосив, що до соціалістичної революції білоруський народ не мав своєї державності, його рідна мова не визнавалася царським урядом, 80% населення було неписьменним. Загальна кількість учнів у 1954 р. досягла 1,3 млн, тоді як до 1917 р. воно становило лише 35 тисяч. Близько 85% молоді, яка закінчила семирічні школи, продовжувало навчання в середніх загальноосвітніх школах і середніх професійних

навчальних закладах, де вивчалася творчість класиків західноєвропейської літератури. У республіці налічувалося 27 вузів, 9 НДІ, понад 7,5 тисяч бібліотек з книжковим фондом понад 12 млн томів, близько 4,5 тисяч культурно-просвітніх установ. Тільки за 1953 р. було видано 17 млн примірників книг – у 80 разів більше, ніж у 1913 р., у 1954 р. побачила світ фундаментальна праця «Історія БРСР» [6, д. 157, л. 2-14]. Виступаючи у загальній дискусії щодо програми та бюджету, С. А. Умрейко підтримав резолюцію уругвайського уряду про безкоштовне навчання на всіх щаблях. Він заявив про готовність республіки направити експертів і зразки обладнання до слаборозвинених країн, здійснювати підготовку для них фахівців з вищою освітою. Була висловлена підтримка резолюції індійського уряду про використання атомної енергії у мирних цілях. С. А. Умрейко звернув увагу на значимість й інших резолюцій, внесених індійським урядом (про розвиток наукового співробітництва, про взаємини між расами, про популяризацію в західних країнах культури народів Азії та Африки). Глава білоруської делегації підтримав пропозицію про надання субсидій ряду прорадянських міжнародних неурядових організацій, «дійсно зацікавлених у поширенні науки, культури та освіти серед народних мас». Делегація Білоруської РСР вітала проект резолюції Радянського Союзу з рекомендацією всім державам-членам вжити заходів для недопущення використання засо-

бів масової інформації для пропаганди війни і розпалювання ворожнечі між народами [3, д. 293, л. 71, 80, 98; 6, д. 157, л. 9-12]. Обраний віце-головою Комісії з програми і бюджету, С. А. Умрейко приєднався до пропозиції союзної делегації про зниження внесків радянських республік до бюджету ЮНЕСКО, але безрезультатно. Внески для БРСР на 1955-1956 рр. були встановлені розміром 0,48% (86 400 дол.), УРСР – 1,8% (324 тис. дол.), СРСР – 13,57% (2 млн 442 тис. дол.), США – 30% (5 млн 400 тис. дол.) бюджету Організації [3, д. 275, л. 15].

Делегати БРСР і УРСР брали участь у засіданнях Адміністративної комісії, де підтримали пропозицію делегації СРСР про російську мову як робочу для Генеральної конференції і Виконавчої ради. Реалізація зазначеної пропозиції, на їхню думку, сприяла б підвищенню престижу Організації, спрощенню роботи ряду делегацій, поширенню корисного досвіду. Білоруська делегація «найрішучішим чином» виступила проти виключення зі Статуту персоналу ЮНЕСКО пункту, за яким Гендиректор зобов'язувався вживати необхідних заходів до того, щоб особи, які дискредитували себе зв'язками з фашизмом або військовою агресією, не призначалися співробітниками Секретаріату, і згаданий пункт Статуту про персонал залишився в силі [6, д. 157, л. 15; 4, с. 18].

Делегати США, Англії, Франції висловилися за використання російської мови в якості робочої на сесіях Генеральної конфе-

Монтевідео, 1954 р.

ренції, але не у Виконавчій раді через великі витрати. Латиноамериканські делегати аргументували своє негативне ставлення до введення російської мови у Виконавчій раді тим, що очікували цього для іспанської мови 8 років. За пропозицією делегації США було проведено роздільне голосування про визнання російської мови робочою мовою Генеральної конференції і Виконавчої ради. Перше пропозиція була прийнята, друга – ні [3, д. 293, л. 124].

8-а сесія Генеральної конференції виділила в якості першочергових п'ять завдань Організації – введення безкоштовного та обов'язкового початкового навчання, поширення основ знань, подолання напруженості в расових, соціальних і міжнародних відносинах, взаємне визнання культурних цінностей Сходу і Заходу, проведення наукових досліджень з метою підвищення рівня життя народів. Під поширенням основ знань малося на увазі не тільки навчання письму дорослих і дітей, а й передача мінімальних знань у сфері медицини, побуту, сіль-

ського господарства, ремесла. За ініціативою США і Великобританії, що була підтримана радянськими делегаціями, сесія прийняла рішення про те, що члени Виконавчої ради не можуть бути в подальшому незалежні, а повинні виконувати інструкції своїх урядів. Вона затвердила зображення храму Парфенон як емблему та офіційну печатку Організації, а також постановила відзначати столітні ювілеї видатних представників світової культури і видавати спеціальний календар [1, с. 49-50].

Підсумовуючи результати сесії після повернення до Мінська, С.А. Умрейко охарактеризував Організацію як «ідеологічну зброю правлячих кіл США» і зазначив, що серед делега-

тив багатьох держав-членів ЮНЕСКО зріє невдоволення пануванням в ЮНЕСКО Департаменту США, яке відкрито поки не проявлялося. На жаль для білоруської сторони, місце «законних представників Китаю» продовжували займати «люди з гомінданівської, чанкайшистської групи, з якою китайський народ покінчив раз і назавжди». Разом з тим глава білоруської делегації позитивно оцінив затвердження програми досліджень з використання атомної енергії в мирних цілях і резолюцію про необхідність вивчення причин онкологічних захворювань, що передбачала широкий обмін інформацією. В обговоренні зазначених питань СРСР, УРСР і

БРСР, як запевняв делегат, займали «провідне місце». Сесія прийняла спільний проект резолюції, внесеній делегаціями СРСР, Чехословаччини, Колумбії, Еквадору, Лівану, Ліберії, Мексики, США, Індії, Канади, Англії, Франції про заходи щодо використання масових засобів інформації з метою зміцнення взаємної довіри і розуміння між народами, причому його ініціатором стала делегація СРСР [3, д. 293, л. 1, 3, 53].

У річному звіті МЗС Білоруської РСР зазначалося, що участь республіки в роботі ЮНЕСКО надало можливість використовувати Організацію з метою пропаганди успіхів республіки в галузі освіти, науки і культури, а також розширення культурних зв'язків [3, д. 304, л. 13]. Поповнення ЮНЕСКО новими членами викликало позитивний резонанс у Секретаріаті та серед дипломатів країн-учасниць. Так заступник Генерального директора ЮНЕСКО У. Лейвс і постійний представник США при ЮНЕСКО Ч. Томсон констатували, що через відсутність СРСР серед членів ЮНЕСКО (при його активній участі в ООН) ЮНЕСКО значною мірою знаходилася в становищі глядача, держави-члени схильні були розглядати програму Організації як щось другорядне [7, с. 7]. За оцінкою російського дипломата М. М. Канаєва (2006), вступ СРСР до ЮНЕСКО означав фундаментальний прорив в міжнародних і культурних зв'язках країни, розгорнув вікно до світу широких міжнародних контактів у найважливіших сферах інтелектуального життя [8,

с. 53]. Оцінка сесії його однокурсником у МДІМВ, членом білоруської делегації В.С. Колбасіним (1963) була досить скромною: сесія показала зростання прогресивних сил і тенденцій, але не вжила радикальних заходів щодо підвищення ролі ЮНЕСКО у боротьбі за мир і прогрес, відмовила у визнанні законних прав ЮНЕСКО КНР, відклала розгляд питання про прийом до Організації Болгарії та Румунії [4, с. 18].

Дипломати Української РСР дотримувалися позиції, що в ЮНЕСКО переважав вплив США, які використовували Організацію для проникнення до колоніальних, напівколоніальних і навіть формально незалежних країн з метою посилення в них свого впливу, а також для розвідувальних цілей. Після вступу СРСР, УРСР і БРСР американці були змушені все більше рахуватися з можливістю викриття цих планів. Деякі члени ЮНЕСКО, які намагалися проводити незалежну від США політику (наприклад, скандинавські та арабські країни), тепер могли в окремих питаннях орієнтуватися на підтримку радянських делегацій, зросли можливості маневрування для Англії та Франції. З 1954 р. Організація з апарату, підлеглого завданням поширення американського впливу, перетворювалася в міжнародний орган, що представляє певні, хоча і обмежені, можливості міжнародного співробітництва. Радянські делегації на 8-й сесії Генеральної конференції, «придивившись» до роботи Конференції і діяльності ЮНЕСКО в цілому, зміцнилися в оцінці, що Органі-

зація є політичною, не може і не повинна бути іншою [5, д. 512, л. 8, 9, 17].

Вступ Радянського Союзу і двох радянських республік до ЮНЕСКО стало ілюстрацією процесу десталінізації, вираженням прагнення нового керівництва Радянського Союзу використовувати Організацію для демонстрації досягнень соціалізму, особливо молодим державам, а також вивчати і запозичувати той зарубіжний досвід, що визнавався придатним для завершення соціалістичного будівництва і реалізації комуністичної ідеї. Білоруська РСР і Українська РСР включилися до змагання, що тільки починалося між радянським і західним блоками, за вплив на держави, які недавно стали на шлях незалежного розвитку, запропонувавши допомогу через підготовку кадрів, направлення спеціалістів та обладнання. Республіки підтримали п'ять першочергових завдань ЮНЕСКО і з першого року членства взяли участь у формуванні нормативної бази Організації, що стимулювало вдосконалення

внутрішнього законодавства.

Список використаних джерел:

1. Свілас С. Ф. *Деятельность Белорусской ССР в ЮНЕСКО (1954-1964 гг.)* / С. Ф. Свілас. – Минск : БГУ, 2013. – 463 с.
2. Снапкоўскі У. Е. *Знешнепалітычная дзейнасць Беларусі. 1944–1953 гг. / пад рэд. Ю. П. Броўкі.* – Минск : Беларус. навука, 1997. – 207 с.
3. *Архив Министерства иностранных дел Республики Беларусь.* – Ф. 907. Оп. 3.
4. Колбасин В. *Белорусская ССР – член ЮНЕСКО* / В. Колбасин. – Минск : Госиздат БССР, 1963. – 39 с.
5. *Архив Министерства закордонних справ України.* – Ф. 1. Оп. 1.
6. *Национальный архив Республики Беларусь.* – Ф. 907. Оп. 1.
7. Уранов Г. В. *ЮНЕСКО: к 40-летию деятельности* / Г. В. Уранов. – М. : Междунар. отношения. – 1986. – 129 с.
8. Канаев Н. М. *Дорогами ЮНЕСКО. Воспоминания дипломата* / Н. М. Канаев. – М. : Междунар. отношения, 2006. – 432 с.

Світлана СВІЛАС,
кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин, Білоруський державний університет

АНОТАЦІЯ

На основі архівних документів, мемуарів, радянської та сучасної історіографії розглянуто вступ і перший досвід участі Білоруської РСР і Української РСР в діяльності ЮНЕСКО. Виявлено причини, умови та обставини вступу республік до Організації, позицію їхніх представників на Конференції з вироблення Міжнародної конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, а також на 8-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО (1954 р.), наведені оцінки цих подій радянськими учасниками, а також сучасною історіографією.

Ключові слова: Білорусь, Україна, ЮНЕСКО, хрущовська «відлига», міжнародне співробітництво в освіті, науці і культурі

АННОТАЦИЯ

На основе архивных документов, мемуаров, советской и современной историографии рассмотрено вступление и первый опыт участия Белорусской ССР и Украинской ССР в деятельности ЮНЕСКО. Выявлены причины, условия и обстоятельства вступления республик в Организацию, позиция их представителей на Конференции по выработке Международной конвенции о защите культурных ценностей в случае вооруженного конфликта, а также на 8-й сессии Генеральной конференции ЮНЕСКО (1954 г.), приведены оценки этих событий советскими участниками, а также современной историографией.

Ключевые слова: Беларусь, Украина, ЮНЕСКО, хрущевская «оттепель», международное сотрудничество в образовании, науке и культуре.

Конфесійна політика і Римсько-католицька церква в СРСР

УДК 94:54:96 (93)

Діяльність будь-якої релігійної конфесії в СРСР зазнавала жорсткого контролю й опору з боку комуністичної влади. Не минуло це й найвпливовішу та поширену у світі християнську релігійну організацію — Римсько-католицьку церкву (далі — РКЦ, Католицька церква).

В Україні вивчення історії та характер взаємин радянського уряду й Католицької церкви, на наш погляд, переживає фазу активного інтересу церковних істориків і соведологів. Значна частина наукових публікацій і монографій безпосередньо стосується ліквідації та діяльності в підпіллі Української греко-католицької церкви. Не варто забувати, що Католицька церква діяла і в інших республіках Радянського Союзу. Цією публікацією автор має намір зробити свій внесок у вивчення складних сторінок історії життя католиків СРСР.

У Російській імперії була заборонена місія за навернення у католицизм (прозелетизм) серед переважного православного населення. Однак піддані імперії, вірні Римсько-католицькій церкві, які побажали залишитися католиками, могли вільно отримувати духовну настанову в католицьких храмах, яких було досить для задоволення духовних потреб російських католиків. Ситуація кардинально змінилася з приходом до влади більшовиків, які не визнавали жодної релігії

та не мали наміру робити винятків для католиків.

Слід визнати, що значна частина католицького населення проживала на території, що увійшла до складу Радянського Союзу лише з підписанням секретних протоколів пакту Молотова-Ріббентропа від 23 серпня 1939 року. Із приєднанням до СРСР на цих землях відбулися соціалістичні перетворення (націоналізація і конфіскація приватного та церковного майна), а чинний до того часу конкордат із Римом було в односторонньому порядку розірвано. Багато мешканців цих територій було депортовано на постійне місце проживання в Сибір.

Згідно із заміткою в газеті «Правда» від 5 вересня 1943 р. голова уряду тов. Сталін з розумінням поставився до потреб Російської церкви і заявив, що з боку уряду не буде перешкод її діяльності. Незабаром Російська православна церква — найбільша релігійна організація країни — спромоглася

Summary
This publication aims to raise some interesting aspects of the history associated with the activities of the Roman Catholic Church in the Soviet Union. After the Bolshevik revolution, many Catholics who have relatives abroad, have fled. The remaining shared the sad fate of "German spies and saboteurs" and were executed by the NKVD punitive. The article focuses on the attempts of the Catholic clergy, who were taken to preserve the Catholic Church in the Soviet Union.
Keywords: The Catholic Church, Leopold Maria Brown, Metropolitan Andriy (Sheptytsky).

скликати собор єпископів для обрання патріарха, відкрити духовні навчальні заклади і навіть отримала дозвіл на видання власного журналу. Найголовніше, що значну частину священнослужителів, які потерпали в тюрмах і таборах, було звільнено.

Покращення відносин уряду СРСР та Російської церкви не мало стосунку до інших релігійних конфесій. Римсько-католицька церква була обмежена в елементарних юридичних правах майже весь радянський період. Найпоказовішим прикладом незаконного втручання держави в справи цієї церкви і порушення прав вірян є ліквідація Української греко-католицької церкви Львівським псевдособором 1946 року. Як відомо, УГКЦ

вважає своїм духовним главою на землі римського понтифіка.

Ще більше відносини Ватикану та СРСР ускладнилися після публікації декрету Святого престолу про відлучення комуністів від Церкви 1949 р., наслідком чого стали нові утиски Римсько-католицької церкви в Союзі. У нових гоніннях проти католиків активну роль відігравала Московська патріархія, про що читаємо: «Не случайно в доповіді Синоду Русской Православной церкви по поводу интронизации нового патриарха Алексия в феврале 1945 г. прозвучали нападки руководства православной церкви на Ватикан и папу Пия XII. Кроме того, журнал Московской патриархии опубликовал ряд статей, осуждающих католицизм и Святой престол. Римско-Католическая церковь, как и ранее, не могла открыто корреспондировать с папской курией и не имела единого руководства» [1, с. 312].

Ще до відкритої конфронтації радянська пропаганда дозволяла собі нападки на Святий престол за його підтримку загарбницької діяльності Гітлера та Муссоліні. Про це йдеться також у протоколах свідчень заарешто-

ваних католиків північно-го заходу Росії: «На вопрос председательствующего подсудимый Хомич суда ответил: «Я не был сторонником крестового похода, который объявил папа римский против СССР. Вообще я об этом походе, как о вооруженной крестовой интервенции против СССР, ничего не слышал и не могу понять, как мог папа объявить такой поход против СССР, не имея войск. В 1930 г., будучи в ссылке, я в журнале «Безбожник» прочитал буллу папы римского, который объявил крестовый поход молитв — призыв ко всем верующим мира молиться за то, чтобы в СССР была признана свобода церкви. И я признаюсь, что был за этот поход...» [2, с. 199]. Звичайно ж, у буллі Папи Римського не йдеться про збройну інтервенцію проти СРСР, що абсолютно очевидно. Папа виступав як глава християнської церкви, закликав вірян молитися про нерозповсюдження комунізму і про Росію. Зазначимо, що він і раніше закликав молитися про останню, наприклад, під час голоду в Поволжі.

Про порушення прав католиків і про тиск на духовенство свідчить священник-асумпціоніст Леопольд Марія Браун, який займав пост настоятеля католицького храму святого Людовіка Французького в Москві в період з 1936 по 1945 роки. Він мав дипломатичний імунітет, у 1934 р. приїхав із США до СРСР як капелан посольства Сполучених Штатів. Отець Браун залишався в Москві в найважчі місяці війни, навіть тоді, коли радянський уряд і дипломатичний корпус було евакуйовано в м. Куйбишев

(Самара). Активна діяльність отця-асумпціоніста, а також його заяви про гоніння щодо релігії в СРСР були небажані як для радянського уряду, так і для США, Франції, оскільки його точка зору на політику Сталіна не збігалася з позицією цих країн. Політичний фактор став головною причиною відкликання Брауна з Москви в грудні 1945 року. Після повернення в США отець виступав з лекціями, публікував брошури з критикою політики СРСР [3, с. 743].

Дивною може здатися позиція радянської пропаганди, яка, називаючи себе атеїстичною, зневажає одні релігійні конфесії й підносить інші (що виступали на підтримку Червоної армії). «В противовес деятелям римско-католической и греко-католической церкви (Шептицкий) руководящие представители православной церкви в оккупированных областях гораздо успешней сотрудничали с немецкими войсками. Поэтому они боялись, что при возвращении советской власти они понесут тяжкие наказания. Этим компрометированные православные священники были самыми отъявленными врагами Советского Союза и своей пропагандой поддерживали немецкую администрацию. Это были самые решительные противники местоблюстителя патриаршего престола Сергия из-за поддержки им советской власти» [4, 176].

Як це схоже на сучасну російську пропаганду, що намагається постати в очах українців захисницею «традиційної» Російської церкви московського патріархату.

Насправді, греко-католики були готові до співпраці з радянським урядом, однак намагалися обстоювати права духовенства й вірян. Показовою є діяльність греко-католицьких черниць, що працювали в радянському госпіталі як сестри-милосердя. Митрополит Андрей (Шептицький), глава Української греко-католицької церкви, висловлювався лояльно на адресу радянського уряду через уповноваженого Ради у справах релігійних культів при РНК УРСР.

До часу горбачовської перебудови антикатолицька риторика змінилася лояльнішим ставленням до міжнародної діяльності Святого престолу. «Выступление Иоанна Павла II в ООН и ряд других фактов позволяют говорить о стремлении всемирной католической церкви активно присутствовать в международных отношениях. Причем это присутствие выходит далеко за рамки одних лишь призывов» [5, с. 46].

Важливо вказати, що Римсько-католицька церква діє як повноправний суб'єкт міжнародного права з підписанням Латеранської угоди 1929 року.

Історія діяльності Католицької церкви в СРСР доволі трагічна. Їй не вдалося уникнути страшних гонінь початку ХХ ст. в

Росії, які забрали життя багатьох вірян, ченців, священників, єпископів. Однак Церква мала призначення постати з попелу, відродитися на пострадянському просторі в усій величі, притаманній одній зі світових релігій. Зокрема було засновано католицькі єпархії на канонічній території Російської православної церкви, що спричинило певне погіршення відносин між РКЦ і РПЦ.

Список використаних джерел:

1. Лиценбергер О.А. Римско-католическая Церковь в России: история и правовое положение. — Саратов: Поволжская Академия государственной службы, 2001. — 384 с.
2. Шкаровский М.В. и др. Римско-Католическая Церковь на Северо-Западе России в 1917-1945 гг. — СПб.: Нестор, 1998. — 302 с.
3. Католическая энциклопедия. Том I. — М.: Издательство Францисканцев, 2002.
4. Эдуард Винтер. Политика Ватикана в отношении СССР. 1917-1968. Третья часть трилогии «Россия и папство». — М.: Издательство «Прогресс», 1977. — 203 с.
5. Шевцова Л.Ф. Социализм и католицизм. Взаимоотношения государства и католической церкви в социалистических странах. — М.: Издательство «Наука», 1982. — 112 с.

Олександр ОНИЩЕНКО,
слухач Дипломатичної академії України при МЗС

АНОТАЦІЯ

Публікація має завданням розглянути деякі аспекти історії, пов'язані з діяльністю Римсько-католицької церкви в Радянському Союзі, спробами духовенства зберегти свою Церкву в цій державі.

Ключові слова: Католицька церква, Леопольд Марія Браун, митрополит Андрей (Шептицький).

АННОТАЦИЯ

Публикация имеет целью поднять некоторые аспекты истории, связанные с деятельностью Римско-католической церкви в Советском Союзе, попытками духовенства сохранить свою церковь в этой стране.

Ключевые слова: Католическая церковь, Леопольд Мария Браун, митрополит Андрей (Шептицкий).

Франкфуртський ярмарок: як література впорядковує світ

Найстаріша і найвпливовіша книжкова виставка світу ніколи не була зосереджена лише на книжковому бізнесі – щороку вона підкреслює вплив літератури, письменників та інтелектуалів на політику і формування громадської думки.

Перше враження від Франкфуртського книжкового ярмарку: масштаби близькі до аеропорту великого міста, колосальна медійність, 10 тисяч акредитованих журналістів, з них 2 000 блогерів на відкритті. І неймовірне відчуття впевненості у силі слова, коли президент ярмарку Юрген Боос виступає проти політичного популізму й цитує Умберто Еко: «Література впорядковує світ», а зі сцени у переповненому конгрес-холлі ключові спікери висловлюються щодо євроскептицизму та ксенофобії: «Ми можемо і маємо це змінити».

Весь час у дворі експоненту стоїть яскравий жовтий автобус Amnesty International з портретами та історіями тих, чий права були грубо порушені державою. Гайнріх Райтмюллер, директор німецької Асоціації видавців і книгопродавців, перед багатотисячним залом зачитує листа ув'язненої турецької письменниці і журналістки Аслі Ердоган: «Літературі завжди вдавалося побороти диктаторів». Її слухають міністри, керівники урядів, король Бельгії Філіпп, король Нідерландів Віллем-Александр. Президент Європарламенту

Зліва направо: перший мер Франкфурта Пітер Фельдман, прем'єр-міністр Франції Мануель Вальс, президент ярмарку Юрген Боос під час прес-конференції на Франкфуртському книжковому ярмарку у Франкфурті-на-Майні, 20 жовтня 2016 р.
Фото: EPA/URP

Мартін Шульц далі закликає до «повстання порядних людей» проти порушень свобод, прямою мовою звертається до турецького уряду і президента Реджеп Таїп Ердогана: «Let these people go». Далі протягом усіх днів організаторам стенду Туреччини, що був зовсім поруч з українським, доводиться відповідати на безліч питань, адже у їх країні до тюрем кинуто понад 130 авторів і журналістів, закрито більш ніж 100 медіа-організацій та 30 видавництв.

Саме так і працює культурна дипломатія: у сучасному світі її головною метою є не стільки «експорт культурного продукту» чи лінійна промоція «позитивного образу» своєї країни, а швидше підкреслення живої взаємодії її культури з іншими, пошук точок розуміння та спільних цінностей, посилення голосу людей культури та культурної мобільності. Державні інститути тут відіграють важливу роль:

не диктуючи, а створюючи можливості для такого діалогу. Власне і Франкфуртський книжковий ярмарок проходить у тісній координації з міністерством закордонних справ ФРН, яке фінансує на ньому головну інтелектуальну політичну сцену, де у 2016 році куратор і віце-президент ярмарку Тобіас Фосс поставив у фокус Європу та проблеми її єдності. МЗС Німеччини також фінансує стенди і програму Франкфуртського книжкового ярмарку на виставках в інших країнах протягом року.

Організатори презентації

України мають зробити з цього серйозні висновки на наступний рік. Варто було б присвятити частину програми конкретнішим питанням правозахисту. Напередодні Франкфуртського книжкового ярмарку у 2017 році в Україні відбудеться надзвичайно важлива подія: міжнародний всесвітній ПЕН-конгрес, зокрема будуть й представники програми «Письменники в ув'язненні». Президент українського ПЕН-центру Микола Рябчук та віце-президент Андрій Курков вже зробили багато для того, щоб привернути увагу до репресій та утисків свободи слова у Криму, зокрема до ув'язненого Росією українського письменника і режисера Олега Сенцова. Очевидно, що ця проблематика має стати однією з центральних тем не лише на конгресі, але й бути презентованою належним чином у Франкфурті. Культурна дипломатія МЗС України планує надати усю можливу підтримку цій ініціативі українського ПЕНу.

Цього разу книжковий форум зібрав 7 100 учасни-

ків, а стенди облаштували більш ніж 100 країн. У холі, де розташувалися національні стенди, яскравий і відкритий український майданчик важко було не помітити, і вперше він приваблював таку кількість закордонних гостей. Реалізація цього проекту стала можливою завдяки підтримці МЗС України, Посольства України у Берліні та Генерального консульства України у Франкфурті. Нашою метою було розповісти про Україну як інноваційну країну, що дала і ще може дати світові багато мистецьких ідей, що легко володіє сучасною

мовою дизайну, має привабливі креативні індустрії. Саме тому команда культурної дипломатії МЗС запросила до співпраці українські мистецькі інституції, що мають великий досвід у виставковому дизайні.

Особисто для мене важливим досягненням була поява українських книг у колекції "Найкращий книжковий дизайн з усього світу" від німецького фонду "Мистецтво книги". Цей фонд співпрацює зі спеціалізованими конкурсами дизайну і мистецькими інституціями з різних країн. Мистецький Арсенал за сприяння МЗС

встановив із ним партнерство і цього року вперше провів конкурс під час Книжкового Арсеналу разом із Гете-Інститутом в Україні. Це означає, що відтепер українські книги матимуть свої полиці на цій супервідвідуваній виставці щороку, потраплять до міжнародного каталогу фонду, отримають більшу увагу та можливості для продажу прав за кордон, а, отже, і Україна буде впізнаванішою серед закордонних аудиторій як сучасна креативна країна з великим потенціалом книжкового ринку.

Коли виявилось, що цього року Держкомтелерадіо не має коштів на презентацію України у Франкфурті, держава не відвернулася від проблеми. Варто подякувати за ініціативу, волю та об'єднання зусиль передусім особисто Міністру закордонних справ України Павлу Клімкіну, Міністру культури України Євгену Нищуку, Віце-прем'єр-міністру з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Іванні Климпуш-Цинцадзе, Постійному представнику України при Раді Європи Дмитру Кулебі, першій заступниці міністра культури Світлані Фоменко. Саме вони підтримали ідею не скасовувати участь України і почали рятувати ситуацію. Я також дуже вдячна усім колегам у МЗС, які долучилися до підготовки, зокрема тим, котрі розвивають напрямок публічної дипломатії у МЗС – Анатолію Солов'ю, Ірині Ярош, Руслані Ліннік, Дмитру Говоруну, Тарасу Москаленку, Ірині Шум, Наталії Лозинській.

Позитивним сигналом для книжкової галузі є заснування українського

Інституту Книги – це відзначило багато закордонних колег. Відтепер у нас є профільна установа, для якої відкрито дуже багато можливостей, але яка має взяти на себе відповідальність за створення програм підтримки перекладів сучасної української літератури іншими мовами, за координацію роботи з видавцями і партнерами у підготовці національних презентацій за кордоном. Сподіваюся, що це дозволить перейти від "гасіння пожеж" до кращого планування і що фінансування таких проектів, як участь України у Франкфуртському книжковому ярмарку буде затверджене заздалегідь, аби підготовка програми, участі видавців могла починатися від початку року.

Адже у 2017 р. в української літератури є нагода потужніше заявити про себе у Франкфурті (і більш широко – у Німеччині, а, можливо, й в інших німецькомовних країнах – Австрії, Швейцарії) у рамках року української мови в Німеччині та німецької мови в Україні, про який домовилися у вересні цього року міністри закордонних справ України Павло Клімкін та Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр. Для цього потрібно не лише залучення фахової спільноти, але й час, який дозволив би змінити режим «героїчних рятувальних робіт» на глибше дослідження того, «чим ми маємо ділитися» зі світом через літературу і мистецтво.

Ольга ЖУК,

координаторка напрямку
«культурної дипломатії» в
МЗС України

[http://lb.ua/
culture/2016/10/28/349141_
frankfurtskiy_yarmarok_yak.html](http://lb.ua/culture/2016/10/28/349141_frankfurtskiy_yarmarok_yak.html)

Крок назустріч один одному

Наприкінці жовтня у Міжнародному виставковому центрі у Києві пройшла Міжнародна спеціалізована виставка IRAN EXPO 2016, організована за сприяння компанії Fartak Co, Посольства Ісламської Республіки Іран в Україні, керівництва провінції Альборз, ТППУ, Міжнародної компанії розвитку промисловості України, Організації промисловості Ірану та України при підтримці Посольства України в ІРІ.

Галина Карп, перший заступник Міністра енергетики та вугільної промисловості України, відкриваючи виставку, наголосила на тому, що Ісламська Республіка Іран є стратегічно важливим партнером для України. Двостороннє співробітництво, започатковане на найвищому рівні, стало потужним поштовхом для розвитку двосторонніх відносин. Зважаючи на важливість розвитку економічного партнерства, Міністерство енергетики та вугільної промисловості України спільно зі своїми іранськими колегами сприяло відкриттю Українсько-іранського торговельного дому, що має у кінцевому результаті призвести до збільшення товарообігу між двома країнами. «Ми маємо надолужити втрачене за період дії санкцій, і ця виставка допоможе розвитку економічних контактів між підприємцями України та Ірану», – висловила переконання український високопосадовець. Напередодні Галина Карп зустрічалася із делегацією Ірану, за підсумками якої вона

окреслила напрямки подальшої співпраці у сфері енергетики і звернула увагу на можливості нафтогазової галузі. «Українська сторона зацікавлена в постачанні нафтової сировини з Ірану, що сприятиме зміцненню енергетичної безпеки України, забезпечить розвиток та функціонування стабільного і конкурентоспроможного ринку нафтопродуктів в Україні», – підкреслила перший заступник міністра. Створення належних умов для забезпечення сировиною потужностей вітчизняних нафтопереробних заводів, за її словами, дозволить Україні поновити експорт нафтопродуктів до країн Європи. Крім того, українська сторона готова до співпраці в галузі теплової та атомної енергетики, радіаційної безпеки, навчання технічного персоналу.

Республіка Іран – чи не найпотужніший експортер нафти і нафтопродуктів у світі: експорт в інші країни сягає 51 мільярда доларів. Проте не тільки на чорне золото багатий Іран. Це довела експозиція IRAN

EXPO 2016, на якій представлено досягнення енергетичної, нафтохімічної, текстильної промисловості, медицини, туризму, витвори мистецтва, будівельні матеріали, вироби побутової техніки, автопрому тощо.

У відкритті виставки взяв участь заступник Міністра закордонних справ Ісламської Республіки Іран Ебрагім Рахімпур. Він, зокрема, сказав: «Наші економічні відносини із різних причин протягом останніх 10 років були заморожені. Дуже радий, що за ініціативою Ісламської Республіки Іран міжнародні несправедливі санкції, які було накладено на Іран, скасовані. Це відкриває прекрасні можливості для розвитку взаємовідносин з Україною. Я вітаю волю керівництва обох держав, спрямовану на підтримку взаємин між нашими країнами та збільшення товарообігу до двох мільярдів доларів і більше. Обопільний потенціал для цього ми маємо. І ми дуже раді, що зараз є можливість для поновлення наших відносин в усіх сферах. Ця виставка – знак

дружби, знак того, що у нас є усі можливості для розвитку наших взаємовідносин і ми можемо доповнити один одного у різних сферах. Ця виставка не тільки для багатомільйонного населення Ірану і України, ця виставка ще й для тих країн, які нас оточують».

Під час перебування у Києві делегація Міністерства закордонних справ ІРІ на чолі зі Спеціальним представником Президента Ісламської Республіки Іран із питань Каспійського моря, заступником Міністра закордонних справ Ісламської Республіки Іран Ебрагімом Рахімпуром провела політичні консультації з делегацією МЗС України, яку очолив заступник Міністра закордонних справ України Сергій Кислиця. Сторони домовилися про активізацію політичного діалогу на різних рівнях. Окрему увагу було приділено торговельно-економічній співпраці, особливо у пріоритетних сферах – енергетиці, торгівлі, сільському господарстві, а також реалізації спільних проектів та налагодженню спільного виробництва продукції широкого асортименту.

Виставка IRAN EXPO 2016, на думку фахівців, стала масштабним кроком для поновлення економічних відносин Ірану та України. Організатори кажуть, що це – лише початок, адже потенціал для подальшого співробітництва колосальний. Протягом останніх років і Україна, і Іран значно просунулися у своєму розвитку. Зміни, що відбуваються у глобалізованому

світі, торкаються не тільки державних утворень, а й бізнес-складових. По суті виставка IRAN EXPO 2016 – це презентації в Україні держави Іран, яка живе і працює у нових умовах. Торгово-промислова палата України виступила співорганізатором цього бізнес-форуму, оскільки переконана, що просування бізнес-інтересів країни на пряму залежить від ефективності міжособистих контактів.

Геннадій Чижиков, президент Торговельно-промислової палати України від імені ТППУ привітав учасників виставки і зауважив, що економічні відносини між нашими країнами протягом останніх двох років розвиваються дуже активно: «Мені дуже приємно відзначити, що щоденний літак між Києвом і Тегераном заповнений вантажними українськими та іранськими підприємцями, які зацікавлені у налагодженні відносин. Спільно із нашими іранськими партнерами ми проводимо форуми, вже створили Ділову раду, незабаром має запрацювати Українсько-іранська торговельна палата. Я абсолютно певен в успіху сьогоднішньої виставки, оскільки у цьому залі я вже бачу представників практично всіх регіонів України, підприємців, бізнесменів. Вони приїхали для того, щоб зробити ще

один крок назустріч іранському бізнесу».

До Києва прибуло чимало іранських підприємців, більшість з яких представляють іранську провінцію Альборз. Її губернатор Сайєд Хамід Тахаї упевнений у результативності переговорів між іранськими та українськими підприємцями. Виступаючи на відкритті виставки, він запросив українських виробників відвідати провінцію Альборз.

Надзвичайний і Повноважний Посол Ісламської Республіки Іран в Україні Мохаммад Бехешті-Монфаред зауважив, що на IRAN EXPO 2016 представлено лише невеличку частину потенціалу Ірану. «Навіть якщо зважати на те, що основний організатор виставки – провінція Альборз, треба мати на увазі, що навіть її можливості не вдалося представити повністю. Ця виставка задумувалася як перший початковий етап наших дій, спрямованих на те, щоб іранські товаровиробники могли увійти на українські ринки і звідси – вже відкривали шляхи експорту своїх товарів до країн Європейського Союзу. Пропоную нашим українським колегам зробити крок у відповідь і організувати подібну виставку в Тегерані в Ірані, щоб через Тегеран український бізнес увійшов на великий ринок Азії», –

зазначив керівник дипломатичної місії Ірану в Україні.

Сергій Бурділяк, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Ісламській Республіці Ірак, назвав відкриття виставки IRAN EXPO 2016 непересічною подією у наших двосторонніх торговельно-економічних відносинах, адже попри складну історію наших держав наші народи завжди відрізняло прагнення до дружби, симпатії, взаємної поваги один до одного: «Навіть у часи санкцій українські підприємства продовжували виконувати свої зобов'язання. Достатньо пригадати українських авіабудівельників, які практично створили авіабудівну промисловість Ірану. Сьогодні, коли світ стоїть напередодні шостого технологічного укладу, перед нами постають нові виклики, які вимагають переходу від простих форм торгівлі до поглибленої економічної співпраці та кооперації, для чого у нас є усі можливості».

«Для нашої країни це дуже важлива подія, – таку оцінку виставці IRAN EXPO 2016 дав співголова групи з міжпарламентських зв'язків Ісламської Республіки Іран, народний

депутат України Леонід Козаченко. – І я скажу чому. Після розвалу Радянського Союзу – у перші роки існування нашої незалежної держави – Україна мала більший товарообіг з Іраном, ніж Росія та окремо взяті країни колишнього СРСР. Головне завдання, яке стоїть сьогодні перед нами, поновити ті глибокі економічні відносини і примножити їх. Зараз ми маємо приблизно один мільярд доларів товарообігу, і в основному це продукція сільського господарства. Але ще 15 років тому Україна поставляла величезну кількість продукції машинобудування, обладнання для виробництва металу, кольорових металів, з іранськими спеціалістами наші фахівці видобували нафту і газ, допомагали розвивати поклади, практично в усіх галузях економіки були дуже глибокі зв'язки між нашими країнами. Я впевнений, що ми не тільки повторимо минулі успіхи, а й примножимо їх, зробивши це заради процвітання народів Ірану та України».

**За інформацією „З.С.“
та повідомленнями
інформагентств**

Прогулянка тривалістю у три з половиною століття

(фрагменти з нової, ще не надрукованої, книги)

11 жовтня 50 років тому Олександр Сліпченко, випускник факультету журналістики Київського державного університету імені Тараса Шевченка, а згодом – вищої дипломатичної школи МЗС СРСР, заступив на посаду 2-го секретаря Міністерства закордонних справ Української РСР. Із того часу Олександр Сергійович і розпочав свою дипломатичну службу, послідовно опановуючи нюанси професії і піднімаючись кар'єрними сходами. У 1991 році Олександр Сліпченко став першим Постійним представником незалежної України при ЮНЕСКО в Парижі. У його дипломатичній біографії найчастіше вживаним є числівник „перший” – перший Повірений у справах незалежної України у Франції, перший посол України в Швейцарії. Працював Постійним представником України при Європейському відділенні ООН та інших міжнародних організацій в Женеві. Очолював Управління країн Європи й Америки МЗС України. У ранзі Надзвичайного і Повноважного Посла представляв Україну у Швеції (уперше із резиденцією в Стокгольмі) і за сумісництвом у Данії та Норвегії. Був послом України в Державі Ізраїль. Має державні нагороди Франції, Швеції, Литви, Португалії, України, до яких із нагоди 25 річниці незалежності нашої країни доєдналася ще одна

– орден „За заслуги” II ступеня.

Український дипломат Олександр Сліпченко з 2004 року у відставці, що дозволяє йому безперешкодно працювати на ниві своєї першої спеціальності – журналістики. За ці роки не тільки вийшли з-під пера публіциста, а й побачили світ прекрасні книги з історії дипломатії „От имени страны», «Служба царская и комиссарская», «И был им всякий почет», том мемуарів „Это было недавно...», художньо-документальне видання «Дипломатическая кухня».

Зараз автор завершує роботу над своїм новим твором, із фрагментами якого традиційно першими ознайомляться читачі „З.С.”.

...Маленьке старовинне містечко на західному узбережжі Італії. Воно так буквально і називається – Чивітавеккья. Розташоване за 80 кілометрів від Риму, воно з найдавніших часів служить морською гаванню італійської столиці.

Туристи сюди спеціально не їздять, але круїзні судна тут часті гості. Так і ми з дружиною потрапили до Чивітавеккья на кілька годин. У Римі ми вже бували, тож на екскурсію туди не поїхали, вирішивши просто прогулятися невеличкою набережною.

Майже відразу ж натрапили на невеличку фортецю. Навіть не фортеця, швидше форт, зате його верхня частина, як кажуть, була спроектована самим Мікеланджело. Ми було зовсім вже зібралися оглянути його нехитрі принади, але нашу увагу відволік розташований поблизу пам'ятник. Не буду його описувати – краще покажу зроблене тоді ж фото.

Як потрапив сюди цей ще досить молодий японець в кімоно і з заткнутим за пояс самурайським мечем? І чому саме тут поставлено йому пам'ятник?

Напис на постаменті роз-

криває його ім'я – Хасекура Цуненага, а на встановленій поруч бронзовій плиті нанесено маршрут, яким чотириста років тому дістався цих берегів перший японський посол у Європі.

Маршрут цей вражає навіть сьогодні, коли ми звикли легко долати великі відстані. Тож не дивно, що послу на невеликому суденці знадобилося цілих сім років, щоб перетнути Тихий океан до Мексики, потім океан Атлантичний – до Іспанії, доплисти до Італії, а потім благополучно повернутися додому тим же «прямим» шляхом.

Цю непросту місію випало здійснити людині, абсолютно не досвідченій в дипломатії – 42-річному самураєві досить низького рангу, котрий вельми слабо уявляв собі всю відповідальність і небезпеку завдання. Втім, і тим, хто послав його в далекі краї, воно бачилося в найзагаль-

ніших рисах, ґрунтуючись на чутках про могутність християнських володарів.

Потяг до християнства і західної культури в цілому заклали у японців ватиканські місіонери – спочатку єзуїти, а потім францисканці, які прибули до них в середині XV століття. Одним з найактивніших їх представників був іспанський чернець Луїс Сотело, який походив з роду, славного своїми дипломатами. Він не тільки зумів пробудити симпатію до християнства у могутнього намісника однієї із західних провінцій Дате Масамуне, а й переконав його в користі торгівлі з Іспанією. Ось для налагодження, в першу чергу, комерційних зв'язків і був у жовтні 1613 року відправлений до Європи молодий самурай Хасекура, котрий підвернувся своєму володарю під руку. Потім він мав зробити символічний візит до Папи Римського.

Високошляхетних претендентів на право здійснити таку ризиковану подорож до

«південних варварів» не знайшлося, а Цуненага сподівався, що в нагороду за сміливість будуть повернуті відібрані у його роду землі.

Разом з ним спорядили ще 180 осіб, які заповнили 500-тонний галеон – перший японський корабель, побудований за західним зразком під наглядом все того ж Сотело. Він же і відправився з цією представницькою делегацією в далеку дорогу. Ось як виглядали вони всі – молоді, повні сил і жаги пізнання незвіданого

світу, такими їх і побачили італійські художники того часу.

Вже по дорозі, в Мексиці, більше сорока супутників Цуненаги були навернені в християнство, а після прибуття до Мадриду хрестили і його самого, давши нове ім'я – дон Франциско Феліпе Факсікура. Сотело пояснив, що це було умовою для зустрічі японського посла з королем Іспанії Філіпом III. Втім, нічим особливим ні ця зустріч, ні восьмимісячне перебування у Мадриді не ознаменувалися: король просто відправив гостей далі «за маршрутом» – до Папи Павла V.

Цілком ймовірно, що

вони були сприйняті в Європі не як офіційне посольство, а як новонавернені паломники, котрі бажають вклонитися християнським святиням. Для цього були всі підстави – адже за тридцять років до цього єзуїти вже привозили до Папи Григорія XIII чотирьох японських рибалок як «живий» звіт про свої успіхи на далекій місіонерській ниві. Папа вирішив надати цій події особливого характеру. Рибалок представили народу як послів, їх урочисто зустріла депутація священної колегії, Папа відразу ж дав їм аудієнцію. «Посли» вручили йому три послання від «японських принців», в яких висловлювалася їх глибока любов і відданість наміснику Христа та прохання гідно нагородити його посланців – єзуїтських місіонерів (неважко здогадатися про авторство цих послань).

Але нагород не було – Григорій XIII раптово помер. Його наступник Папа Сикст V відразу ж продовжив дипломатичну гру – буквально наступного за сходженням на престол дня він знову прийняв японців в Латеранському палаці, допустивши до цілування своєї туфлі, присвоїв звання кавалерів вищого ватиканського ордена Золотої шпори, звів у сан римських патрицій і дав на їх честь розкішний банкет. Були написані й листи-відповіді до «японських принців». Однак незабаром після відплиття з Італії «посли» безслідно зникли.

Цього разу все було обставлено серйозніше, адже

до моменту відплиття Цуненаги з Японії там вже налічувалося близько 300 тисяч навернених в християнство. Папа благословив торговий договір з Іспанією, надавав послу інші знаки уваги. Але несподівано прийшла звістка, що японська політика зазнала докорінної зміни: правитель країни сьогун Токугава видав указ про висилку папських місіонерів і припинення відносин із західним світом.

Багато супутників Цуненаги, які навернулися протягом своєї місії до християнства, побоюлися повертатися додому. Йому ж разом із Сотело довелося два роки відсиджуватися на Філіппінах, поки репресії вдова трохи ослабли. Для нього все обійшлося, але коли ще через два роки Сотело зважився теж піти за ним, для вірності перекладаючись торговцем і сівши на китайську джонку, його тут же схопили. Кінець його був сумний: монах був спалений живцем разом з ще чотирма побратимами – двома францисканцями, єзуїтом і домініканцем¹. Почався період самоізоляції Японії, якому судилося тривати понад 200 років.

¹ Жорстокість правителів сучасної Японії була звичайною. Наприклад, попередник Токугави сьогун Ода Нобунага був не проти попити sake з черепів своїх ворогів. Причому, на відміну від представників інших «культур» (в тому числі вбивці нашого Святослава – хана Курі), у нього на цю справу йшли лише злегка ув'язнуті, верхні частини черепів. Полаковані і вставлені в золото, вони потім ставилися на основну частину «материнських» черепів, і вже в такому вигляді Нобунага демонстрував їх своїм васалам. Щоб було ясно, яка доля їх чекає в разі непокори або зради.

...Ще пара сотень метрів набережною переносять нас як раз на два ці століття вперед. Малопомітна табличка (вона чомусь зроблена з товстого скла або прозорого пластика) повідомляє: «Стендаль. Консул Франції в Чивітавеккьї, 1831-1841. Палаццо Ланци. Лавка його друга антиквара Донато Буччи, приміщення консульства Франції».

Прибулий сюди навесні 1831 року 48-річний Анрі Бейль, якого ми всі знаємо під його літературним іменем Стендаль, довго домагався державної посади, здатної забезпечити його хоча б скромною пенсією. Після липневої революції друзі склали йому протекцію у нового міністра закордонних справ графа Молі, і він був призначений консулом в Трієст. Однак австрійці відмовились його прийняти, і тоді було нове призначення – консулом в Папську область, одну з квазідержав у тоді ще роздробленій Італії, з резиденцією в портовій Чивітавеккьї.

За словами Стендаля, це була «жахлива діра» всього з 7-тисячним населенням, у тому числі не менше тисячі каторжників, які працюва-

ли в арсеналі. З цієї «точки» він повинен був керувати роботою 13 віце-консулів, розкиданих на досить великій території області. Але писати в «центр» йому не було особливо про що, бо його депеші повинні були стосуватися лише дрібних портових і торгових справ. Але Стендалю було тісно в цих рамках, і час від часу він посилав в Париж великі аналітичні огляди, які сьогодні назвали б «політичними листами».

Однак вони там не зустрічали розуміння, тим більше, що в них він залишався перш за все письменником, насичуючи інформацію різними деталями, чутками і враженнями на шкоду офіційним джерелам. Про своїх колег він писав другу: «Вся біда в тому, що ці люди самоізолюються. Про те, що відбувається, вони дізнаються через два тижні. ...Їх нещастя в тому, що вони зустрічаються лише з мізерними людьми з вишуканого товариства».

І далі: «Я ж прагну бачитися з найрізноманітнішими людьми, які... називають речі своїми іменами... Розмовляючи з торговцями, за два дні впізнаю більше, ніж ці красені, які сидять тут уже два роки і нічого не бачать. Я дізнався про тисячу речей, роз'їжджаючи в простому візницькому візку».

Подібними зауваженнями консул не обмежувався. Керуючись ними, своїм підлеглим він давав практичні поради на кшталт наступної: «Готуючи донесення, слід інформацію розділити на три колонки: «те, що я бачив на власні очі; припущення, зібрані в обізнаних людей; просто

чутки». Він радив дипломатам закордонної служби наслідувати Проспера Меріме, який всередині свого кільця вирізав напис: «Не забувай бути недовірливим». При цьому він мав на увазі, перш за все, тези, поширювані урядовими джерелами.

Він вимагає від своїх віце-консулів оперативності і точності, ясних і виразних деталей: «...соку фактів... фактів, чорт забирай!.. Не потрібно боятися бути занадто довгим. Потрібно давати багато деталей. Найчастіше деталь, що здається авторові несуттєвою, набуває важливого значення, коли начальство об'єднує її з усіма іншими, які воно знає».

Стендалю було тісно в заштатному містечку. Він писав: «Що мені робити на моєму посту? Я тут з кожним днем тупішаю... Моє справжнє покликання в тому, щоб писати романи на горищі, бо я отримую більше задоволення від письменства, ніж від носіння шитого золотом мундира вартістю 800 франків».

Такого, в якому Стендаль тут постає на портреті італійського художника Сільвестро Валері ще на самому початку своєї дипломатичної кар'єри. І орден Почесного легіону на його грудях отриманий не за неї, а на визнання його літературних заслуг.

Сам він до нагород, як і до гонитви за посольськими регаліями, ставився з іронією. Пам'ятає старого графа Сансеверіно з «Пармської обителі», яку письменник, до речі, задумав саме тут, в Чивітавеккьї, а потім, перебуваючи у відпустці в Парижі, продиктував всього за 52 дні? Так ось, цей граф був готовий вступити до фіктивно-

го шлюбу з коханкою міністра в обмін на почесне вигнання в якості посла «де-небудь» і орденську стрічку, «без якої він не може жити».

Природно, що з подібними настроями і думками консулу важко було завоювати прихильність начальства. Міністр закордонних справ Гізо, після зустрічі з яким Стендаль помер від інсульту, називав його слівцем «polisson», значення якого широко варіює від «нероби» до «негідника». Щоправда Бальзак, щойно прочитавши «Пармську обитель», оцінював його зовсім інакше: «Добродій Бейль – один з видатних людей нашого часу. Важко пояснити, чому цей глибокий спостерігач, цей майстерний дипломат, котрий усім, що він писав, і всім, що він говорив, довів піднесеність своїх ідей і широту практичних знань, залишається тільки консулом в Чивітавеккьї. Ніхто не міг би достойніше представляти Францію у Римі».

Проте не всі настанови і судження Стендаля про роботу дипломата можна сьогодні беззастережно прийняти. Однак, читаючи їх, варто, на мій погляд, про дещо задуматися.

...Прогулянка набережною триває, і ось здалеку постає ще одна статуя, знову зв'язуючи нас з японської темою. Статую важко не помітити – вона височіє на дев'ять метрів, та й сюжет її привабливий – моряк пристрасно цілує дівчину. Її тут так і називають: «Морський поцілунок». Що може бути природнішим для портового міста? Але в США, звідки вона була привезена, автори назвали її, на перший погляд, досить несподівано: «Беззастережна капітуляція».

Хоча виготовив 60-тонну статую з пластику і алюмінію скульптор Сьюард Джонсон, справжнє авторство належить швидше фотографу журналу «Life» Альфреду Айзенштадту. Він зробив знімок у натовпі, що заповнив Таймсквер у Нью-Йорку 14 серпня 1945 року, коли президент Трумен оголосив про закінчення війни з Японією – майже за три тижні до підписання формальної капітуляції. Так що смисл назви у статуй двоя-

кий – і переможне закінчення війни, і поступка медсестри Едіт Шейн бурхливому виливу радості 18-річним моряком Гленном Макдаффі.

Саме цей її аспект через 70 років викликав бурхливі протести французьких феміністок, коли статую із Чивітавеккьї в 2014 році перевезли до Нормандії і встановили перед будівлею музею висадки союзників. На їхню думку, «моряк міг би посміятися разом з жінкою, обійняти її, врешті-

решт попросити дозволу поцілувати її, висловлюючи свою радість. Але ні – натомість він обхопив її, стиснувши кулаки, і завдав поцілунку. Це було насильство...».

Не знаю, чи бачили цю статую глави держав та урядів двох десятків країн, які зібралися у Франції на пам'ятних заходах, присвячених цьому ювілею. Зустріч президентів Франції, України, Росії та канцлера Німеччини, що відбулася тоді ж у замку місцевого селища Бенувіль, і дала життя новому дипломатичному терміну – «нормандський формат».

У статті про це селище у Вікіпедії значиться коротка фраза: «У 2014 році на святкуванні висадки тут укладено угоду про мир в Україні». Ні у французькій, ні в англійській версіях замітки цієї фрази немає. І це мені здається справедливим, бо ні угоди, ні миру на цій зустрічі досягнуто не було, як і на майже двох десятках інших, що відбулися на різних рівнях у «форматі», який народився тоді. Сам же він якось вивернувся в «урізаний»,

мінський, який все більше перетворюється на спихання України на позицію одноосібної відповідальності за чужу гібридну агресію на своєму власному Сході.

Не знаю, куди поділася і нікому начебто вже не потрібна статую, запозичена з Чивітавеккьї. Але ось зовсім недавно в Києві з'явився новий мурал, створений берлінським художником. Ті ж обійми, але символ начебто інший: як нам пояснили, він «відображає тонку грань фізичної присутності і відсутності, перебування поруч і відчуження».

Важко сказати, чи відображає ця ідея думки художника про наших західних партнерів по переговорам про долю окупованих районів Донбасу. Навряд чи, але паралель напрашується. Та й стріла в спині якось насторожує. Добре, що хоч обійшлося без прямого копіювання «Беззастережної капітуляції»...

Олександр СЛІПЧЕНКО,
Надзвичайний і
Повноважний Посол України

Секрети печерських пагорбів

Користуючись останніми теплими жовтневими годинами, співробітники дирекції «Дипсервіс» провели пішохідну екскурсію «Архітектура адміністративного Печерська», яка традиційно користується величезною популярністю серед представників дипломатичного корпусу, акредитованого в Україні. У ній взяли участь співробітники посольств ФРН, Австрії, Швейцарії та Об'єднаних Арабських Еміратів. Екскурсанти ознайомилися з архітектурою елітного Печерська, оглянули його адміністративні будівлі.

Особливий інтерес дипломатів викликала перлина Липок: споруда неперевершеної краси – «Будинок з химерами». Дипломати залишилися в захваті від його інтер'єрів та вишука-

них прикрас, а також із надзвичайною цікавістю прослухали розповідь про життя і творчий шлях геніального архітектора Владислава Городецького.

Відроджені святині Києва

Напевно, багатьом учасникам автобусної екскурсії «Відроджені святині Києва» здавалося, що вони добре знають широко знані столичні пам'ятки. Однак співробітники ГДІП запропонували подивитися на відомі шедеври по-новому. Нові грані київської архітектури відкрилися для заступника Координатора проєктів ОБСЄ, військового аташе Посольства Бельгії та його доньки, а також співробітників посольств Литви, Норвегії, США та представництва ООН і ЄС. Дипломати завітали до відновленого у

2000 році Михайлівського золотоверхого собору, побували біля Аскольдової могили та каплиці Андрія Первозванного, а також у супроводі архімандрита Леонтія відвідали Іонінський чоловічий монастир. Наприкінці екскурсії співробітники іноземних представництв пройшлися лабіринтами Звіринецьких печер й прослухали розповідь про їх історію та функціонування.

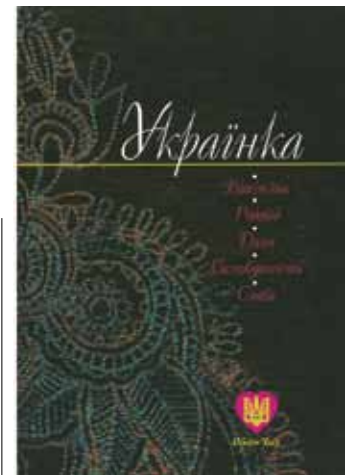
«Українка»: історія держави в жіночих образах

Коли ми вивчаємо тисячолітню історію української землі, то бачимо, наскільки важливою є роль жінки в суспільстві. Саме вона як мати та берегиня родини виховувала дітей та дбала про наступні покоління. На перший погляд може здатися, що жінки не мали серйозного впливу на хід та розвиток історичних подій, адже вони не обіймали керівних посад. Однак українки упродовж століть виявляли велич почуттів і талант материнства, вони здобували освіту і долучалися

до вагомих справ. Про жінок-українок писали у різні часи вітчизняні та іноземними автори: мандрівники і представники посольств, купці, політики та священнослужителі, науковці та етнографи, громадські діячі й письменники. Вивчаючи їхні тексти, можна побачити вплив жінок на формування українського характеру та розвиток суспільства загалом.

На сторінках книги «Українка», підготовленої до друку історико-культурологічним товариством

«Оберіг Часу» за сприяння Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв, виписані образи та долі найяскравіших представниць українського народу. Історії життя та успіху від прадавніх богинь-берегинь до особистостей, чиї імена вписані до світової історії. Серед них, наприклад, міфічна Либідь, яка з трьома братами заснували Київ або легендарна Галич, на честь якої названий край, в якому вона народилася. Також виписана історія про Доброгніву, яка, за переказами, мала неабиякий вплив на політику Константинополя. Звісно, наведені біографії європейських королів, які були доньками князів Київської Русі: княжна Єлизавета Ярославна – королева норвезька, княжна Анна Ярославна – королева французька, княжна Євпраксія Всеволодівна – цесаревна німецька, княжна Євтимія Мономахівна – королева угорська та багато інших.

Читаючи про долі жінок, наприклад, козацької доби, розумієш, що саме сила, терпіння та мужність допомагали українським жінкам не тільки рятувати своїх нащадків, а й інколи, як, скажімо, Роксолана або Ганна-Фатима, впливати на хід історії, зокрема в Османській імперії. Або як Марія-Магдалена, мати гетьмана Мазепи, виховувати лідерів народу.

Можна навести чималий список жінок, які прославляли рідну землю. Це письменниці, художниці, актриси, співачки, наукові та громадські діячки. Їхні імена відомі не лише в Україні, а й далеко за її межами. На прикладах їхніх життєвих доль виховують цілі покоління. А біографії Олени Блават-

Київ, 9 серпня 2016 року

№ 330/16/11.6

Вельмишановний Пане Павло Олександровичу,

Дякую Вам за презентацію книги «Українка», видану історико-культурологічним товариством «Оберіг Часу» за підтримки ДП «ГДП». Подібні публікації роблять більш знайомим український народ та його характерні риси, що служать кращій інтеграції України в загальноєвропейський культурний і духовний контекст.

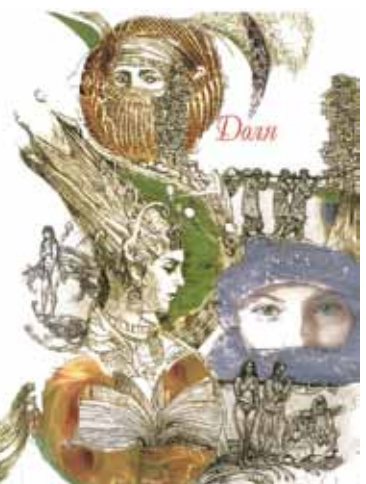
Користуючись нагодою, засвідчую свою глибоку повагу.

Archievescop Claudio Gualterotti
Архієпископ Клаудіо Гувальотті
Апостольський Нунцій

Вельмишановний Пан
Павло Олександрович КРИВОНОС
Генеральний Директор ГДП

«Verges de l'histoire et
de l'actualité, cette
œuvre illustre, sous les plumes
d'écrivains ukrainiens,
l'histoire de notre peuple.
Elle nous rappelle que ce pays
a été une terre de
liberté et de
justice, un pays qui a
été le berceau de
la civilisation, de la culture et
de la spiritualité.

ської, Лесі Українки, Олександри Екстер, Марії Примаченко та ще незліченої кількості інших талановитих українок вивчають та досліджують в країнах зарубіжжя.

На сторінках книги «Українка» описані приклади боротьби за щастя та досягнення своєї мети упродовж всієї історії українського народу. Своєю працею жінки посилювали всі сфери життя

суспільства, результати їхньої діяльності закріплювалися в мистецтві, культурі, науці та освіті.

Найболючішою втратою для кожного народу є втрата історичної пам'яті, яка є основою у вихованні національної самосвідомості. Історичне минуле сформувало наше сьогодення. Тому і донині українські жінки є прикладом любові, сили, краси та добра.

Пожежна безпека передусім

У жовтні 2016 року в кожній дирекції ГДП відбулися навчання з питань пожежної безпеки. Співробітники не тільки пригадали основні положення щодо запобігання пожеж, формування безпечних

умов роботи, а й спробували користуватися вогнегасником. Інструктаж був не тільки інформативним, а й пізнавальним для кожного.

За інформацією ГДП

Нащадки Ходжі Насреддіна в гостях у нащадків Гоголя

У рамках цього проекту в Полтавському художньому музеї ім. М. Ярошенка відбулась виставка кращих робіт Міжнародного форуму карикатуристів «Ходжа Насреддін», що 36 років поспіль проводить Асоціація турецьких карикатуристів. Сьогодні асоціація, заснована у 1969 році, налічує майже 800 худож-

ників, чверть з яких працює у жанрі політичної карикатури. І незважаючи на те, що діяльність митців фінансується урядом, за словами Мартіна Перкера, голови асоціації: «Для турецьких художників табу не існує, тому чимало колег за критику влади

побували за ґратами». Можливо, саме тому образ Ходжі Насреддіна, героя, відомого у всьому світі своєю мудрістю та дотепністю, полюбили і автори гумористичних малюнків, і глядачі. Для виставки у Полтаві Асоціація турецьких карикатуристів

відібрала 110 кращих творів, написаних у різні роки провідними художниками світу. Заморський культурний десант завершився в Києві у Музеї Тараса Шевченка. Користуючись нагодою, турецькі карикатуристи вручили пам'ятні відзнаки своїм україн-

ським колегам – переможцям Міжнародного конкурсу «Ходжа Насреддін». Тож усі учасники та гості цього дійства і задоволення отримали, і плани на майбутнє намітили, і від душі посміялися.

За інформацією „З.С.“